

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

МАКСАК ВОЛОДИМИР ІВАНОВИЧ

УДК 35:321.7:323

ДИСЕРТАЦІЯ

**ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА**

281 Публічне управління та адміністрування

28 Публічне управління та адміністрування

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень.

Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ Максак В.І.

Науковий керівник: **Руденко Ольга Мстиславівна**, доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри менеджменту та адміністрування Національного університету «Чернігівська політехніка»

Чернігів – 2026

АНОТАЦІЯ

Максак В.І. Державна політика демократизації українського суспільства. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 – Публічне управління та адміністрування. – Національний університет «Чернігівська політехніка», Чернігів, 2026.

Дисертація присвячена комплексному аналізу державної політики демократизації українського суспільства в контексті трансформаційних змін, що охоплюють політичну систему, правове поле, управлінські механізми та громадянські практики.

У роботі вперше сформовано цілісну інтегровану модель реалізації державної політики демократизації українського суспільства, яка включає шість взаємопов'язаних функціональних блоків: нормативно-правового оновлення, інституційної координації, управлінських інструментів, інформаційної взаємодії, кадрового забезпечення та локалізації політики. У межах цієї моделі розроблено інноваційно-аналітичний механізм реалізації політики, що поєднує цифрові інструменти, індикативне оцінювання, аналітику зворотного зв'язку та моніторинг ефективності в режимі реального часу. Доведено, що створена модель забезпечує усунення фрагментації управлінських дій, підвищення адаптивності політики до викликів і підтримку стабільного демократичного розвитку. У цьому фокусі запропоновано стратегію підтримки та інституціоналізації політики демократизації, яка охоплює повний політичний цикл – від аналітики до адаптації – і передбачає конкретні заходи з урахуванням ризиків рецентралізації, кадрових втрат і політичного тиску в умовах воєнного та повоєнного періоду.

Сформульовано авторську систему оцінювання ефективності державної політики демократизації, через розробку багаторівневої системи індикаторів, що включає як кількісні (статистичні, емпіричні, інституційні показники), так і якісні (оцінка рівня довіри, соціальна згуртованість, громадянська

активність) критерії. Обґрунтовано поєднання цих параметрів у вигляді інтегрованої моделі моніторингу, яка дозволяє виявляти дисбаланси в реалізації політики на різних рівнях управління та формувати адресні управлінські рішення для підвищення її ефективності. На цій основі розроблено авторську систему індикаторного оцінювання реалізації політики демократизації, що включає коефіцієнт реалізаційної спроможності демократизації (КРСД), та дозволяє здійснювати порівняльний кількісний аналіз ефективності реалізації політики в територіальному розрізі, ідентифікувати слабкі ланки в системі публічного управління та спрямовувати ресурсну й управлінську підтримку.

Удосконалено класифікацію управлінських механізмів, типологію інструментів зворотного зв'язку, підходи до оцінювання ефективності політики та структуру організаційно-функціонального забезпечення демократичних реформ. Наголошено на важливості адаптивності, інклюзивності, цифрової доступності та оперативної реакції як визначальних характеристик успішного врядування в кризових умовах. Деталізовано організаційно-функціональний механізм реалізації політики демократизації, який було розширено до комплексної структурно-компонентної моделі шляхом поєднання стратегічного планування, інституційної координації, ресурсного забезпечення, цифрової інфраструктури, кадрового потенціалу, освітньо-комунікаційної підтримки та системи моніторингу. Запропоновано створення окремого блоку управління демократизаційними ризиками як постійної підсистеми управління, що підвищує адаптивність і стійкість політики до внутрішніх та зовнішніх викликів.

Деталізовано управлінські інструменти, через які реалізуються демократичні зміни. Визначено основні напрями державної політики: удосконалення нормативно-правової бази, інституційна модернізація, цифрова трансформація публічного адміністрування, розширення практик електронної демократії, формування дієвих механізмів взаємодії між владою і громадянськістю. Розглянуто приклади впровадження демократичних

інструментів на національному та локальному рівнях у контексті реформування децентралізації, судової, адміністративної та службової сфер.

Наголошено на важливості формування демократичної політичної культури як чинника стійкості інституцій. Аналіз політичної участі, виборчої поведінки, діяльності громадських організацій та рівня довіри до органів влади дозволив виявити основні бар'єри на шляху демократичного розвитку.

Систематизовано сучасні виклики, з якими стикається політика демократизації в умовах війни, економічної дестабілізації, інформаційної агресії та гібридних загроз; та уявлення про управлінські ризики в процесі реалізації політики демократизації, що включають інституційні (недостатня координація, дублювання функцій), політичні (поляризація, політична інструменталізація демократичних процедур), соціальні (низький рівень громадянської культури, недовіра до влади) та комунікаційні (дезінформація, маніпуляції, цифрова нерівність) загрози. Розроблено алгоритм ідентифікації, класифікації та управління цими ризиками, який включає превентивне прогнозування, антикризову реакцію, інформаційну підтримку й інституціональні гарантії стабільності. Обґрунтовано, що ефективне реагування можливе лише за умов збереження стратегічної мети демократичного врядування, узгодження безпекових і демократичних пріоритетів, а також консолідації дій держави, громадянського суспільства та міжнародних партнерів.

Подальшого розвитку набули теоретичні засади комплексного бачення демократизації як публічної політики, механізми інституційного забезпечення демократичного поступу, понятійний апарат науки державного управління, а також концепція управлінських ризиків і зворотного зв'язку як інструментів стратегічного адміністрування.

Таким чином, у дисертації демократична політика розглянута як дієвий механізм оновлення владних відносин, реформування системи врядування та утвердження ефективної, відкритої та легітимної моделі розвитку України. Обґрунтовано, що демократизація є не лише політичною метою, а й

функціональним викликом для управлінської системи, що потребує постійної адаптації, цифрової модернізації та ціннісної сталості.

У першому розділі здійснено комплексний теоретико-методологічний аналіз сутності, передумов і чинників демократизації в системі публічного управління. Вивчено провідні наукові підходи, оцінено історичну динаміку процесів демократії, окреслено роль громадянського суспільства, проаналізовано чинники внутрішньої та зовнішньої стійкості демократичних інститутів. Доведено, що Україна має унікальний досвід демократизації, що супроводжується високим рівнем громадянської мобілізації, але також вразливістю інституцій. Події останніх десятиліть показали, що суспільство готове до глибоких змін, проте політичні еліти не завжди демонструють відповідну якість управління. Зазначене створює розрив між очікуваннями громадян і можливостями системи, який можна подолати лише через інституційну модернізацію, кадрове оновлення та впровадження сучасних інструментів демократичного управління.

У другому розділі здійснено комплексне аналітичне оцінювання сучасного стану, динаміки та основних викликів реалізації державної політики демократизації в Україні. Проаналізовано чинні інституційні, нормативні та управлінські механізми, виявлено сильні й слабкі сторони реалізованих підходів, а також сформовано порівняльне бачення базових та удосконалених моделей демократичного врядування. Вивчення кращих практик та емпіричних кейсів дозволило визначити стратегічні напрями трансформації цієї політики. Охарактеризовано динаміку демократизації в Україні з акцентом на трансформацію інституцій публічного управління. Встановлено роль громадянської участі як чинника легітимності демократичної політики. Запропоновано порівняльну оцінку двох моделей реалізації політики демократизації – базової та оновленої. Порівняльний аналіз дозволив виявити недоліки чинної моделі, серед яких: брак системності, низький рівень інтеграції інноваційних інструментів, відсутність належної міжвідомчої координації, слабе врахування зовнішніх ризиків. Удосконалена модель

базується на концепції взаємозалежних функціональних блоків, що відображають необхідність гармонійної реалізації політики в межах нормативно-правової, інституційної, інформаційної, освітньої, кадрової та локальної площин. Такий підхід дозволяє підвищити як ефективність, так і стійкість демократичних процесів.

У третьому розділі здійснено системну розробку удосконаленої моделі реалізації державної політики демократизації в умовах публічного управління. Особливу увагу зосереджено на структурно-функціональних елементах моделі, логіці їх взаємозв'язку, оцінці ефективності впровадження та перспективах інституціоналізації, сформовано пояснення логіки циклічності та взаємозв'язків між елементами моделі. Запропоновано авторський індикатор – КРСД (коефіцієнт реалізаційної спроможності демократизації). Коефіцієнт дозволяє здійснювати якісне інтегральне оцінювання стану реалізації політики демократизації за шістьма основними блоками моделі. Такий підхід забезпечує гнучкість застосування, можливість адаптації під різні управлінські контексти, а також мінімізує потребу в масштабному емпіричному зборі даних. КРСД може бути використаний для порівняння між регіонами, секторами чи часовими періодами, ідентифікації слабких місць реалізації, а також як аналітична база для ухвалення управлінських рішень. Завдяки простоті та аналітичній доцільності, КРСД може застосовуватись як на національному рівні, так і в межах окремих громад чи секторів, що робить його ефективним механізмом підтримки політики демократизації в умовах сучасних викликів.

Практична значущість здобутих результатів полягає в їхній можливості бути застосованими у формуванні та реалізації нормативно-правових ініціатив, державних і місцевих програм, навчальних курсів для управлінців, а також у впровадженні інструментів управління ризиками і зворотним зв'язком у сучасну систему публічного адміністрування. Запропоновані підходи вже апробовані на рівні регіональних ініціатив і мають потенціал для масштабування на загальнодержавному рівні.

Ключові слова: публічне управління та адміністрування, політична культура, громадянська активність, правова держава, демократизація, електронна демократія, електронне урядування, демократична стійкість, демократичні трансформації, державна політика демократизації, ефективність державної політики, оцінювання реалізації державної політики, показники якості, стратегування, механізми державного управління, цифрові механізми, інформація, інформаційна взаємодія, інституційне забезпечення, розвиток та координація, демократизація публічного управління в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення.

ABSTRACT

Maksak V.I. State Policy of Democratization of Ukrainian Society. – Qualification scientific paper as a manuscript.

The dissertation paper for a Doctor of Philosophy in specialty 281 – Public Administration and Management. Chernihiv Polytechnic National University, Chernihiv, 2026.

The dissertation is devoted to a comprehensive analysis of the state policy of democratization of Ukrainian society in the context of transformational changes affecting the political system, the legal framework, governance mechanisms, and civic practices.

For the first time, the study develops a comprehensive integrated model for implementing the state policy of democratization of Ukrainian society, which includes six interrelated functional blocks: regulatory and legal renewal, institutional coordination, governance instruments, information interaction, human resource support, and policy localization. Within this model, an innovative analytical mechanism for policy implementation is proposed, combining digital instruments, indicative assessment, feedback analytics, and real-time effectiveness monitoring. It is demonstrated that the proposed model eliminates the fragmentation of governance actions, increases the adaptability of policy to emerging challenges, and supports stable democratic development. Within this framework, a strategy for supporting and institutionalizing democratization policy is proposed, covering the entire policy cycle – from analytical assessment to adaptive adjustment – and providing specific measures that take into account the risks of recentralization, personnel losses, and political pressure in the conditions of the wartime and post-war period.

The author formulates a system for assessing the effectiveness of the state policy of democratization through the development of a multi-level system of indicators that includes both quantitative (statistical, empirical, and institutional indicators) and qualitative criteria (levels of trust, social cohesion, and civic

engagement). The combination of these parameters is substantiated in the form of an integrated monitoring model that enables the identification of imbalances in policy implementation at different levels of governance and facilitates the development of targeted administrative decisions to improve policy effectiveness. An authorial system of indicator-based assessment for the implementation of democratization policy is proposed and substantiated, including the Coefficient of Democratization Implementation Capacity (CDIC). This instrument enables comparative quantitative analysis of policy implementation effectiveness in a territorial dimension, identification of weak links in the public administration system, and targeted allocation of resources and administrative support.

The classification of governance mechanisms, the typology of feedback instruments, approaches to policy effectiveness evaluation, and the structure of organizational and functional support for democratic reforms have been further developed. Particular emphasis is placed on adaptability, inclusiveness, digital accessibility, and operational responsiveness as defining characteristics of effective governance in crisis conditions. The organizational and functional mechanism for implementing democratization policy is detailed and expanded into a comprehensive structural-component model. The improvement consists in combining strategic planning, institutional coordination, resource provision, digital infrastructure, human resource capacity, educational and communication support, and a monitoring system. The creation of a separate block for managing democratization risks as a permanent governance subsystem is proposed, which increases policy adaptability and resilience to internal and external challenges.

Governance instruments through which democratic transformations are implemented are analyzed in detail. The main directions of state policy are identified: improvement of the regulatory and legal framework, institutional modernization, digital transformation of public administration, expansion of e-democracy practices, and development of effective mechanisms of interaction between public authorities and civil society. Examples of the implementation of democratic instruments at national and local levels are examined in the context of

decentralization reform, as well as judicial, administrative, and civil service transformations.

The study emphasizes the importance of developing a democratic political culture as a factor of institutional resilience. The analysis of political participation, electoral behavior, the activities of civil society organizations, and the level of trust in public authorities made it possible to identify key barriers to democratic development.

Contemporary challenges faced by democratization policy under conditions of war, economic destabilization, information aggression, and hybrid threats are systematized. The study also conceptualizes governance risks arising in the process of implementing democratization policy, including institutional risks (insufficient coordination, duplication of functions), political risks (polarization and political instrumentalization of democratic procedures), social risks (low level of civic culture and distrust in authorities), and communication risks (disinformation, manipulation, and digital inequality). An algorithm for identifying, classifying, and managing these risks is developed, including preventive forecasting, crisis response, information support, and institutional guarantees of stability. It is substantiated that effective response is possible only under the conditions of maintaining the strategic goal of democratic governance, aligning security and democratic priorities, and consolidating the efforts of the state, civil society, and international partners.

Further development is provided for the theoretical foundations of a comprehensive understanding of democratization as a public policy, mechanisms for the institutional support of democratic progress, the conceptual framework of public administration science, as well as the concept of governance risks and feedback as instruments of strategic administration.

Thus, the dissertation considers democratic policy as an effective mechanism for renewing power relations, reforming the governance system, and establishing an effective, open, and legitimate model of Ukraine's development. It is substantiated that democratization is not only a political objective but also a functional challenge

for the governance system, requiring continuous adaptation, digital modernization, and value-based sustainability.

The first chapter provides a comprehensive theoretical and methodological analysis of the essence, prerequisites, and factors of democratization within the system of public administration. Leading scientific approaches are examined, the historical dynamics of democratic processes are assessed, the role of civil society is outlined, and the factors of internal and external resilience of democratic institutions are analyzed. It is demonstrated that Ukraine has a unique experience of democratization characterized by a high level of civic mobilization combined with institutional vulnerability. The events of recent decades have shown that society is ready for profound changes; however, political elites do not always demonstrate the corresponding quality of governance. This creates a gap between citizens' expectations and the capacities of the system, which can only be overcome through institutional modernization, personnel renewal, and the introduction of modern instruments of democratic governance.

The second chapter presents a comprehensive analytical assessment of the current state, dynamics, and key challenges of implementing the state policy of democratization in Ukraine. Existing institutional, regulatory, and governance mechanisms are analyzed, strengths and weaknesses of the implemented approaches are identified, and a comparative perspective on basic and improved models of democratic governance is developed. The study of best practices and empirical cases made it possible to identify strategic directions for the transformation of this policy. The dynamics of democratization in Ukraine are analyzed with particular emphasis on the transformation of public administration institutions. The role of civic participation as a factor of the legitimacy of democratic policy is established. A comparative evaluation of two models of democratization policy implementation – basic and updated – is proposed. The comparative analysis revealed the shortcomings of the existing model, including the lack of systemic coherence, low integration of innovative instruments, insufficient inter-agency coordination, and inadequate consideration of external risks. The improved model is based on the concept of

interdependent functional blocks reflecting the need for the harmonized implementation of policy within regulatory, institutional, informational, educational, personnel, and local dimensions. This approach enhances both the effectiveness and resilience of democratic processes.

The third chapter provides a systematic development of an improved model for implementing the state policy of democratization within the system of public administration. Particular attention is paid to the structural and functional elements of the model, the logic of their interconnections, the assessment of implementation effectiveness, and the prospects for institutionalization. An explanation of the cyclical logic and interrelations between the elements of the model is provided. An authorial indicator – the Coefficient of Democratization Implementation Capacity (CDIC) – is proposed. The coefficient enables an integrated qualitative assessment of the state of democratization policy implementation across the six main blocks of the model. This approach ensures flexibility of application, adaptability to different governance contexts, and reduces the need for extensive empirical data collection. The CDIC may be used for comparisons between regions, sectors, or time periods, for identifying weaknesses in policy implementation, and as an analytical basis for administrative decision-making. Due to its simplicity and analytical relevance, the CDIC can be applied both at the national level and within individual communities or sectors, making it an effective mechanism for supporting democratization policy under contemporary challenges.

The practical significance of the obtained results lies in their potential application in the development and implementation of regulatory initiatives, national and local programs, educational courses for public officials, and the introduction of risk management and feedback instruments into the modern system of public administration. The proposed approaches have already been tested at the level of regional initiatives and have the potential to be scaled up at the national level.

Keywords: public administration and public governance, political culture, civic engagement, rule of law, democratization, e-democracy, e-government, democratic resilience, democratic transformations, state policy of democratization,

effectiveness of public policy, evaluation of public policy implementation, quality indicators, strategizing, mechanisms of public administration, digital mechanisms, information, information interaction, institutional support, development and coordination, democratization of public administration under martial law and post-war recovery.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації

статті у закордонних та наукових фахових виданнях України,

включених до міжнародних наукометричних баз:

1. Rudenko, O., Mykhailovska, O., Kaplenko, H., Bazarko, I. and Maksak, V. (2023). Global and Regional Threats to Human', Society', and State' Security. *Econ. Aff.* 68(04): 2193-2206. Scopus DOI <https://doi.org/10.46852/0424-2513.4.2023.28>. <https://ndpublisher.in/admin/issues/EAv68n5z2.pdf>.
2. Максак В. І. (2024). Демократія в Україні: виклики, цінності та перспективи розвитку. *Публічне управління і адміністрування в Україні*, 39, 203-207. DOI <https://doi.org/10.32782/pma2663-5240-2024.39.38>. <https://pag-journal.iei.od.ua/archives/2024/39-2024/40.pdf>
3. Руденко О.М., Максак В.І. (2024). Сутність демократизації суспільства в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія Публічне управління та адміністрування*, 35 (74), 3, 128-133. DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2024.3/24>. https://pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/3_2024/26.pdf
4. Максак В.І. (2025). Глобальні моделі демократизації та роль міжнародних організацій у демократичній консолідації. *Право та державне управління*, 2, 407-414. DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2025.2.56>. https://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2025/58.pdf.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

5. Максак В.І. Процеси демократизації українського суспільства. *Сучасна парадигма публічного управління: Збірник тез IV Міжнародної науково-практичної конференції (10-12 листопада 2022р.) / За наук. ред. к.е.н., доцента Стасишина А.В. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, Львів, 2022. С. 151-153.* https://pumo.stu.cn.ua/wp-content/uploads/2023/02/2022_lviv.pdf

6. Руденко О.М., Максак В.І. Актуальні питання демократизації суспільства. *Європейський вимір публічного управління*: матеріали VI регіональної наукової конференції; 16.12.2022 р., м. Чернігів / за заг. ред. Руденко О.М., Михайловської О.В. Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2022. С. 38-41. https://pumo.stu.cn.ua/wp-content/uploads/2023/03/18_yevropejskyj-vymir-publichnogo-upravlinnya_2022.pdf

7. Максак В.І. Актуальні питання розвитку територіальних громад. *Модернізація вітчизняної правової системи в умовах світової інтеграції*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Кропивницький, 22-23 березня 2023 р. / за заг. ред. О. Р. Антонова, С. І. Москаленко. Кропивницький : ЛА НАУ, 2023. 368 с. ISBN 978-611-01-2892-6. С. 93-95. https://www.glau.kr.ua/images/docs/Materialy_4mizhnar_konf_pravo.pdf

8. Максак В.І. Ефективність публічного управління: базові контенти. *Публічне управління XXI століття: особливості воєнного і післявоєнного періодів = Public administration of the XXIst Century: peculiarities of the war and post-war periods*: міжнародний науковий конгрес (23; 2023; Харків): збірник наукових матеріалів [Електронний ресурс] / Редкол.: Л.О.Бєлова, В.Ф.Золотарьов, Л.Ю.Величко та інш.; Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна, ННІ «Інститут державного управління»; Харківський університетський консорціум. – Харків: ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2023. 680 с. (PDF) ISBN 978-966-285-676-7. С. 132-135. <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/18045>

9. Максак В.І. Теоретичні підходи до розуміння демократизації: історичний та концептуальний контекст. *Юність науки – 2025* : збірник тез доповідей XV Міжнародної науковопрактичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених (м. Чернігів, 23-25 квітня 2025 р.). Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2025. С. 198-199.

ЗМІСТ

ВСТУП	17
РОЗДІЛ 1. Теоретичні та методологічні основи державної політики демократизації суспільства	30
1.1. Концептуальні підходи до розуміння демократизації як суспільного процесу	30
1.2. Державна політика демократизації: понятійний апарат та дослідницькі підходи	48
1.3. Світові моделі та практики демократичної трансформації	65
Висновки до розділу 1	83
РОЗДІЛ 2. Особливості реалізації державної політики демократизації в Україні	87
2.1. Сучасний стан демократичних перетворень в Україні	87
2.2. Демократична стійкість та інституційний розвиток в Україні	104
2.3. Основні проблеми практичної реалізації державної політики демократизації	125
Висновки до розділу 2	145
РОЗДІЛ 3. Перспективи розвитку демократії в Україні: стратегічні підходи та інструменти реалізації	149
3.1. Формування стратегічних орієнтирів демократичного розвитку України	149
3.2. Удосконалення моделі реалізації державної політики демократизації в системі публічного управління	167
3.3. Методичне забезпечення оцінки ефективності реалізації політики демократизації	183
Висновки до розділу 3	207
ВИСНОВКИ	212
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	219
ДОДАТКИ	243

ВСТУП

Актуальність теми зумовлена глибокими трансформаційними процесами, які відбуваються в Україні на тлі багаторічних посттоталітарних змін, соціально-економічної турбулентності, триваючої війни та посиленої взаємодії з європейською спільнотою. У сучасних умовах демократизація постає не лише як політичний і ціннісний орієнтир, а як невідкладна управлінська потреба, пов'язана з модернізацією державної політики, ефективністю функціонування органів влади та відновленням суспільного договору між державою і громадянами.

Після Революції гідності 2014 року українське суспільство продемонструвало високий рівень прагнення до демократії, що виявилось у посиленні вимог до відкритості влади, підзвітності посадовців, забезпечення політичних прав і свобод. Проте ці очікування часто вступають у суперечність із повільними або непослідовними діями інституцій, що свідчить про незавершеність процесу демократизації. У воєнний період ця суперечність загострюється: з одного боку, зростає суспільний запит на ефективне, централізоване управління і забезпечення безпеки, з іншого – необхідність збереження та поглиблення демократичних стандартів стає умовою довіри, внутрішньої згуртованості й міжнародної підтримки України.

Особливої актуальності набуває питання формування нової якості державної політики демократизації в контексті повоєнного відновлення, яке потребуватиме переосмислення інституційної архітектури, зміцнення правової державності, модернізації публічного управління та більш активного залучення громадян до процесів ухвалення рішень. Реінтеграція деокупованих територій, подолання наслідків воєнної деструкції, відновлення правової рівності та доступу до послуг – усе це потребуватиме не лише технічних управлінських рішень, а й відновлення демократичної легітимності влади, побудови нової комунікації з громадянами, переосмислення концепту справедливості в суспільстві.

На цьому тлі державна політика демократизації має стати не декларативною, а дієвою – з чітко визначеними механізмами реалізації, індикаторами ефективності та інституційною відповідальністю. Її системність, відкритість до зворотного зв'язку, адаптивність до змін є вирішальними факторами сталого розвитку. Демократизація сьогодні – це не лише про вибори чи свободу слова, а про повноцінну інфраструктуру участі, рівний доступ до влади, ефективні публічні послуги та справедливий розподіл можливостей.

У науковому сенсі тема демократизації є предметом тривалого міждисциплінарного інтересу, що охоплює політологію, соціологію, право, філософію та науку публічного управління. Класичними авторами, які заклали теоретичні основи дослідження демократизації, є Роберт Даль, Йозеф Шумпетер, Семюел Хантінгтон, Ларрі Даймонд, Адам Пшеворський, Гільєрмо О'Доннелл, Філіпп Шміттер, Франсіс Фукуяма. Вони аналізували демократичний транзит, консолідацію демократій, роль інституцій, політичної культури та громадянського суспільства в забезпеченні сталості демократичного врядування.

Проблема ефективної державної політики демократизації та її інституційного забезпечення активно досліджується як зарубіжними, так і українськими науковцями в межах міждисциплінарної науки публічного управління. Серед іноземних авторів вагомий внесок у формування теоретико-методологічної основи дослідження зробили Дж. Герберт Саймон, Д. Істон, П. Друкер, Л. Расселл Акофф, Дж. Брайсон, Р. Денгардт, Дж. В. Денгардт, Дж. Магідсон, Г. Еддісон, М. Вебер, Дж. Кейнс, М. Кастельс, що дозволяє осмислювати публічне управління як відкриту, динамічну та орієнтовану на взаємодію систему, у якій демократизація відіграє базову роль у забезпеченні стабільності, відповідальності та легітимності управлінських рішень.

Серед вітчизняних дослідників важливими є напрацювання В. Авер'янова, Т. Белої, О. Донченка, В. Лепського, Н. Нижник, І. Орловської, А. Рачинського, О. Руденко, С. Телешуна, О. Юрченка, які аналізують

модернізацію державного управління, розвиток електронного урядування, інституційне забезпечення участі громадян у виробленні політики, інструменти стратегічної комунікації та формування відповідальної й ефективної політики в умовах реформ.

Вагомий внесок у вивчення ефективності державного управління та його демократичної складової зробили також українські дослідники, серед яких: В. Бабаєв, В. Бакуменко, О. Бобровська, Н. Власюк, О. Вольська, В. Дзюндзюк, М. Дурман, О. Євтушенко, О. Зінов'єва, Ю. Ковбасюк, В. Кривошеїн, В. Лепський, І. Лопушинський, Т. Малахова, П. Матвієнко, О. Михайловська, О. Оболенський, О. Пікулик, Л. Приходченко, А. Рачинський, М. Туленков, Н. Уманець, Ю. Шаров, І. Шпекторенко. Їхні дослідження стосуються не лише аналізу політичних інститутів та управлінських практик, але й розробки прикладних механізмів реалізації державної політики демократизації, оцінювання її ефективності, інклюзивності, прозорості та стійкості в умовах суспільних викликів.

Разом із тим, попри вагомий науковий напрацювання, дослідження державної політики демократизації в Україні залишається фрагментарним і потребує подальшої розробки з урахуванням сучасних реалій, зокрема: гібридної війни та воєнного стану; високої політичної поляризації; зростання недовіри до інститутів влади; впливу цифрових технологій на форми громадянської участі; потреби в децентралізованих, гнучких і інклюзивних механізмах публічного управління.

Недостатньо дослідженими залишаються практичні механізми імплементації демократизаційних змін на регіональному рівні, оцінювання ефективності державної політики в цій сфері, узгодженість між стратегічними документами державного розвитку та інституційними практиками органів влади. Особливої уваги потребує питання балансування між безпековими інтересами та демократичними стандартами в умовах тривалої збройної агресії проти України.

Також актуальним є питання переосмислення ролі демократизації в повоєнному періоді. Відновлення України вимагатиме значної трансформації політики публічного управління, де демократичні принципи мають бути не лише задекларовані, а й інтегровані в усі сфери управлінської діяльності: від планування та бюджетування до надання послуг і моніторингу ефективності. Демократизація стає умовою стійкості держави до зовнішніх та внутрішніх потрясінь, чинником мобілізації соціального капіталу, відновлення довіри та зміцнення національної єдності.

Таким чином, дослідження проблеми формування, реалізації та удосконалення державної політики демократизації українського суспільства є актуальним не лише в теоретичному, а й у практичному вимірі. Воно має важливе значення для побудови ефективної системи державного управління, яка відповідатиме сучасним викликам, потребам суспільства та стратегічному курсу України на європейську інтеграцію. Результати такого дослідження можуть стати підґрунтям для формування нових управлінських підходів, розробки політик, нормативно-правових актів, програм громадянської участі та модернізації державної служби.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в межах науково-дослідних робіт Національного університету «Чернігівська політехніка» за темами: «Механізми державного управління регіональним розвитком в умовах переформатування владних відносин» (№ 0120U105292), де автором запропоновано інтегровану модель реалізації демократичних перетворень з урахуванням нормативно-правового оновлення, інституційної координації, управлінських рішень, інформаційної взаємодії, кадрового потенціалу та регіональної локалізації, «Публічне управління та децентралізація влади» (№ 0120U101815), де автором розроблено прикладні механізми реалізації державної політики демократизації українського суспільства в умовах децентралізації, цифровізації й безпекових викликів, «Європейський досвід інноваційного розвитку системи публічного управління для забезпечення суспільної

стабільності України» (№ 0120U104277), де автором досліджено участь України у європейських програмах та відповідність критеріям членства в ЄС і НАТО як інструменту стандартизації демократичних практик.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є науково-методологічне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій щодо формування нової якості державної політики демократизації українського суспільства з урахуванням сучасних викликів і потреб трансформаційного розвитку.

Досягнення представленої мети обумовило необхідність вирішення наступних завдань:

- ~ дослідити концептуальні підходи до розуміння демократизації як суспільного процесу, з'ясувати її сутність, структуру, детермінанти та взаємозв'язок з розвитком державного управління;
- ~ уточнити понятійно-категоріальний апарат державної політики демократизації, окреслити принципи, цілі, інструменти її реалізації;
- ~ систематизувати світові моделі та практики демократичної трансформації та виявити чинники їх ефективності;
- ~ оцінити сучасний стан демократичних перетворень в Україні на основі аналізу основних аспектів розвитку демократії у системі публічного управління;
- ~ дослідити рівень демократичної стійкості та інституційного розвитку в Україні, виявити роль і потенціал громадянського суспільства у підтримці демократизаційних процесів;
- ~ виокремити основні проблеми практичної реалізації державної політики демократизації, зокрема бар'єри, що впливають на ефективність її впровадження;
- ~ розкрити стратегічні орієнтири демократичного розвитку України та обґрунтувати ключові цінності, принципи й пріоритети сучасної моделі державної політики демократизації в умовах сучасних викликів;
- ~ розробити та обґрунтувати удосконалену модель реалізації державної політики демократизації в системі публічного управління;

~ сформувати методичне забезпечення оцінки ефективності реалізації політики демократизації та індикаторну систему, що інтегрує сучасні аналітичні методики; запропонувати «Стратегію підтримки та інституціоналізації політики демократизації».

Об'єктом дослідження є суспільно-політичні процеси демократизації в системі публічного управління України.

Предмет дослідження – державна політика демократизації українського суспільства.

Методи дослідження. Методологічна основа дисертації спирається на системний, міждисциплінарний та стратегічний підходи, що дозволили розглядати демократизацію як багатовимірний і динамічний процес у межах державної політики. Комплексний підхід до аналізу включав поєднання загальнонаукових і спеціальних методів, що забезпечили глибоке теоретико-методологічне та прикладне опрацювання теми.

Серед загальнонаукових методів було застосовано: діалектичний метод – для виявлення взаємозв'язків між компонентами демократичної політики та механізмами її реалізації; індукцію та дедукцію – для формування гіпотез і теоретичних узагальнень на основі емпіричних спостережень; аналіз і синтез – для опрацювання наукових джерел, класифікації механізмів управління та концептуалізації демократизаційних процесів; метод аналогії – для порівняння моделей демократизації, реалізованих у різних країнах; узагальнення – для формулювання висновків щодо ефективності управлінських рішень у контексті демократизації; моделювання – для побудови авторської моделі реалізації політики демократизації.

Серед спеціальних методів було використано: PESTLE-аналіз – для системного оцінювання впливу політичних, економічних, соціальних, технологічних, правових і екологічних факторів на демократизацію; Policy Cycle Analysis – для структурування державної політики за етапами її формування, впровадження, моніторингу та адаптації; Balanced Scorecard (BSC) – для оцінювання ефективності реалізації політики за основними

індикаторами; SMART-індикатори – для конкретизації цілей та очікуваних результатів політики; контент-аналіз – для вивчення стратегічних документів, нормативно-правових актів та комунікацій державних інституцій; порівняльно-аналітичний метод – для зіставлення українського досвіду демократизації з міжнародними практиками; соціологічне моделювання та експертні опитування – для оцінки впливу інституційних змін на рівень демократичності управлінських процесів; індикаторний аналіз – для обґрунтування авторського коефіцієнта реалізаційної спроможності демократизації (КРСД), що дозволяє порівнювати ефективність реалізації політики між регіонами України.

Поєднання зазначених методів дало змогу забезпечити комплексність дослідження, перевірити авторські гіпотези, обґрунтувати прикладні рекомендації та сформулювати цілісну наукову концепцію державної політики демократизації українського суспільства.

Наукова новизна отриманих результатів. У дисертації надано науково-методологічне обґрунтування та запропоновано практичні рекомендації щодо формування нової якості державної політики демократизації українського суспільства з урахуванням сучасних викликів і потреб трансформаційного розвитку. Наукова новизна роботи полягає в наступному:

вперше:

~ сформовано цілісну інтегровану модель реалізації державної політики демократизації українського суспільства, яка включає шість взаємопов'язаних функціональних блоків: нормативно-правового оновлення, інституційної координації, управлінських інструментів, інформаційної взаємодії, кадрового забезпечення та локалізації політики. У межах даної моделі розроблено інноваційно-аналітичний механізм реалізації політики, що поєднує цифрові інструменти, індикативне оцінювання, аналітику зворотного зв'язку та моніторинг ефективності в режимі реального часу. Запропонована модель забезпечує усунення фрагментації управлінських дій, підвищення адаптивності

політики до викликів і підтримку стабільного демократичного розвитку. У цьому фокусі запропоновано стратегію підтримки та інституціоналізації політики демократизації, яка охоплює повний політичний цикл – від аналітики до адаптації – і передбачає конкретні заходи з урахуванням ризиків рецентралізації, кадрових втрат і політичного тиску в умовах воєнного та повоєнного періоду;

удосконалено:

~ класифікацію механізмів державного управління у сфері демократизації, зокрема шляхом деталізації їх структурної побудови відповідно до рівнів державної влади (національний, регіональний, місцевий), функціональних сфер управління (нормативно-правова, організаційна, кадрова, інформаційно-комунікаційна) та етапів управлінського циклу (планування, впровадження, моніторинг, адаптація). Такий підхід дозволяє створити уніфіковану методологічну базу для аналізу та оцінювання ефективності реалізації політики демократизації, а також сприяє формуванню цілісної, взаємопов'язаної системи управлінських рішень;

~ підходи до оцінювання ефективності державної політики демократизації, через розробку багаторівневої системи індикаторів, що складається з кількісних (статистичні, емпіричні, інституційні показники) та якісних (оцінка рівня довіри, соціальна згуртованість, громадянська активність) критеріїв. Обґрунтовано поєднання цих параметрів у вигляді інтегрованої моделі моніторингу, яка дозволяє виявляти дисбаланси в реалізації політики на різних рівнях управління та формувати адресні управлінські рішення для підвищення її ефективності. На цій основі розроблено систему індикаторного оцінювання реалізації політики демократизації, що містить коефіцієнт реалізаційної спроможності демократизації (КРСД), та дозволяє здійснювати порівняльний кількісний аналіз ефективності реалізації політики в територіальному розрізі, ідентифікувати слабкі ланки в системі публічного управління та спрямовувати ресурсну й управлінську підтримку;

~ концепцію зворотного зв'язку як фундаменту демократичного врядування, з урахуванням його потенціалу не лише як інструменту комунікації, а й механізму впливу на ухвалення рішень, легітимацію державної політики, виявлення соціальних запитів і підвищення відповідальності влади. Розроблено типологію інструментів зворотного зв'язку (електронні петиції, консультації з громадськістю, онлайн-платформи участі); обґрунтовано їх інтеграцію в щоденну управлінську практику через цифрові канали, з урахуванням потреб різних соціальних груп і регіональних особливостей;

~ організаційно-функціональний механізм реалізації політики демократизації, який було розширено до комплексної структурно-компонентної моделі шляхом поєднання стратегічного планування, інституційної координації, ресурсного забезпечення, цифрової інфраструктури, кадрового потенціалу, освітньо-комунікаційної підтримки та системи моніторингу. Запропоновано створення окремого блоку управління демократизаційними ризиками як постійної підсистеми управління, що підвищує адаптивність і стійкість політики до внутрішніх та зовнішніх викликів;

набули подальшого розвитку:

~ теоретичні підходи до розуміння демократизації як комплексної публічної політики, що охоплює політичні інститути, управлінські, соціальні, правові та комунікаційні виміри. Обґрунтовано, що демократизація не повинна сприйматися виключно як політичний процес трансформації, а як інтегрована функція публічного управління, що включає стратегічне планування, інституційну логіку, нормативне забезпечення, кадрову політику, цифрову взаємодію та індикаторний моніторинг. Запропоновано нову концептуальну рамку аналізу демократизаційних процесів, що базується на управлінській ефективності, адаптивності та соціальній легітимності;

~ підходи до інституційного забезпечення політики демократизації, зокрема розширено розуміння ролі та форм участі акторів: центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, експертного середовища, міжнародних партнерів.

Узагальнено кращі інституційні практики координації демократичних реформ, виокремлено ефективні моделі партнерства «влада – громадянське суспільство» та визначено оптимальні формати їх реалізації залежно від рівня адміністративно-територіального устрою та цілей політики;

~ категоріальний апарат науки державного управління, зокрема уточнено й теоретично обґрунтовано такі поняття, як «державна політика демократизації» – як цілісна керована система заходів і рішень з метою розширення демократичної участі та інституційного оновлення; «інституціоналізація демократії» – як процес закріплення демократичних норм, процедур і практик на постійній основі; «управлінська спроможність до демократизації» – як здатність органів влади формулювати, реалізовувати та адаптувати політику відповідно до демократичних стандартів і викликів. Таке уточнення дозволяє надати дослідженню міждисциплінарної глибини та забезпечити єдність термінологічного апарату;

~ уявлення про управлінські ризики в процесі реалізації політики демократизації, що включають інституційні (недостатня координація, дублювання функцій), політичні (поляризація, політична інструменталізація демократичних процедур), соціальні (низький рівень громадянської культури, недовіра до влади) та комунікаційні (дезінформація, маніпуляції, цифрова нерівність) загрози. Розроблено алгоритм ідентифікації, класифікації та управління цими ризиками, який включає превентивне прогнозування, антикризову реакцію, інформаційну підтримку й інституціональні гарантії стабільності.

Практичне значення одержаних результатів мають вагоме значення для вдосконалення державної політики у сфері демократизації українського суспільства, особливо в умовах воєнного стану, післявоєнного відновлення та трансформації системи публічного управління.

Розроблена цілісна модель реалізації державної політики демократизації може бути використана як методологічна та організаційна основа при формуванні стратегічних документів державної політики. Її структурно-

функціональна логіка дозволяє органам державної влади та органам місцевого самоврядування забезпечити комплексний підхід до впровадження демократичних змін на всіх рівнях управління, що особливо важливо в умовах підвищеної соціальної вразливості та потреби в координації відновлювальних процесів. Індикаторна система оцінювання ефективності реалізації політики демократизації, зокрема запропонований Коефіцієнт реалізаційної спроможності демократизації (КРСД) створює підґрунтя для запровадження об'єктивного моніторингу ефективності публічної політики в територіальному розрізі, що дозволяє державним інституціям і аналітичним центрам оперативно виявляти управлінські дисбаланси, посилювати адаптивність рішень та оптимізувати ресурсний розподіл.

Окремі рекомендації та підходи були впроваджені у практичну діяльність Тупичівської сільської ради: 1) щодо системи індикаторного оцінювання реалізації політики демократизації, що включає коефіцієнт реалізаційної спроможності демократизації та дозволяє здійснювати порівняльний кількісний аналіз ефективності реалізації політики в територіальному розрізі, ідентифікувати слабкі ланки в системі публічного управління та спрямовувати ресурсну й управлінську підтримку – при розробці «Стратегії розвитку Тупичівської сільської територіальної громади на 2025-2027 роки з перспективою до 2034 року» для здійснення аналізу сильних і слабких сторін розвитку Тупичівської територіальної громади, зокрема в умовах війни та післявоєнного відродження, виокремлення стратегічних механізмів розвитку у часи динамічних змін, що сприятиме формуванню демократичної політичної культури як чинника стійкості відповідних територіальних інституцій; 2) щодо аналізу сучасних викликів, з якими стикається політика демократизації в умовах війни, економічної дестабілізації, інформаційної агресії та гібридних загроз – при формуванні сценаріїв розвитку Тупичівської сільської територіальної громади в контексті розвитку спільноти та політики міжнародної співпраці; узгодження безпекових і демократичних пріоритетів, консолідації дій громадянського

суспільства та міжнародних партнерів (довідка про впровадження від 01.12.2025 р. № 02-19/1340.1); Броварської районної ради в процесі підготовки Цільових програм, зокрема, при розробці Програми висвітлення діяльності Броварської районної державної адміністрації та Броварської районної ради у засобах масової інформації та інформування населення Броварщини на 2026-2027 роки – щодо механізмів інформаційної взаємодії та інформаційно-комунікативних механізмів при визначенні принципів прозорості і підзвітності в контексті визначення проблеми, на розв'язання якої спрямована дана Програма, а також уявлення про комунікаційні ризики в процесі реалізації політики демократизації – дезінформація, маніпуляції, цифрова нерівність тощо (довідка про впровадження від 06.02.2026 р. № 1).

Результати дисертації також можуть бути використані в освітньому процесі при підготовці фахівців з державного управління, політології, публічного адміністрування, соціології, зокрема в межах магістерських програм, курсів підвищення кваліфікації та перепідготовки державних службовців. Запропоновані моделі, підходи, терміни та аналітичні інструменти здатні підвищити рівень професійної компетентності управлінців у сфері демократизаційної політики. Так, окремі теоретичні та науково-методичні положення дисертації було впроваджено в навчальний процес Національного університету «Чернігівська політехніка» при викладанні дисциплін: «Децентралізація влади в Україні», «Громадянське суспільство та сучасна демократія», «Публічна політика та публічна дипломатія», «Теорія та практика функціонування публічного управління та адміністрування» в межах освітньо-професійної програми «Публічне управління та адміністрування» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» галузі знань 281 «Публічне управління та адміністрування» та «Міжнародні комунікації та дипломатія» в межах освітньо-професійної програми «Публічне управління та адміністрування» другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 281 «Публічне

управління та адміністрування» галузі знань 28 Публічне управління та адміністрування (довідка про впровадження від 23.02.2026 р. № 202/08-367).

Особистий внесок здобувача. Теоретичні обґрунтування, прикладні розробки, висновки та рекомендації, які містяться в дисертації, одержано автором самостійно на підставі аналізу й узагальнення теоретичних напрацювань, фактичного матеріалу та опубліковано в наукових працях дисертанта. Із наукових праць, які опубліковані у співавторстві, у дисертації використано лише ті положення, що є результатом власного дослідження здобувача.

Апробація результатів дослідження. Результати дисертаційної роботи апробовані на міжнародних та вітчизняних наукових і науково-практичних конференціях, зокрема: IV Міжнародна науково-практична конференція «Сучасна парадигма публічного управління» (Львів, 2022); VI регіональної наукової конференції «Європейський вимір публічного управління» (Чернігів, 2022); Міжнародна науково-практична конференція «Модернізація вітчизняної правової системи в умовах світової інтеграції» (Кропивницький 2023); Міжнародний науковий конгрес «Публічне управління XXI століття: особливості воєнного і післявоєнного періодів» (Харків, 2023); XV Міжнародна науковопрактична конференція студентів, аспірантів і молодих вчених «Юність науки – 2025» (Чернігів, 2025).

Публікації. Основні положення, висновки й результати дослідження опубліковано у 9 наукових працях, у тому числі: 3 статті у наукових фахових виданнях, 1 стаття, що включена до міжнародної наукометричної Scopus, 5 тез доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, додатків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 248 сторінок. Основний зміст дисертації викладено на 201 сторінці. Робота містить 32 таблиці, 24 рисунки, 2 додатки. Список використаних джерел становить 235 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

1.1. Концептуальні підходи до розуміння демократизації як суспільного процесу

Демократизація є складним і багатовимірним суспільним процесом, що охоплює політичні, економічні, соціальні та культурні зміни, спрямовані на утвердження демократичних принципів у різних сферах життя [1]. Вона не є одноразовою подією, а виступає в ролі тривалого процесу, що включає перехід від авторитарних або гібридних режимів до стійких демократичних форм правління. У науці є низка концептуальних підходів до розуміння демократизації, які відображають різні аспекти її сутності та механізмів реалізації. Одні теорії акцентують увагу на інституційних змінах, інші спрямовані на соціально-економічні фактори, культурні трансформації або ролі політичних еліт і громадянського суспільства.

У представленому підрозділі проведено аналіз основних теоретичних підходів до демократизації, що дозволить зрозуміти її як комплексний феномен, що створить необхідне теоретичне підґрунтя для подальшого аналізу особливостей демократичних змін в Україні.

Для глибшого розуміння природи демократичних трансформацій важливо насамперед визначити співвідношення понять «демократія» та «демократизація», оскільки вони мають як спільні, так і відмінні риси, а також є базовими категоріями в сучасній науці публічного управління, що відображають як ідеал політичного устрою, так і процеси його досягнення.

У своїй статті А. Kharel [2] доступно описує основні історичні етапи становлення демократії, яка бере свій початок у VI столітті до нашої ери в грецькому полісі Афіни, де за ініціативою Клісфена близько 508-507 рр. до н. е. було вперше закладено основи прямої демократії. Саме афінська система управління вважається найближчою до «чистої» форми демократії, оскільки

суспільство функціонувало в межах порівняно невеликих міст-держав, де громадяни мали змогу безпосередньо брати участь в ухваленні політичних рішень. Проте згодом ці демократичні практики зазнали занепаду під натиском Македонії та Риму.

Історики також вказують на можливі елементи демократичної організації у шумерських містах-державах, що передували грецьким формам. У Римській республіці (509-27 рр. до н. е.) існувала форма представницької демократії, де Сенат представляв інтереси знаті, а Народні збори – плебеїв. Політичні філософи, такі як Цицерон, підкреслювали, що джерелом влади є народ.

У Середньовіччі починається поступове формування інституцій, що обмежують владу монархів. Виникають ради при королях, збори станів, а згодом – парламенти. Уже у 930 році в Ісландії було створено один із перших парламентів у Європі – Альтинг. Ці процеси заклали підґрунтя для пізніших демократичних практик.

Нові демократичні ідеї посилюються в епоху Відродження, яка принесла переосмислення природи влади та прав людини. Подальшими віхами стали підписання Великої хартії вольностей (1215), Петиції про права (1628) та Білля про права (1689), які визначили правові межі монархічної влади у Британії.

Французька революція XVIII століття ознаменувала новий етап – повернення влади народу й утвердження принципів рівності, свободи та братерства. Водночас у Великій Британії парламентська реформа 1832 року започаткувала розширення виборчих прав.

Протягом XIX століття дедалі більше країн впроваджували демократичні інститути, поступово поширюючи виборчі права на ширші верстви населення. XX століття, попри руйнівні наслідки двох світових воєн, сприяло утвердженню демократії як глобальної цінності. Водночас війни поставили під сумнів ефективність демократичних механізмів у забезпеченні миру та стабільності.

Після Другої світової війни велике значення надали освіті як засобу захисту демократії, а питання громадянської просвіти стало глобальним

пріоритетом. У ХХІ столітті демократія продовжує розвиватися, викликаючи як схвалення, так і критику. Паралельно з її еволюцією точаться дискусії щодо можливих альтернатив або доповнень до демократичної моделі врядування.

Демократія є спорідненим поняттям з демократизацією, але вони мають певну різницю. У загальному розумінні демократія означає політичну систему, яка характеризується вільними та чесними виборами, захистом громадянських свобод та активною участю громадян. Демократія (із грец. Δῆμοςράτῐα – “влада народу”, “народне управління”) – це історично сформований тип політико-правового режиму, за якого єдиним джерелом легітимної влади в державі є народ, який здійснює її безпосередньо та (або) через представницькі інституції [3]. З іншого боку, демократизація – процес переходу недемократичного режиму до демократичного (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Порівняльна характеристика демократії та демократизації

	Демократія	Демократизація	
Визначення та характеристики	Демократію часто визначають її інституції та культурні значення з такими варіаціями, як ліберальний, дорадчий, комунітарний та агоністичний підходи, що підходи пропонують різні бачення громадянства, політичної культури та суспільного життя [4]	Демократизація передбачає перехід від недемократичного режиму до демократичного. Цей процес є складним і залежить від різних факторів, включаючи економічні, соціальні та політичні умови [5]	Процес переходу
Типи демократій	Демократії можуть суттєво відрізнятися, деякі з них класифікуються як «дефектні» через обмеження у виборчих процесах, політичних правах або громадянських свободах. До них належать ексклюзивні, неліберальні, делегативні та опікунські демократії [6]	Такі фактори, як дохід, політичні протести та демократичне сусідство можуть позитивно вплинути на демократизацію, тоді як природні ресурси та лідери, які довго обіймають посаду, можуть їй перешкоджати [7]	Детермінанти
Роль громадянського суспільства	Міцне громадянське суспільство має вирішальне значення для демократії, сприяючи свободі, участі та конкуренції, а також підтримує такі елементи, як верховенство права та свобода слова [8]	Демократизація може призвести до змін у розподілі доходів, часто рухаючись до середнього рівня від екстремальних розподілів, які спостерігаються в автократіях, що також передбачає розвиток обговорювальної спроможності для забезпечення автентичної та інклюзивної участі [9; 10]	Виклики та динаміка

Джерело: побудовано автором

Отже, можемо узагальнити та констатувати, що демократія – це політична система зі специфічними характеристиками та варіаціями, тоді як демократизація – це процес переходу до такої системи. Обидві концепції взаємопов'язані, і демократизація є шляхом до досягнення та підтримки демократії.

Зауважимо, що демократизація є багатогранним процесом, який охоплює не лише трансформацію політичної системи, а і глибокі зміни в суспільній свідомості, культурі, інституціях та практиках громадської участі. У науковій літературі розглядається низка концептуальних підходів до осмислення демократизації, кожен з яких акцентує на різних її аспектах. Тож, основні елементи демократії полягають у такому: 1) народний суверенітет і представництво (демократія переважно полягає в правлінні людьми, для людей і від народу, коли громадяни мають політичну владу й можуть впливати на рішення уряду через голосування та представництво) [11]; 2) рівність і права людини (демократична система забезпечує суттєву рівність політичної влади серед громадян і поважає права людини та основні свободи, що також передбачає захист громадянських свобод і верховенства права) [12]; 3) участь і обговорення (демократія передбачає активну участь громадян в управлінні та виробленні політики, часто через процеси обговорення, які наголошують на громадському розумі та переконанні, а не простому голосуванню) [13].

Водночас існують й інші підходи, що акцентують увагу на проблемах демократичного дефіциту, зростання популізму, формальності демократичних процедур, які можуть прикривати авторитарні тенденції, а саме: 1) правління більшості та права меншин (хоча демократія допускає правління більшості, вона може пригнічувати групи меншин, якщо їхні права не будуть належним чином захищені законодавством) [2]; 2) дефіцит демократії (багато країн постають перед труднощами у впровадженні справжньої демократичної практики, що призводить до порушень верховенства права та питань сталості демократії [2]); 3) складність і компроміс (демократичні системи часто вимагають компромісів, які можуть призвести до посередніх рішень і проблем в управлінні, оскільки політичні діячі можуть віддавати перевагу особистим або груповим інтересам над суспільним благом) [11].

Таким чином, можна стверджувати, що демократія є складною системою, яка віддає перевагу волі та правам людей. Попри труднощі, вона залишається поширеною формою правління через наголос на рівності, участі та правах людини. Однак ефективність демократії залежить від захисту прав меншин і справжньої участі всіх громадян.

Таблиця 1.2 узагальнює основні компоненти демократичної системи, підкреслюючи їхні характеристики та потенційні загрози та може бути корисною для аналізу стану демократії в конкретній країні або для порівняння демократичних практик у різних державах.

Таблиця 1.2

Основні аспекти демократії, їхні характеристики та виклики [2]

Аспект демократії	Характеристики	Виклики
Народовладдя	Влада походить від народу; громадяни мають право обирати своїх представників та брати участь у прийнятті рішень.	Низька участь виборців; апатія громадян; недовіра до виборчих процесів.
Рівність та права людини	Забезпечення рівних прав і свобод для всіх громадян; захист меншин; дотримання прав людини.	Дискримінація; порушення прав меншин; нерівний доступ до ресурсів.
Верховенство права	Закон однаковий для всіх; незалежна судова система; дотримання правових норм.	Корупція; політичний вплив на судову систему; вибіркове правосуддя.
Прозорість та підзвітність	Відкритість урядових процесів; доступ громадян до інформації; підзвітність посадових осіб.	Брак прозорості; обмежений доступ до інформації; безкарність посадових осіб.
Громадянська участь	Активна участь громадян у політичному житті; свобода слова, зібрань та асоціацій.	Обмеження свобод; репресії проти активістів; цензура.
Інституційна ефективність	Ефективне функціонування державних інститутів; баланс влад; стабільність політичної системи.	Політична нестабільність; слабкість інституцій; зловживання владою.

Джерело: узагальнено автором

Теорії демократії широко охоплюють концепції, що аналізують сутність демократії, її форми, моделі та принципи функціонування. Різноманітність теорій пояснюється як історичними умовами їх формування, так і різними акцентами на ролі інститутів, процедур, політичної культури та суспільних акторів у демократичному процесі.

У таблиці 1.3 представлено огляд теорій демократії, які сформували основи сучасного наукового дискурсу, що дозволяє систематизувати знання про теоретичні основи демократії. Водночас теорії демократизації (Таблиця 1.3) містять теорії, які досліджують процеси переходу до демократії, фактори демократичних трансформацій та приклади демократизації.

Таблиця 1.3

Огляд теорій демократії

Теорії демократії	Автори	Коротка характеристика
Елітарна (реалістична) теорія демократії	Й. Шумпетер, М. Вебер [14; 15]	Розглядає демократію як змагання еліт за владу, де народ виконує роль виборця, але не безпосереднього учасника ухвалення рішень.
Теорія легальної (влади закону), або ліберальної демократії	А. фон Гаек, Л. Даймонд [16; 17]	Підкреслює верховенство права, захист індивідуальних свобод і обмеження влади через інститути правової держави.
Поліархічна теорія демократії	Р. Даль [18]	Описує демократію як поліархію — систему з множинністю центрів влади, що забезпечує конкуренцію та політичний плюралізм.
Плюралістична (конкурентна) модель демократії	Р. Даль, Р. Дальтон, Дж. Медісон [19; 20]	Наголошує на необхідності конкуренції різних груп інтересів, які збалансовують одна одну в політичному процесі.
Теорія процедурної (консоціальної) демократії	А. Лейпгард [21]	Орієнтується на процедурні аспекти демократії, включаючи правила ухвалення рішень і забезпечення представництва різних груп у політичному процесі.
Теорія транзитології	Г. О’Доннелл, Ф. Шміттер, Л. Вайтхед [22]	Аналізує перехід від авторитаризму до демократії, зосереджуючись на динаміці політичних змін та ролі еліт.
Теорія модернізації	С. Мур, С. Ліпсет [23]	Пояснює демократизацію як результат економічного розвитку, урбанізації та зростання рівня освіти.
Теорія хвиль демократизації	С. Гантінгтон [24]	Розглядає демократичні процеси як циклічні хвилі з періодами прогресу та регресу демократії.
Інституціональна теорія демократизації	Д. Норт, Ф. Фукуяма [25; 26]	Підкреслює важливість інституцій у формуванні стійких демократичних режимів і ефективного врядування.
Українські підходи до демократизації	В. Литвин, О. Романов, Ю. Шемшученко, І. Коліушко [27; 28]	Аналізує демократичні трансформації в Україні, акцентуючи на посттоталітарних змінах і реформах публічного управління.

Джерело: узагальнено автором

Як можна побачити, теорії демократії та теорії демократизації різняться як за своїм предметом дослідження, так і за підходами до аналізу. Хоча вони взаємопов'язані, їх слід чітко розділяти в науці, особливо у процесі аналізу процесів державної політики демократизації (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Різниця між теоріями демократії та теоріями демократизації

Критерій	Теорії демократії	Теорії демократизації
Предмет дослідження	Природа, суть, принципи та моделі функціонування демократії.	Процеси переходу від недемократичних режимів до демократичних.
Основні питання	Що таке демократія? Як вона працює? Які є форми демократії?	Як і чому суспільства переходять до демократії? Які фактори впливають на цей процес?
Фокус	Структура політичної влади, інститути, участь громадян, права та свободи.	Динаміка політичних змін, етапи демократичного переходу, стабільність нових режимів.
Класичні автори	Р. Даль, Й. Шумпетер, А. Лейхарт, Дж. Медісон, М. Вебер.	С. Гантінгтон, Г. О'Доннелл, Ф. Шміттер, Л. Даймонд, С. Ліпсет.
Мета	Визначити оптимальні моделі демократії, принципи її функціонування.	Пояснити, як відбувається демократизація, які фактори сприяють чи перешкоджають цьому процесу.
Основні поняття	Народовладдя, верховенство права, плюралізм, політична участь.	Транзитологія, хвилі демократизації, консолідація демократії, авторитарний спадок.

Джерело: узагальнено автором

Як уже наголошувалося вище демократизація передбачає поступове впровадження демократичних принципів у політичну та економічну сфери суспільного життя. Визначення цього процесу значною мірою залежить від наукового підходу, що використовується для його аналізу. Так, Robert Dahl [29] визначає демократизацію як процес «розширення участі громадян у прийнятті рішень та розвиток демократичних інституцій». На його думку, важливим аспектом демократизації є забезпечення «інклюзивності політичного процесу», що сприяє формуванню плюралістичного суспільства та стабільності демократичного врядування. Він також наголошує на необхідності створення ефективних механізмів політичної конкуренції, громадянської активності та забезпечення прав і свобод особистості. Samuel

Phillips Huntington [24] у своїй концепції «третьої хвилі демократизації» розглядає демократизацію як «процес поширення демократичного врядування та зміцнення демократичних інституцій». Він виокремлює три історичні хвилі демократизації та зазначає, що цей процес не є лінійним – країни можуть як здійснювати поступ до демократії, так і повертатися до авторитаризму. На його думку, демократизація відбувається через політичні, соціальні та культурні зміни, а також під впливом зовнішніх факторів, таких як міжнародні організації та демократичні держави.

Larry Diamond [30] у своїй праці «The spirit of democracy: The struggle to build free societies throughout the world» розширює концепцію демократизації, розглядаючи її як «поширення демократичних принципів на всі сфери суспільного життя». Він стверджує, що демократія не обмежується лише політичною системою, а включає також «верховенство права, громадянську активність, економічну свободу та ефективне врядування» та наголошує, що демократизація має бути сталим процесом, у межах якого формується не лише демократична політична система, але й демократична політична культура.

Згідно з підходом J. J. Linz, A. Stepan [31], демократизація є процесом «інституціоналізації демократичних практик у політичній системі». Науковці стверджують, що для успішного переходу до демократії необхідно не лише змінити політичний режим, а і створити сталі демократичні інститути, які б забезпечували стабільне функціонування демократичного урядування. Особливу увагу вони приділяють поняттю «консолідації демократії», яка відбувається лише тоді, коли демократичні правила гри стають єдино можливими в політичному процесі.

На думку G. O'Donnell, P. C. Schmitter, L. Whitehead [22], демократизація є «переходом від авторитарного правління до демократичної системи через запровадження демократичних інститутів та процедур». Автори підкреслюють, що цей перехід є «нестабільним і непередбачуваним» та залежить від низки факторів, включаючи політичну волю еліт, рівень громадянської активності та зовнішній вплив. Дослідники також наголошують

на існуванні проміжних або гібридних форм демократизації, коли країна може мати демократичні елементи, проте залишатися авторитарною за суттю.

Процес демократизації може відбуватися різними шляхами та мати різну інтенсивність залежно від історичних, політичних і соціально-економічних умов держави. У сучасній науці є кілька підходів до класифікації демократизаційних процесів. Однією з найвідоміших класифікацій є теорія хвиль демократизації, запропонована американським політологом С. Гантінгтоном, який виокремлює три основні хвилі демократизації (рис. 1.1).

Теорія хвиль демократизації	Перша хвиля (1828–1926 рр.)	Друга хвиля (1943–1962 рр.)	Третя хвиля (1974 – кінець XX ст.)
	Переважно Західна Європа та Північна Америка, характеризувалася поступовим впровадженням демократичних інститутів.	Розпочалася після Другої світової війни й охопила країни, що звільнилися від фашистських та колоніальних режимів.	Охопила країни Латинської Америки, Південної Європи та частково пострадянського простору, включаючи Україну.

Рис. 1.1. Теорія хвиль демократизації за С. Гантінгтоном

Джерело: побудовано автором

Згідно з цією теорією, демократизація не є незворотним процесом – вона може супроводжуватися «відкатами», коли після демократичного розвитку країна повертається до авторитарних форм правління [32].

Також у науковій літературі виокремлюють підхід до демократизації, що базується на темпах і характері трансформації політичного режиму (рис. 1.2).

Підхід, що базується на темпах і характері політичного режиму	Еволюційна демократизація	Револьюційна демократизація	Гібридна демократизація
	Поступове реформування політичної системи без різких змін, як це сталося у Великій Британії або Швеції.	Різкі зміни, що супроводжуються протестами, революціями або політичними кризами (наприклад, Революція Гідності в Україні 2013–2014 рр.)	Поєднання елементів демократії та авторитаризму, коли в країні формально існують демократичні інститути, але їхня ефективність обмежена (як у деяких пострадянських країнах)

Рис. 1.2. Типи демократизації за темпами та характером політичних змін

Джерело: побудовано автором за [33]

Крім цього, демократизація може бути екзогенною (зовнішньою) або ендогенною (внутрішньою). Екзогенна демократизація спричинена зовнішнім впливом – наприклад, вимогами міжнародних організацій (ЄС, ООН) або наслідками глобалізаційних процесів. Ендогенна демократизація виникає внаслідок внутрішнього суспільного запиту та боротьби за політичні права громадян [22].

Отже, процес демократизації охоплює не лише політичні трансформації, а й соціально-економічні та культурні зміни, які забезпечують сталий розвиток демократичного врядування. Загальним для більшості підходів є визнання необхідності «інституційного закріплення демократичних норм», розвитку громадянського суспільства та підвищення рівня політичної культури громадян. Таким чином, демократизація розглядається як «процес розширення демократичних інститутів та практик у державному управлінні й суспільних відносинах» з метою забезпечення стабільного демократичного розвитку.

Тож, у найзагальнішому вигляді демократизацію можна охарактеризувати як процес розширення демократичних інститутів та практик у державному управлінні й суспільних відносинах.

У контексті українського суспільства демократизація має свої особливості, зумовлені історичними факторами, радянською спадщиною, зовнішніми впливами та внутрішніми суспільними запитами. Процеси демократизації в Україні розпочалися ще наприкінці 1980-х років, із поступовим послабленням тоталітарної системи, а після здобуття незалежності у 1991 році набули інституційного оформлення [29].

У сучасному світі процес демократизації дедалі більше відбувається під впливом глобалізаційних змін. Глобалізація як багатовимірне явище – економічне, інформаційне, культурне — створює нові умови для функціонування політичних систем, зокрема демократичних. Вона сприяє поширенню демократичних ідей, стандартів прав людини, принципів відкритості та підзвітності, водночас загострюючи суперечності між

локальними традиціями управління та глобальними вимогами до політичної прозорості. У цьому контексті демократизація постає не як лінійний процес, а як складна взаємодія внутрішніх змін і зовнішніх впливів.

Як уже зазначалося вище, демократизація як суспільний процес охоплює не лише політичну сферу, а й соціальні, економічні та культурні аспекти функціонування держави. Р. Даль, Л. Даймонд, Ю. Хабермас виділяють кілька ознак демократизації, а саме:

- легітимація демократичних інститутів – прийняття демократії як основного принципу організації політичного життя;
- підзвітність влади суспільству – державні органи та посадовці несуть відповідальність перед громадянами;
- політичний плюралізм – наявність конкурентних політичних сил, що відображають різноманіття інтересів суспільства;
- вільні та чесні вибори – рівний доступ громадян до участі у формуванні влади;
- громадянська активність та розвинене громадянське суспільство – забезпечення умов для участі громадян у суспільно-політичному житті;
- свобода слова та незалежні медіа – можливість вільного вираження думок та контроль суспільства над владою [34].

Зазначимо і про те, що в Україні процес демократизації має унікальні особливості, зумовлені історичними передумовами, політичною елітою та зовнішніми впливами.

Значний внесок у становлення та розвиток демократичних інститутів в Україні зробив Ю. С. Шемшученко, зокрема через дослідження механізмів державного управління, правової системи та участі громадян у політичному процесі. Його праці залишаються актуальними для сучасних досліджень у сфері демократизації та розвитку правової держави. Зокрема, у своїх наукових працях Ю. Шемшученко [35] послідовно підкреслював важливість правового забезпечення демократичних процесів, зокрема конституційного врегулювання принципів народовладдя, верховенства права та поділу влади.

Він наголошував на необхідності зміцнення ролі держави як гаранта прав і свобод людини, акцентуючи на важливості участі громадян у публічному управлінні та розвитку ефективних механізмів зворотного зв'язку між владою та суспільством. Особливу увагу в його дослідженнях приділено питанню формування правосвідомості населення як базису для стійкої демократії та правової державності.

Крім того, Ю. Шемшученко виступав за інституціоналізацію громадянського контролю, підтримку науково обґрунтованих підходів до правотворення, а також за запровадження національної правової політики як складника демократичної модернізації українського суспільства. Його науковий доробок є важливою теоретичною платформою для осмислення демократизаційних процесів у посттоталітарних державах, зокрема в контексті розбудови українського державного управління в умовах переходу до демократії [36].

Видатний український політик і науковець В. Литвин у своїй монографії «Політична арена України: дійові особи та виконавці» [37] глибоко аналізує суспільно-політичний розвиток України в період 1986–1994 років, зосереджуючись на формуванні політичних інститутів, ролі політичних еліт та трансформації владних структур у контексті переходу від радянської системи до незалежної держави. Він підкреслює важливість інституційного оформлення державної влади та становлення політичної культури, що є основоположними аспектами демократизації. В. Литвин зробив вагомий внесок у демократизацію України, поєднуючи науковий аналіз політичних процесів із практичною діяльністю на найвищих щаблях державної влади.

І. Калущко здійснив значний внесок у розвиток теоретичних і практичних засад демократизації в Україні через трансформацію публічного права. І. Б. Калущко один із провідних науковців і практиків, які працювали над концептуалізацією та впровадженням реформ у сфері державного управління, адміністративного права, конституційної модернізації та публічної служби, що базуються на принципах відкритості, підзвітності, законності та участі

громадян. Особливо важливим є внесок у розробку концепцій адміністративної реформи, побудови правової основи діяльності органів виконавчої влади, судової гілки та забезпечення регуляторної політики. У контексті демократизації І. Калущко наголошував на необхідності формування публічного права як механізму врівноваження влади й захисту прав людини, що має забезпечити належний баланс між інтересами держави і громадян. Його дослідження стали основою для послідовного реформування державних інституцій у напрямі їхньої демократизації, що зумовило підвищення легітимності влади, зміцнення верховенства права й розширення участі громадян у процесі ухвалення рішень [38].

Л. Яковева [39] досліджує демократизацію як складний суспільний процес, що охоплює політичну, соціальну, економічну та культурну сфери. Вона аналізує сутність демократизації, її основні ознаки та етапи розвитку, а також підкреслює важливість формування демократичної політичної культури та активної участі громадян у політичному житті. Науковиця також розглядає вплив глобалізаційних процесів на демократизацію, зазначаючи, що глобалізація сприяє поширенню демократичних цінностей, але водночас може призводити до уніфікації культурних особливостей та втрати національної ідентичності. Л. Яковлева наголошує на необхідності поєднання загальнолюдських демократичних принципів із національними традиціями та особливостями для забезпечення ефективного процесу демократизації в конкретному суспільстві. Таким чином, робиться внесок у розуміння демократизації як багатовимірного процесу, що потребує комплексного підходу та врахування специфіки кожного суспільства.

В. Федоренко [40] досліджує процеси становлення та розвитку демократії в Україні, зосереджуючи увагу «електоральній революції». Науковець досліджує та аналізує концептуальні засади демократії, її форми та моделі, а також розглядає демократизацію як динамічний процес переходу від недемократичного до демократичного політичного режиму. В. Федоренко підкреслює важливість участі громадян у політичному житті, зокрема через

вибори, референдуми та інші форми прямої демократії. Він також акцентує на необхідності розвитку партисипаторної демократії, яка передбачає активну участь громадян у прийнятті владних рішень. Розглядає також зміну політичних еліт та формування нових пріоритетів розвитку держави як прояв демократичних трансформацій і зазначає, що існує прагнення суспільства до оновлення політичної системи та посилення демократичних інститутів.

І. Бекешкіна упродовж багатьох років очолювала Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та зробила вагомий внесок у дослідження процесів демократизації в Україні, зокрема у вивчення громадської думки, політичної культури та виборчої поведінки. У своїх дослідженнях науковиця особливу увагу приділяла трансформації політичної свідомості українських громадян у пострадянський період. Вона аналізувала, як змінюється ставлення населення до демократії, участі у виборах, довіри до інститутів влади та сприйняття політичних процесів. Значну увагу науковиця приділяла електоральній культурі, зазначаючи, що демократизація в Україні відбувається на тлі слабкої партійної системи, низького рівня довіри до політичних інституцій та високого попиту на «сильну руку». І. Бекешкіна наголошувала, що демократичні інститути не можуть функціонувати ефективно без формування відповідної політичної культури, яка ґрунтується на громадянській активності, критичному мисленні та готовності до відповідальності [41]. Її соціологічні дослідження засвідчували, що хоча більшість українців декларують підтримку демократії як найкращої форми правління, їхні уявлення про її зміст і механізми залишаються суперечливими, що зумовлено впливом авторитарного минулого та нестабільністю політичної системи. Її праці є важливим джерелом для аналізу взаємозв'язку між рівнем демократичної свідомості громадян і якістю демократичних інститутів, а також для оцінки реального стану демократичної трансформації українського суспільства.

О. Гарань [42] – український політолог, доктор історичних наук, професор, один із провідних дослідників процесів демократизації в Україні, у своїй діяльності охоплює широкий спектр питань, пов'язаних із політичними трансформаціями, формуванням демократичних інститутів, розвитком партійної системи та проблемами європейської інтеграції. У своїх роботах він поєднує академічний аналіз із практичною експертизою в галузі державної політики та громадянського суспільства й досліджує перехідні процеси в посткомуністичних державах, зокрема зосереджуючись на особливостях демократизації в Україні. О. Гарань аналізує етапи та механізми цього переходу, вказуючи на складність формування повноцінної демократії в умовах незавершеної інституційної реформи, слабких політичних партій і високої персоналізації влади. Значну увагу він приділяє еволюції української партійної системи, її впливу на демократичні процеси та на громадську довіру до політичних інституцій. Окрему дослідницьку площину в його роботах становить питання зовнішньополітичного вектора України, зокрема її поступ до Європейського Союзу як чинника внутрішньої демократизації. Дослідник наголошує, що євроінтеграція для України є не лише зовнішньою політикою, а й потужним стимулом для утвердження верховенства права, прозорості влади та розвитку громадянського суспільства. Отже, його дослідження дають змогу глибше зрозуміти логіку й суперечності української демократизації, а також виокремити перспективні напрями подальшого розвитку демократичних інститутів.

М. Іщенко у своїй науковій діяльності зосереджує увагу на філософських основах суспільного життя, трансформації політичної культури та гуманістичних засадах державного управління. Він є засновником наукової школи філософії гуманізму і демократії, у межах якої розробив концепцію «гуманно-демократичного життєтворення» [43], яка поєднує цінності особистісного розвитку з принципами демократичного співжиття, підкреслюючи, що демократія – це не лише політична система, а і спосіб життя, заснований на повазі до гідності кожної людини. М. Іщенко

підкреслює, що справжня демократизація можлива лише тоді, коли вона опирається на глибоко вкорінену гуманістичну культуру, а не обмежується лише інституційними чи процедурними змінами. У своїх працях також акцентує на необхідності формування демократичної свідомості, де індивід виступає не об'єктом, а суб'єктом соціального процесу. Йдеться про розвиток активної громадянської позиції, критичного мислення, здатності до діалогу та співвідповідальності за долю суспільства. М. Іщенко також звертає увагу на небезпеку формального, імітаційного прийняття демократичних форм без внутрішнього змістовного наповнення, що є особливо актуальним для пострадянських суспільств, включно з Україною. Загалом дослідник розширює розуміння демократизації не лише як політико-правового процесу, а як глибокої ціннісної трансформації особистості та суспільства, а його ідеї створюють філософське підґрунтя для подальшого розвитку гуманної та відкритої демократії в Україні.

Отже, узагальнюючи вищенаведені дослідження вітчизняних науковців, зауважимо, що вони демонструють багатовимірність підходів до аналізу демократизації як суспільного процесу. Їхні праці не лише поглиблюють теоретичне розуміння феномену демократії, а і пропонують практичні орієнтири для інституційного та правового оновлення української держави. Водночас поряд із позитивними зрушеннями, вітчизняна демократизація стикається з низкою внутрішніх викликів, які суттєво впливають на темпи та якість трансформацій. Одним із таких чинників залишається тягар історичної спадщини, зокрема вплив авторитарного минулого. Такий вплив є одним із основних факторів, що ускладнює демократичну трансформацію. Українське суспільство, тривалий час перебуваючи під впливом радянської централізованої системи, досі долає наслідки патерналістського мислення, слабкості інститутів громадянського суспільства та низької політичної культури населення. Усі ці нюанси створюють труднощі для ефективного впровадження демократичних норм у державне управління [31].

Тож надалі, процес демократизації в Україні має ґрунтуватися на комплексних змінах, зокрема реформуванні політичної системи, підвищенні рівня правової культури громадян, створенні прозорих механізмів управління та посиленні ролі інститутів громадянського суспільства. Саме такий підхід закладено в основі представленого дисертаційного дослідження.

Демократизація українського суспільства є складним і суперечливим процесом, що розгортається на тлі трансформації політичної системи, економічних викликів і військових дій. Історично Україна пройшла кілька етапів демократичної трансформації (рис. 1.3).

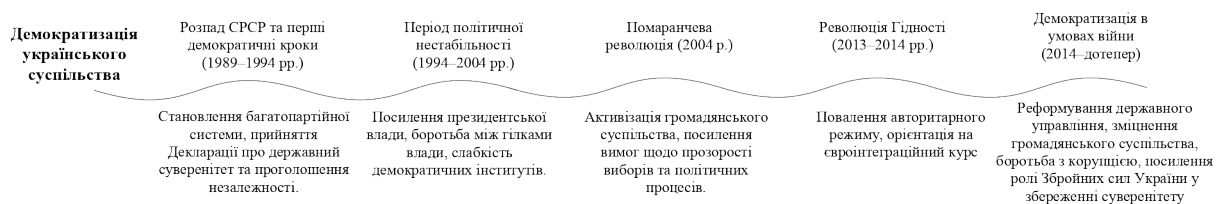

Рис. 1.3. Процес демократизації українського суспільства

Джерело: побудовано автором

На сьогодні основними проблемами демократизації в Україні залишаються: 1) недостатня розвиненість демократичних інституцій – слабкість судової системи, політичної відповідальності, партійної системи; 2) корупція та політична корупція – суттєвий фактор, що гальмує реформи та підриває довіру до влади; 3) низький рівень громадянської активності – хоча громадянське суспільство в Україні зростає, рівень участі в політичному процесі все ще нижчий, ніж у західних демократіях; 4) військові виклики та зовнішня агресія – повномасштабне вторгнення росії 2022 року змінило пріоритети державної політики, зміцнення обороноздатності стало важливішим за демократичні перетворення.

Проте, попри ці виклики, Україна демонструє прогрес у демократизації, що підтверджується зближенням із Європейським Союзом, розвитком громадянського суспільства та реформами у сфері децентралізації [44].

Щоб забезпечити прогрес щодо подальшої демократизації українського суспільства, необхідно здійснити низку важливих кроків, серед яких вагомим є: 1) підвищення ефективності державних інститутів (зміцнення судової незалежності, реформа виборчої системи, посилення антикорупційних механізмів); 2) розвиток громадянського суспільства (розширення можливостей громадянського контролю за владою, сприяння активній участі населення в політичному житті); 3) освіта та політична культура (підвищення рівня політичної грамотності громадян, формування демократичної культури в управлінців і політиків); 4) інтеграція у європейський правовий простір (узгодження законодавства України зі стандартами ЄС, впровадження принципів прозорого управління).

Таким чином, демократизація в Україні є багатовекторним процесом, що потребує як внутрішніх реформ, так і зовнішньої підтримки. Важливо те, що попри виклики, українське суспільство демонструє високу стійкість та прагнення до європейських демократичних стандартів.

Отже, демократизація як суспільний процес є складною багаторівневою трансформацією, що охоплює політичні, правові, соціальні, економічні та культурні зміни. Її концептуалізація вимагає поєднання міждисциплінарного підходу з урахуванням історичної динаміки та конкретного національного контексту. Теоретичні моделі, представлені в науковій літературі, свідчать про багатоваріантність шляхів демократизації, її нелінійність і залежність від структурних умов. Для подальшого дослідження державної політики демократизації важливо інтегрувати ці концепції в комплексну аналітичну рамку, яка дозволить не лише оцінити глибину демократичних змін, а й визначити інституційні механізми їхнього забезпечення. Таким чином, розуміння демократизації як багатопланового процесу створює методологічну основу для вивчення її проявів у сучасному українському суспільстві.

1.2. Державна політика демократизації: понятійний апарат та дослідницькі підходи

У ХХІ столітті демократизація стала однією з тенденцій у політичному розвитку багатьох країн, зокрема тих, що перебувають у стані посттоталітарного чи постсоціалістичного переходу. Особливо гостро ця проблема постає в державах, які прагнуть поєднати зусилля до інтеграції в демократичну спільноту з необхідністю збереження внутрішньої стабільності та подолання авторитарного спадку. В Україні, яка з часу відновлення незалежності неодноразово переживала політичні трансформації, державна політика демократизації набула особливого значення як інструмент модернізації політичної системи, утвердження верховенства права та побудови ефективної моделі публічного управління.

Актуальність дослідження державної політики демократизації зумовлюється низкою чинників. По-перше, у сучасному глобалізованому світі демократія розглядається як загальнолюдська цінність і основа легітимного державного управління, що підтверджується численними міжнародними документами, такими як Загальна декларація прав людини [45], Копенгагенський документ ОБСЄ [46], Статут Ради Європи [47] тощо. Отже, демократичні стандарти стають орієнтирами для розробки та реалізації державної політики в багатьох країнах, зокрема й в Україні.

По-друге, актуальність теми щодо демократизації зростає у зв'язку з гібридними загрозами, які становлять небезпеку для функціонування демократичних інституцій. Участь у міжнародних безпекових та інтеграційних процесах вимагає від держави забезпечення демократичної легітимності своїх дій як усередині країни, так і на міжнародній арені. Таким чином, демократизація стає не лише внутрішньополітичним процесом, а й елементом зовнішньої стратегії, що потребує цілеспрямованої державної політики.

По-третє, демократичні зміни неможливі без науково обґрунтованого понятійного апарату, який дозволяє точно визначити мету, інструменти та результати державної політики у сфері демократизації. Відсутність єдиного

розуміння базових категорій ускладнює ефективне проектування та оцінювання публічної політики. Саме тому науковий аналіз категоріального апарату є необхідною умовою для формування послідовної та ефективної політики демократизації.

По-четверте, національний і міжнародний досвід засвідчує, що успішна демократизація є результатом зваженої політики, яка враховує не лише політичні, але й соціальні, економічні, культурні та історичні чинники. Зокрема, державна політика повинна не просто задекларувати демократичні цілі, а й передбачати реальні механізми їх досягнення: реформування інституцій, забезпечення участі громадян, розвиток громадянського суспільства, гарантування прав людини, зміцнення правової держави тощо.

Нарешті, в умовах сучасних викликів, до яких належать воєнна агресія, економічна нестабільність, внутрішня політична поляризація, особливої актуальності набуває питання послідовності й цілісності державної політики демократизації. У таких обставинах ефективна демократична політика не лише сприяє збереженню політичної єдності та довіри до влади, але й формує передумови для відновлення та розвитку країни на засадах верховенства права, прозорості та участі громадян в ухваленні рішень.

Тож, як можемо констатувати, успішна реалізація демократичних перетворень у суспільстві значною мірою залежить від послідовної та цілеспрямованої державної політики. В умовах трансформаційного періоду для пострадянських держав, зокрема України, саме державна політика відіграє важливу роль у формуванні інституційної спроможності, розширенні громадянської участі та утвердженні верховенства права. Для комплексного аналізу цього процесу необхідно чітко окреслити зміст основних понять: «державна політика», «демократизація суспільства», «демократичні зміни», а також розглянути державну політику як інструмент реалізації демократичного переходу.

У межах аналізу демократизації як цілеспрямованого процесу, реалізованого за участі держави, ключовим виступає поняття «державна політика». Воно є однією з базових категорій у сфері публічного управління,

політології, соціології та правознавства. Саме через державну політику здійснюється інституціоналізація політичних цілей, інтересів та ідеалів, вона є основним інструментом реалізації стратегічних напрямів розвитку суспільства.

Варто наголосити, що державна політика виступає не лише як продукт політичної волі суб'єктів влади, але і як процес, що охоплює формування проблем, прийняття рішень, їх реалізацію та оцінку ефективності. Вона функціонує у складній системі взаємодії владних інституцій, громадянського суспільства, бізнесу, міжнародних організацій та інших акторів, що робить її динамічною і багаторівневою категорією.

У науковому дискурсі сформувалося кілька підходів до визначення поняття «державна політика», які відображають різні теоретичні традиції, дослідницькі цілі та акценти. Розглянемо найпоширеніші з них, спираючись на як українську (табл. 1.5), так і зарубіжну наукову літературу (рис. 1.4).

Важливо наголосити, що в науковому та практичному дискурсі поняття «державна політика» часто ототожнюється з поняттям «публічна політика», що є предметом окремих дослідницьких дискусій. Деякі автори вважають їх синонімами, акцентуючи на тому, що обидва терміни стосуються цілеспрямованої діяльності держави, спрямованої на вирішення суспільно важливих проблем. Зокрема, публічна політика розглядається як ширше поняття, що охоплює участь не лише державних інституцій, але й громадянського суспільства, бізнесу, ЗМІ, експертного середовища тощо [48].

Так, О. Пухкал і О. Гомоляко [49] підкреслюють, що публічна політика відображає інклюзивний, багатосуб'єктний характер сучасного врядування, заснованого на публічному узгодженні інтересів. За такого підходу державна політика розглядається як форма реалізації публічної політики за участі органів державної влади, які мають владні повноваження і ресурси для впровадження рішень.

Таким чином, хоча терміни «державна політика» і «публічна політика» вживані взаємозамінно, у науковому сенсі між ними є відтінок значення: державна політика є частиною ширшого процесу публічного політичного

управління, де держава виступає центральним, але не єдиним актором. У цьому дослідженні термін «державна політика» використовується як робоче поняття, з урахуванням його тісного зв'язку з концептом публічної політики (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

**Визначення поняття «державна політика»
у працях українських науковців**

Автор / Джерело	Визначення державної політики
В. Ребкало, В. Тертичка	Відносно стабільна, організована й цілеспрямована діяльність/бездіяльність державних інституцій, здійснювана безпосередньо чи опосередковано щодо певної проблеми або сукупності проблем, яка впливає на життя суспільства [50, с. 6]
В. Бакуменко, П. Надолішній	Діяльність держави щодо визначення та досягнення соціально значущих цілей розвитку суспільства чи його окремих сфер [51, с. 35]
В. Романов, О. Рудік, Т. Брус	Відносно стабільна, організована та цілеспрямована діяльність уряду стосовно певної проблеми або предмета розгляду, здійснювана безпосередньо або через уповноважених агентів, що впливає на життя суспільства [52]
Словник-довідник «Державне управління»	Засіб, що дозволяє державі досягати певної мети в конкретній галузі, використовуючи правові, економічні, адміністративні методи впливу і доступні ресурси [53]
Енциклопедичний словник з державного управління	Дії органів державної влади згідно з визначеними цілями, напрямками і принципами для вирішення взаємопов'язаних проблем у певній сфері суспільної діяльності [54]
Ю. Бажал, О. Кілієвич, О. Мертенс та ін.	Державна політика включає визначення проблеми, цілей та інструментів її розв'язання [55]
О. Рябічко	Пропонований курс діяльності уряду для задоволення потреб чи використання можливостей, із зазначенням очікуваних результатів і їх впливу на стан справ [56]
О. Пухкал, О. Гомоляко	Політика органів державного управління, що заснована (побудована) на механізмах публічного узгодження інтересів усіх заінтересованих сторін націлена на досягнення суспільно значимих цілей (мети), а також на вирішення суспільно важливих завдань [49]
В. Цветков	Специфічна форма політико-управлінської діяльності держави, яка має свої закономірності, складну внутрішню структуру, і відіграє важливу роль у формуванні та розвитку суспільних відносин [57]
В. Тертичка	Сукупність специфічних, неординарних дій, заходів та інститутів, за допомогою яких відбувається задоволення різноманітних інтересів диференційованого суспільства [58]

Джерело: побудовано автором

У процесі дослідження категорії «державна політика» важливо зазначити, що сучасна наукова література містить велику кількість підходів та визначень цього поняття, які відображають різні акценти – від інституційного та функціонального до інструментального та процедурного, що свідчить про високу складність і багатовимірність самої категорії, а також про її роль у системі публічного управління.

Огляд літератури засвідчує, що дослідники акцентують увагу на різних аспектах: цілеспрямованості та стабільності дій, соціальній значущості цілей, інструментальному наповненні політики, або ж на процедурі ухвалення та реалізації рішень (рис. 1.4). Окремі визначення підкреслюють інтегративний характер державної політики, її здатність координувати інтереси та формувати баланс у суспільстві. Враховуючи розмаїття тлумачень і неможливість одночасного аналізу всіх підходів у межах одного дослідження, ми обираємо для подальшої роботи визначення, запропоноване В. Ребкалом і В. Тертичкою, як таке, що є найбільш збалансованим і комплексним та яке одночасно дозволить врахувати: 1) стабільність і організованість політичної діяльності; 2) наявність цілей і суб'єктів їх реалізації; 3) прямий та опосередкований вплив на суспільні процеси; 4) орієнтацію на вирішення конкретних проблем.

Крім наведених на рис. 1.4 класичних підходів до аналізу державної політики, у науковій літературі також виокремлюються інші концептуальні підходи, які акцентують увагу на окремих аспектах формування та реалізації політики. Зокрема, ціннісний підхід, що підкреслює важливість морально-етичних орієнтирів та ідеологічних засад, що лежать в основі політичних рішень. Такий підхід особливо важливий у контексті демократизації, де політика має бути спрямована на забезпечення прав людини, соціальної справедливості та суспільного блага.

Підхід, орієнтований на зацікавлені сторони, фокусується на врахуванні інтересів різних соціальних груп, інституцій та індивідів, що прямо або опосередковано впливають на політичні процеси або зазнають впливу від реалізації політики. Такий підхід дозволяє формувати більш інклюзивну та легітимну політику, що ґрунтується на діалозі між державою та суспільством.

Підхід	Ідея	Представники
Інституційний підхід	найбільш традиційний у західній науці; зосереджується на державних інституціях як головних суб'єктах політики	Thomas Dye - визначає державну політику як «те, що уряд обирає робити або не робити» (what governments choose to do or not to do). У цьому підході увага зосереджена на формальних акторах - парламентах, урядах, адміністраціях, їхніх рішеннях, повноваженнях і відповідальності. Theodore Lowi - розробив класифікацію типів політики (регуляторна, перерозподільча, конституційна), що має інституційну прив'язку. Samuel Huntington - у контексті політичного розвитку підкреслював значення інституційної стабільності як основи ефективного урядування.
Процесуальний підхід	розглядає політику як послідовність взаємопов'язаних етапів - ідентифікація проблеми, формування альтернатив, прийняття рішення, реалізація, оцінка	Harold Lasswell - вважається батьком сучасної політики як наукової дисципліни; пропонував вивчати «хто отримує що, коли і як» (who gets what, when, and how). Charles O. Jones - автор класичної моделі публічної політики як циклу з кількох стадій. Paul Sabatier - розробив «адвокаційно-коаліційний фреймворк» (Advocacy Coalition Framework), що інтегрує акторів і процеси в динамічній моделі.
Системний підхід	трактує державну політику як реакцію політичної системи на вимоги, що надходять із зовнішнього середовища; політика - це спосіб перетворення суспільних очікувань на зобов'язання та дії держави; важливим є аналіз зворотного зв'язку, що забезпечує адаптацію політики до змін у суспільстві	David Easton - автор системної моделі політичної системи: inputs political system outputs feedback. Gabriel Almond - досліджував функціонування політичних систем через структурно-функціональний аналіз. Karl Deutsch - підкреслював роль комунікації та зворотного зв'язку в управлінні складними соціальними системами.
Біхевіористський підхід	акцентує увагу на ролі індивідуальних і групових інтересів, мотивацій та поведінки акторів, що беруть участь у формуванні політики; важливий для розуміння впливу неформальних механізмів, інтересів і неінституційних чинників	David Easton - хоча його переважно асоціюють із системним підходом, він був одним із провідників біхевіористської революції в політичній науці; наполягав на емпіричному аналізі політичної поведінки як основі для побудови теоретичних моделей. Robert Dahl - один із найвідоміших теоретиків демократії; зосереджувався на аналізі політичної участі, прийнятті рішень, конкурентній боротьбі інтересів і реальному функціонуванні демократичних інституцій; його концепція поліархії базується на емпіричному дослідженні поведінки політичних акторів. Gabriel Almond - відомий своїм внеском у розробку порівняльних моделей політичних систем і аналіз політичної культури. Разом із Сіднеєм Вербою створив модель трьох типів політичної культури (парафіальна, піддана, партисипаторна), що є прикладом біхевіористського аналізу. Herbert Simon - більше відомий у сфері адміністративного менеджменту та когнітивної науки, зробив вагомий внесок у вивчення прийняття політичних рішень як поведінкового процесу; його теорія «обмеженої раціональності» вплинула на політичний аналіз. Charles Lindblom - розвинув концепцію «інкременталізму» - поступового прийняття рішень, заснованого не на глобальних стратегіях, а на малих, обережних змінах, що враховують інтереси груп впливу та реальну поведінку управлінців. Aaron Wildavsky - фахівець з аналізу бюджетної політики, який підкреслював значення політичної поведінки та переговорів у процесі розподілу ресурсів.
Прагматичний підхід	оцінка політики з погляду її практичної ефективності, здатності вирішувати конкретні проблеми та раціонально використовувати ресурси	Aaron Wildavsky - спеціалізувався на бюджетній політиці, обґрунтовував необхідність гнучких, адаптивних рішень. Charles Lindblom - автор концепції «наук про недосконалість» (science of muddling through), яка підкреслює поступовість і компромісність державної політики. Herbert Simon - хоча більш відомий у галузі управління, його теорія обмеженої раціональності тісно пов'язана з прагматичними підходами до прийняття рішень.

Рис. 1.4. Огляд основних підходів до вивчення державної політики

Джерело: побудовано автором на основі [59-63]

Наявність і взаємодія цих підходів створює широкі можливості для комплексного аналізу політики демократизації та ефективного застосування теоретичних моделей у практиці публічного управління.

Отже, поняття «державна політика» виступає базовим інструментом впливу держави на суспільні процеси. Подальший перехід до розгляду демократизації суспільства як об'єкта державної політики зумовлений тим, що демократичні перетворення не відбуваються стихійно, а потребують цілеспрямованого втручання держави, зокрема через розробку відповідних політик, нормативно-правового забезпечення, інституційної підтримки та активізації громадської участі. Успішна демократизація можлива лише за умови, що вона розглядатиметься не як абстрактна ідея, а як конкретний напрям державної політики, інтегрований у загальну систему управління суспільним розвитком.

Таким чином, подальший аналіз базових дефініцій буде зосереджено на розкритті поняття «демократизація суспільства», вивченні провідних наукових підходів до його тлумачення та виявленні механізмів реалізації політики демократичних змін у межах публічного управління.

Аналізуючи літературні джерела, стає очевидною актуальність питань демократизації суспільства, особливо в контексті кризових явищ. Розвідки науковців вказують на необхідність глибшого аналізу ролі громадянської залученості як фундаментальної цінності у процесі демократизації, оскільки стійкість демократії в Україні тісно пов'язана зі здатністю суспільства адаптуватися до викликів, що є особливо актуальним у періоди змін та нестабільності. Отже, зміцнення правової держави, забезпечення участі громадян у процесах управління державною, гарантування прав і свобод – фундаментальні аспекти, що повинні бути в центрі уваги реформаторських зусиль. Такі заходи не тільки підсилять демократичні інститути, але і сприятимуть розвитку демократичної культури, вихованню відповідальності та готовності до конструктивної участі в публічному управлінні.

Поняття «демократизація суспільства» охоплює занадто широкий спектр наукових підходів і тлумачень, кожен з яких акцентує на різних аспектах цього процесу. Враховуючи обмеження обсягу дослідження, доцільно зосередитися на найбільш поширених і концептуально значущих поглядах, що здобули визнання в науковому дискурсі. Узагальнюючи існуючі підходи до розуміння демократизації суспільства, можна виокремити кілька концепцій, які стали основою сучасного теоретичного дискурсу. Вони різняться за акцентами: одні трактують демократизацію як політичний процес, інші – як соціальну або культурну трансформацію. Нижче подано огляд найвпливовіших підходів до тлумачення цього поняття, що ґрунтуються на працях як зарубіжних, так і українських дослідників.

Демократизації суспільства продовжує залишатися в центрі уваги політичної науки, зокрема в контексті сучасних викликів, таких як авторитарний реванш, гібридні режими та демократичне згортання. Сучасні дослідження зосереджуються на нових теоретичних підходах, що розширюють розуміння цього процесу.

У наукових джерелах демократизація трактується як процес переходу держави від авторитарного або напівавторитарного режиму до демократичного. У фокусі – вільні вибори, конкуренція політичних сил, участь громадян в ухваленні рішень, гарантії прав людини та встановлення правової держави [64].

Н. Застава демократизацію суспільства також подає як ширше поняття, ніж просто політичний перехід. Тут демократизація означає трансформацію соціальних, правових, культурних, моральних та інституційних структур у напрямку до відкритого суспільства. Додатково увага акцентується на формуванні нових механізмів взаємодії між владою та громадянами, посиленні ролі громадянського суспільства та прозорості управлінських процесів [65].

Ю. Чебан демократизацію розглядає не лише як мету, а й як процес постійної політичної еволюції. Визначальними ознаками при цьому виступають: інституціоналізація демократичних процедур, плюралізм,

політична участь, взаємодія між державою та суспільством. Особлива увага приділяється національному контексту, зокрема, у країнах із посттоталітарною спадщиною [66].

Під демократизацією також розуміється створення умов для ефективної участі громадян у вирішенні спільних справ. Цей процес передбачає не лише формальні механізми (вибори, партії), а й розвиток культури демократії – поваги, діалогу, солідарності та відповідальності [67].

Є. Реньов [68] досліджує процес демократизації українського суспільства, зокрема перехід від електоральної до консолідованої демократії та підкреслює, що попри наявність формальних демократичних інститутів, таких як вибори та багатопартійна система, Україна не може вважатися консолідованою демократією через низку системних проблем. Серед основних перешкод на шляху до консолідації демократії в Україні зазначаються: високий рівень корупції; обмежене поле громадської ініціативи; відсутність ефективного механізму реалізації рішень всеукраїнських референдумів; недостатній рівень політичної культури та правової свідомості громадян. Є. Реньов наголошує на важливості формування громадянського суспільства, яке має позбутися «радянських вад» і остаточно сприйняти філософію цивілізованих європейських країн та зазначає: «незважаючи на наявність формальних інститутів демократії і народовладдя, не варто переоцінювати українську демократію, звертаючи особливу увагу на її сутнісні аспекти». Таким чином, для досягнення консолідованої демократії в Україні необхідні не лише інституційні реформи, але і глибокі зміни в суспільній свідомості, політичній культурі та активна участь громадян у демократичних процесах.

О. Крайнік розглядає демократизацію управління як базовий чинник розвитку місцевої економіки в Україні та підкреслює, що впровадження демократичних стандартів управління, зокрема через децентралізацію, сприяє підвищенню ефективності місцевого самоврядування та залученню громадян до прийняття управлінських рішень. На думку дослідниці, саме демократизація управління на місцевому рівні є складовою частиною

ширшого процесу демократизації суспільства, що включає активну участь громадян в ухваленні рішень, прозорість та підзвітність влади [69].

Дослідники Л. Самофалов та О. Самофалов [70] у своїх наукових працях аналізують особливості сучасної української демократії, акцентуючи увагу на її трансформаційних процесах, викликах та перспективах розвитку. Вони розглядають вплив історичних, політичних та соціальних чинників на формування демократичних інститутів в Україні, підкреслюючи необхідність зміцнення правової держави та громадянського суспільства. Також звертається увага на необхідність підвищення рівня політичної культури громадян, що є важливим чинником для консолідації демократії в Україні. Активна участь громадян у політичному житті, розвиток механізмів громадського контролю та забезпечення прозорості влади сприятимуть зміцненню демократичних засад суспільства.

Науковці Х. Машталір та С. Леськів [71] аналізують політичні та правові аспекти реалізації демократичних принципів, зокрема в контексті впливу зовнішніх та внутрішніх викликів на демократичні процеси в державі. Вони звертають увагу на проблеми, пов'язані з ефективністю функціонування демократичних інститутів, дотриманням принципу верховенства права та забезпеченням прав і свобод громадян і наголошують, що для успішної реалізації демократії в Україні необхідно не лише вдосконалювати законодавчу базу, але й забезпечувати її ефективне впровадження та дотримання на практиці. Також важливим фактором демократичних змін вбачають активну участь громадянського суспільства в демократичних процесах та необхідності підвищення правової культури населення для зміцнення демократичних засад в Україні.

І. В. Застава аналізує фундаментальні аспекти процесу демократизації, підкреслюючи взаємозв'язок між трансформацією суспільства та змінами у владних структурах. У роботах дослідника розглядається демократизація суспільства як передумова для ефективної демократизації влади, акцентується на необхідності глибоких соціально-політичних змін для досягнення стійкої

демократії. Дослідник також звертає увагу на важливість синтезу двох основних підходів до аналізу демократизації (структурний та процедурний) для глибшого розуміння процесів демократизації. Він зазначає, що «перехід із макро- на мікрорівень і передбачає поступовий рух від переважно структурного до переважно процедурного аналізу», що відкриває можливості для комплексного вивчення демократичних трансформацій [72]. Таким чином, дослідження І. В. Застави надають цінний внесок у теоретико-методологічне осмислення процесів демократизації, підкреслюючи необхідність інтеграції різних наукових підходів для повного розуміння механізмів становлення та розвитку демократії.

А. Головченко [73] глибоко аналізує теоретико-методологічні аспекти демократичних трансформацій у посткомуністичних країнах регіону та зазначає, що демократизація не є лінійним процесом і вимагає врахування як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників, які впливають на її успішність: «демократизація суспільства – це складний і суперечливий процес, який не завжди веде до встановлення стабільної демократії». Крім того, науковець розглядає роль політичних еліт та громадянського суспільства у процесі демократизації, підкреслюючи, що «успішна демократизація можлива лише за умов активної участі громадян у політичному житті та наявності відповідальної політичної еліти».

У своїх М. Очицький аналізує процес формування демократичної політичної свідомості та культури в Україні, що є важливим аспектом демократичних змін у державі. Він підкреслює, що політична культура сучасного українського суспільства є поєднанням традиційних (національних та загальнолюдських) і змінних елементів, що визначаються соціально-економічними та політичними трансформаціями. Учений зазначає, що демократизація політичної свідомості передбачає не лише інституційні зміни, але і глибокі трансформації в масовій свідомості громадян та акцентує на необхідності формування активної громадянської позиції, розвитку політичної культури, що базується на принципах плюралізму, толерантності та правової

свідомості. У цьому контексті дослідник розглядає роль освіти та медіа у процесі демократизації політичної культури, підкреслюючи їхню здатність впливати на формування демократичних цінностей та норм поведінки в суспільстві [74].

Зауважимо і про те, що сьогодні науковці досліджують вплив військових дій на території України на процеси демократизації. Наприклад, А. Іовчева та Д. Райхардт аналізують, як війна впливає на демократичні цінності в Україні та наголошує, що, попри військову агресію, українське суспільство демонструє відданість демократичним принципам, таким як свобода слова, верховенство права та участь громадян у прийнятті рішень. Вона зазначає, що війна стала каталізатором для посилення громадянської активності та консолідації суспільства навколо демократичних ідеалів та звертає увагу на те, що українці сприймають захист демократичних цінностей як частину національної ідентичності та боротьби за незалежність. Тобто «незважаючи на всі труднощі, українське суспільство продовжує відстоювати демократичні цінності, що свідчить про глибоку внутрішню переконаність у їхній важливості для майбутнього країни» [75]. Отже, навіть у часи війни демократичні цінності можуть не лише зберігатися, але і зміцнюватися завдяки активній позиції громадянського суспільства та його прагненню до свободи і справедливості.

Розглядаючи сучасні погляди на демократизацію суспільства варто звернути увагу на теорію людського розвитку та емансипації, що запропонована німецьким політологом К. Welzel у своїй праці передбачає, що демократизація є результатом зростання емансипативних цінностей у суспільстві. Такі цінності виникають у відповідь на покращення життєвих умов, освіти та добробуту, що, своєю чергою, стимулює прагнення до свободи та участі в управлінні. Тож, у такому випадку демократизація розглядається як культурна трансформація, що ґрунтується на зростанні людських можливостей та прагненнях до самореалізації [76].

У межах моделі дифузії політичних режимів, розглянутої в дослідженні «Unraveling 20th-century political regime dynamics using the physics of diffusion», автори застосували методи статистичної фізики для аналізу динаміки політичних режимів. Вони виявили, що демократичні та авторитарні режими мають різні «дифузійні» характеристики: демократичні режими змінюються повільніше (субдифузія), тоді як авторитарні режими на межі колапсу демонструють швидкі зміни (супердифузія), що свідчить про те, що демократизація є нестабільним процесом, який залежить від багатьох факторів, включаючи внутрішні та зовнішні впливи [77].

Деякі дослідники, такі як D. Treisman [78], стверджують, що демократизація часто є результатом помилок авторитарних лідерів, які, намагаючись утримати владу, ініціюють реформи, що виходять з-під контролю. Інші, такі як M. Albertus, V. Menaldo [79] вказують на те, що демократизація, ініційована елітами, може призвести до створення «дефектних» демократій, де колишні авторитарні еліти зберігають значний вплив. Такі підходи підкреслюють роль стратегічних рішень та інтересів еліт у процесі переходу до демократії.

Водночас міжнародні чинники, такі як перспектива членства в Європейському Союзі або тиск з боку міжнародних організацій можуть стимулювати демократичні реформи. Наприклад, дослідження показують, що перспектива вступу до ЄС мала значний вплив на демократизацію в країнах Східної Європи. Однак зовнішній тиск не завжди гарантує стійкість демократичних інституцій без внутрішньої підтримки та легітимності [80].

Деякі вчені, зокрема Ф. Фукуяма [81], стверджують, що для успішної демократизації спочатку необхідно створити ефективні державні інститути, а вже потім впроваджувати демократичні механізми. Його підхід підкреслює важливість порядку реформ: спочатку – державне будівництво, потім – демократизація. Однак інші дослідники, такі як Gjerløw Haakon, Knutsen Carl Henrik [82], вказують на те, що успішна демократизація можлива й без попереднього створення сильних інституцій, якщо є взаємодія між державним будівництвом та демократичними реформами.

Представлені сучасні підходи доповнюють традиційні теорії демократизації, розширюючи розуміння цього складного процесу та підкреслюючи його багатовимірність.

Для кращого порівняння наявних підходів щодо вивчення демократизації доцільно представити табл. 1.6.

Таблиця 1.6

Порівняльний аналіз підходів до вивчення демократизації

Підхід	Основні характеристики	Представники
Структурний	Фокус на соціально-економічних умовах	Lipset S. M., Przeworski A.
Акторський	Роль політичних акторів та їхніх стратегій	O'Donnell G., Schmitter P. C., Huntington S.
Інституційний	Вплив політичних інститутів	Munck G. L., Mazzuca C. A.
Культурний	Значення політичної культури та цінностей.	Dahl R. A., Inglehart R.
Історичний	Історичні передумови та етапи розвитку демократії.	Kopstein J., Reilly D.

Джерело: побудовано автором на основі [82-86]

Взагалі етапи процесу демократизації можна представити таким чином: *авторитарний режим → лібералізація → перехідний період → консолідація демократії [64].*

Тож, у цьому дослідженні під демократизацією розуміється процес переходу політичної системи від авторитарного або гібридного режиму до демократичного, що передбачає встановлення вільних і чесних виборів, забезпечення громадянських свобод, верховенства права та участі громадян у прийнятті рішень. Такий процес є багатовимірним і охоплює політичні, економічні, соціальні та культурні аспекти. Такий підхід базується на загальновизнаних принципах демократії, таких як: 1) вільні та чесні вибори; 2) громадянські свободи; 3) верховенство права; 4) участь громадян в ухваленні рішень. Представлені принципи є основоположними для розуміння процесу демократизації та широко підтримуються в науковій літературі та міжнародних стандартах.

Вивчення процесу демократизації суспільства дозволяє окреслити базові чинники, умови та механізми, що забезпечують поступове становлення демократичної форми правління. Однак для повнішого розуміння сутності цих

трансформацій доцільно перейти до аналізу конкретних проявів демократичних змін, які відображають реальні зрушення в політичному, правовому та соціальному устрої держави. Демократичні зміни як вияв демократизаційних процесів охоплюють не лише інституційні оновлення, а і трансформацію суспільних практик, політичної культури, системи цінностей і моделей взаємодії між владою та громадянами. Саме тому наступний етап дослідження зосереджується на вивченні демократичних змін як багатовимірного явища, що конкретизує результати демократизації в практичному вимірі.

У загальному розумінні демократичні зміни являють собою складний і багатовимірний процес трансформації політичної системи, суспільних відносин та інституційної структури з метою наближення їх до демократичних стандартів – інклюзивності, партисипативності, прозорості та підзвітності. Йдеться не лише про зміну формального устрою, а і про глибинні соціальні перетворення, що сприяють утвердженню демократичних цінностей у політичній культурі суспільства.

До базових ознак цього процесу належить активізація громадянської участі [87; 88], зокрема через низові ініціативи, соціальні рухи та механізми прямої демократії, які ставлять під сумнів усталений порядок і вимагають нових форм політичного представництва та залучення. Водночас важливою умовою є роль політичних еліт: саме їхня спроможність до інституційного компромісу та реформи здатна забезпечити стійкість і поступальність змін. Таким чином, демократичні трансформації можуть відбуватись як знизу вгору, під тиском суспільства, так і зверху вниз, за ініціативою організованих еліт [89].

Окреме значення має інституційна реформа [90], що передбачає зміну виборчих систем, процедур управління, механізмів контролю та прозорості, адаптацію політичної архітектури до нових суспільних очікувань. Важливою складовою таких змін є також міжнародний вплив [91], зокрема політичний тиск, рекомендації або стимули з боку міжнародних організацій чи держав, які можуть активізувати або підтримати внутрішні реформаційні зусилля.

Таблиця 1.7 демонструє, що демократичні зміни можуть мати різне походження й охоплювати широкий спектр дій – від громадських ініціатив до інституційних реформ і впливу зовнішніх чинників. Такий підхід дозволяє комплексно аналізувати демократичні трансформації в національному та міжнародному контекстах.

Таблиця 1.7

**Типологія демократичних змін: підходи, механізми
та контексти реалізації**

Тип демократичних змін	Опис	Приклади контекстів
Реформи, ініційовані громадянами	Низові рухи, місцеві ініціативи, інноваційні форми участі громадян в ухваленні рішень	Австралія, Греція, Ісландія
Переходи, керовані елітами	Політичні компроміси, розколи серед еліт, реформи, досягнуті шляхом переговорів	Післяавторитарні держави (Польща, Угорщина)
Інституційне переосмислення (редизайн)	Зміни в законодавстві, виборчих системах або структурах управління	Україна, Грузія, Чилі
Зміни під впливом міжнародної спільноти	Зовнішній тиск, рекомендації чи стимули для демократизації	Іспанія, Португалія, Туреччина, Боснія і Герцеговина

Джерело: побудовано автором на основі [87-91]

Узагальнюючи, демократичні зміни є результатом взаємодії кількох факторів – громадянської активності, політичної волі, інституційного потенціалу та зовнішнього впливу – і спрямовані на посилення легітимності, ефективності та відкритості політичної системи. Такий підхід дозволяє вивчати демократичні перетворення не як одномоментний акт, а як динамічний і контекстуально зумовлений процес.

Отже, можемо констатувати, що в контексті сучасних політичних трансформацій державна політика виступає важливим інструментом реалізації демократичних змін, спрямованих на утвердження цінностей демократії, розширення прав і свобод громадян, забезпечення прозорості та підзвітності органів влади. Однак демократичні перетворення вимагають не лише декларативної прихильності до принципів народовладдя, але й системної, послідовної та цілеспрямованої політики, яка втілюється на всіх рівнях управління.

У цьому контексті державна політика розглядається як сукупність стратегічних цілей, програм і конкретних дій, спрямованих на побудову ефективної демократичної системи. Її основним завданням є створення умов для участі громадян у процесах ухвалення рішень, формування правової держави, утвердження верховенства права та забезпечення функціонування незалежних інституцій, а особливу роль у цьому процесі відіграє інституціоналізація демократичних процедур, таких як чесні вибори, свобода слова, плюралізм думок, незалежність судової гілки влади тощо.

Тож, ефективна державна політика здатна стати рушієм демократичних перетворень у ситуаціях, коли суспільство виявляє недостатню спроможність до самоорганізації, а еліти мають політичну волю до реформ. Водночас, як показує досвід пострадянських країн, зокрема України, державна політика може бути як чинником просування демократизації, так і засобом її імітації або гальмування. Таким чином, важливою умовою її ефективності є наявність чітких цілей, прозорих процедур формування, участі громадськості в обговоренні політичних рішень та контроль з боку інститутів громадянського суспільства.

Важливо й те, що у процесі демократичних змін державна політика має забезпечити поєднання двох векторів: з одного боку, ініціювання інституційних реформ (наприклад, реформування судочинства, зміна виборчого законодавства, децентралізація), а з іншого – підтримку культурних і соціальних зрушень, зокрема через освіту, медіа, стимулювання політичної культури та активності громадян. Зазначене дозволяє розширити вплив політики на формування демократичного середовища, а не зводити її лише до технічного управління владними процесами.

Не менш важливою залишається і здатність державної політики адаптуватися до зовнішніх викликів і міжнародного контексту. Зовнішньополітичні орієнтири, співпраця з міжнародними організаціями, впровадження європейських стандартів демократії сприяють як нормативній уніфікації, так і підвищенню ефективності внутрішніх перетворень.

Отже, державна політика як інструмент демократичних змін [92] є багатовимірним механізмом, який об'єднує правові, інституційні, культурні та міжнародні компоненти. Її результативність залежить від наявності політичної волі, інституційної спроможності, суспільної підтримки та якісної взаємодії держави з громадянським суспільством.

Водночас особливої уваги потребує методологія дослідження демократизаційних процесів у межах публічного управління, що дозволяє поєднати теоретичні моделі з аналізом реальних механізмів політичних трансформацій.

Опираючись на вищепредставлене дослідження, можемо стверджувати, що демократизація політичної системи України вимагає комплексного вирішення низки суттєвих проблем. Насамперед йдеться про необхідність формування стійкого усвідомлення як у політичній еліти, так і в широких верств населення переваг демократичних процедур і практик - навіть попри наявні суперечності, притаманні демократії як формі правління.

У цьому контексті надзвичайно важливо звернути увагу на системне вивчення міжнародного досвіду функціонування механізмів прямої участі громадян, таких як дорадчі органи, публічні форуми, дебати, консультаційні платформи, що дозволяють ефективно впливати на процес ухвалення політичних рішень. Поряд із цим важливими завданнями залишаються формування високого рівня політичної культури та стимулювання громадянської активності.

1.3. Світові моделі та практики демократичної трансформації

У сучасному світі процес демократизації набуває нових форм і вимірів, зокрема в умовах глобалізації, технологічного прогресу та зростання суспільної політичної свідомості. У межах представленої роботи аналіз демократичних трансформацій у розвинених країнах є важливим не лише для виявлення закономірностей і чинників успішної демократизації, а і для формування ефективних моделей управління, які можуть бути адаптовані до

національного контексту. Порівняльне дослідження досвіду розвитку демократії дозволяє простежити, як інституційна сталість, громадянська активність, політична культура та історичний контекст впливають на стійкість демократичних режимів, що особливо актуально для країн, які перебувають на шляху політичної модернізації та прагнуть інтегруватися в демократичне співтовариство.

Успішна демократизація в розвинених країнах формується під впливом комплексу інституційних, економічних, соціальних і міжнародних чинників. Серед інституційних передумов вирізняються наявність правової та незалежної бюрократії, ефективне функціонування демократичних інститутів, а також інтеграція до міжнародних демократичних організацій. Високий рівень економічного розвитку та освіти також є вагомими чинниками, що сприяють зміцненню демократичного ладу. Крім того, міжнародний контекст і фактори регіонального оточення мають додатковий позитивний вплив на процеси демократизації. Зазначене підтверджується сучасними дослідженнями, зокрема:

1. *Інституційні та економічні передумови.* Правова, неупереджена та ефективна бюрократія є однією з надважливих умов стабільного функціонування демократичного режиму. Дослідження Е. Rød, С. Knutsen і Н. Hegre [7] демонструє, що високоякісні інститути, зокрема дотримання законності в державному управлінні, суттєво зміцнюють демократичні інституції та забезпечують їхню тривалість. Економічний розвиток через зростання доходів, розширення можливостей соціального забезпечення та загальне підвищення життєвого рівня значною мірою сприяє процесам демократизації. Однак, як зазначає С. Voix [93], у вже стабільних демократіях вплив економічного чинника зменшується, поступаючись ролі інституційної інерції та політичної культури. Окрему увагу слід приділити питанню освіти, оскільки за висновками Е. Papaioannou та G. Siourounis [94], високий рівень освіченості населення є не лише сприятливим фоном для демократичного переходу, а й чинником, що забезпечує його сталість завдяки формуванню активного громадянського суспільства та політичної свідомості.

2. Міжнародний та регіональний вплив. Близькість до інших демократичних держав, а також членство в міжнародних організаціях, орієнтованих на підтримку демократичних цінностей, істотно підвищують шанси на успішну демократизацію. Як показує дослідження С. Воїх [93], інтеграція до демократичного міжнародного середовища виступає важливим фактором у процесах політичної трансформації, оскільки створює як прямі, так і непрямі стимули для дотримання демократичних стандартів. Світові тенденції поширення демократії, а також присутність у міжнародній системі впливових демократичних акторів (гегемонів) чинять додатковий тиск на авторитарні режими й підтримують трансформаційні процеси, на що звертають увагу К. Gleditsch, М. Ward [95]. Особливо значущим є членство в міжнародних організаціях, яке, за результатами дослідження Е. Mansfield, J. Pevehouse [96], сприяє не лише легітимації реформ, а й забезпечує їхню сталість через механізми зовнішнього контролю, стимулювання та політичної умовності.

3. Інші фактори впливу. Активність громадянського суспільства, зокрема участь у політичних протестах, волонтерських ініціативах та інституційних механізмах впливу на владу, має потенціал суттєво пришвидшити демократичні трансформації. На думку Е. Rød, С. Knutsen, Н. Negre [7], політична мобілізація громадян здатна компенсувати слабкість інституцій на початкових етапах демократизації та виступає важливим стабілізаційним чинником у періоди політичної нестабільності. Не менш значущим є так званий інституційний збіг – узгодженість організаційних структур, правових механізмів і процедур на різних рівнях влади. Як показали І. Harbers, М. Ingram [97], у децентралізованих системах саме інституційна сумісність між центральними та регіональними органами управління підтримує єдність демократичного порядку та знижує ризики фрагментації влади.

Таким чином, успішна демократизація в розвинених країнах базується на міцних інституціях, соціально-економічному розвитку, високому рівні освіченості населення, а також сприятливому міжнародному середовищі. Інтеграція з демократичними сусідами й організаціями зміцнює як процес трансформації, так і довгострокову стабільність демократичного режиму.

Ще одним важливим чинником, що суттєво впливає на сталість демократії в розвинених країнах, є політична культура. Якщо інституційні, економічні та зовнішньополітичні чинники створюють структурне підґрунтя для демократизації, то політична культура формує її ідеологічну та поведінкову основу, яка забезпечує підтримку демократичного порядку з боку громадян. Саме політична культура виступає внутрішнім механізмом консолідації демократичних режимів, особливо в умовах зростання викликів з боку авторитарних тенденцій, популізму та суспільної поляризації.

Політична культура відіграє базову роль у підтримці демократичного ладу в західних демократіях. Сформована на основі широкого суспільного консенсусу щодо демократичних цінностей і норм, вона слугує запорукою стабільності та гнучкості політичних інститутів. Як зазначає Р. Norris [98], демократія набуває сталого характеру лише тоді, коли значна частина населення свідомо віддана її захисту, що формується через соціалізацію в сім'ї, освітніх закладах і державних інституціях. У суспільствах, де така відданість є слабкою або суперечливою, зростає ймовірність політичної нестабільності та авторитарного відкату.

Культурні орієнтації також визначають модель демократії, яку суспільство вважає прийнятною. За спостереженнями Z. Arat [99], суспільні цінності впливають як на якість демократії, так і на вибір між мажоритарною чи консенсусною моделлю управління. Таке твердження є актуальним досі. Водночас високий рівень культурного лібералізму є суттєвим бар'єром проти демократичного регресу. Як доводять Ananda A., Dawson J. [100], у країнах із переважанням ліберальних цінностей спостерігається вища стійкість демократії, особливо в умовах зовнішнього чи внутрішнього тиску, що загрожує її збереженню.

Разом з тим, політична культура може містити й загрози для демократії. Наприклад, культурний консерватизм здатен породжувати відкритість до авторитарного управління, особливо якщо відповідні суспільні групи формують значущі політичні коаліції [101]. Ще одним негативним фактором

є поширення конспірологічних вірувань, які, як показує дослідження М. Herold [102], підривають довіру до демократичних інститутів і сприяють політичній дезінтеграції.

Отже, глибина та поширеність демократичної політичної культури в західних демократіях виступає запорукою їхньої довготривалої стійкості. Загалом суспільства, у яких домінують демократичні цінності та культурний лібералізм, мають значно вищі шанси на збереження стабільної демократії, ніж ті, де вагому роль відіграють авторитарні схильності або деструктивні культурні наративи.

Щоб глибше зрозуміти особливості демократичної трансформації в розвинених країнах, варто звернутися до історичних передумов, що сприяли або, навпаки, стримували демократичний розвиток. Країни-члени Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) проходили процеси демократизації в контексті різних політичних, економічних і міжнародних обставин. Аналіз цих умов дозволяє виокремити чинники, які формували успішні демократичні моделі та пояснюють відмінності у траєкторіях демократичного розвитку.

Так, процес демократизації в країнах ОЕСР був зумовлений поєднанням внутрішніх інституційних структур, економічного зростання та ширшого міжнародного контексту. Серед чинників, що сприяли демократизації, можна виокремити стійке економічне зростання, сприятливе зовнішньополітичне середовище, а також інклюзивні політичні інститути. Водночас окремі інституційні моделі та економічні кризи іноді стримували або ускладнювали демократичний поступ.

Певні дослідження [103] демонструють, що консенсусні моделі демократії, зокрема пропорційні виборчі системи, багатопартійні уряди, федералізм і розвинуті механізми прямої демократії, формують ширшу базу суспільної підтримки демократичних процесів. На противагу їм, мажоритарні системи з мінімальними переможними коаліціями часто демонструють нижчий рівень політичної інклюзивності, що може обмежувати демократичну

участь. Механізми прямої демократії, такі як референдуми, зазвичай поєднуються з багатопартійними коаліціями, сприяючи більш партисипативному характеру демократичного управління.

Як зазначає С. Voix [93], вищий рівень доходів і тривалі періоди економічного зростання історично підвищують імовірність переходу до демократії та її закріплення. Водночас у багатих і стабільних демократіях додаткове зростання має обмежений ефект, адже базові економічні умови вже не є вирішальними. З іншого боку, економічні кризи мають складніший вплив. За висновками М. Gasiorowski [104], інфляційні кризи середини XX століття здебільшого перешкоджали демократизації, але наприкінці 1980-х років в окремих випадках сприяли їй. Натомість рецесійні кризи частіше пов'язуються з розпадом демократій, але рідко стають поштовхом до переходу від авторитаризму до демократії.

У контексті розвинених країн особливого значення набуває питання стабільності демократичного управління. Хоча успішна демократизація може відбутися за різних умов, саме сталість демократичного ладу в довгостроковій перспективі залежить від поєднання інституційних, соціально-економічних і політичних факторів. Доцільно розглянути, які саме моделі демократичного урядування виявилися найбільш стійкими в державах з високим рівнем доходів.

Зауважимо, що стійкість демократичного управління в економічно розвинених державах тісно пов'язана з ефективністю державних інститутів, високим рівнем доходу та якістю урядування. Моделі, що ґрунтуються на поєднанні сильної, правової бюрократії, інституційної підзвітності та соціально-економічної рівності, виявляються найбільш ефективними у збереженні демократичного порядку.

Тут важливості набувають чинники стабільності демократичного управління. Одним із них є поєднання високого національного доходу та якісної, ефективної і незалежної бюрократії. Як засвідчили Rød E., Knutsen S., Negre H. [7], саме ці два фактори виступають найбільш надійними

предикторами виживання демократії в країнах з високими доходами. Вони забезпечують стабільне урядування, знижують ризики політичної деградації та сприяють підтриманню довіри до інституцій.

Не менш важливою є внутрішня структура інституційної системи. За результатами дослідження J. Bowen [105], стабільні демократії спираються на три головні стовпи: ефективні державні інститути, їхню автономію від впливу потужних політичних акторів і дієві механізми підзвітності. Водночас надмірне підсилення одного з цих елементів за рахунок інших може порушити баланс і послабити систему загалом.

Ще одним чинником, який суттєво впливає на стійкість демократії, є рівень соціально-економічної нерівності. Навіть у розвинених демократіях високий рівень нерівності створює передумови для політичної поляризації, посилення популізму та появи лідерів, схильних до підриву демократичних норм. Застосування політик, спрямованих на зменшення дохідних диспропорцій, підвищує стійкість демократичних режимів і сприяє їхній легітимності.

Як підкреслюють N. Charron, V. Lapuente [106], позитивний вплив демократії на якість урядування виявляється найбільш дієвим лише після досягнення певного рівня економічного розвитку. У таких умовах політичні лідери мають більше стимулів до інвестування в довгострокову якість управління. Згідно з висновками С. Voix [93] після досягнення економічного добробуту вплив додаткового зростання на стабільність демократії зменшується, а головну роль починають відігравати саме інституційні чинники.

Таким чином, у країнах з високими доходами найбільш стійкими є моделі демократичного врядування, що поєднують сильні правові інститути, ефективну підзвітність та політику соціальної рівності. Саме ці компоненти забезпечують тривалу стабільність та здатність демократії протистояти сучасним викликам.

Однак не варто залишати поза увагою й роль громадянського суспільства, яке відіграє основоположну функцію у підтримці та зміцненні демократичних систем навіть у найбільш розвинених країнах. Активне

громадянське суспільство через діяльність громадських організацій, незалежних медіа, профспілок, освітніх і правозахисних ініціатив сприяє як горизонтальній підзвітності влади, так і формуванню суспільної солідарності навколо демократичних цінностей. У стабільних демократіях громадянська активність часто виступає механізмом раннього реагування на авторитарні загрози, зменшує ризик політичної монополізації та слугує каналом включення маргіналізованих груп до публічного дискурсу. Саме тому високий рівень самоорганізації та участі громадян у політичному житті є одним із важливих індикаторів стійкості демократичного порядку.

Громадянське суспільство слугує посередником між державою та громадянами, забезпечуючи не лише участь населення в політичному житті, а й механізми підзвітності та захисту прав, які виходять за межі функціонування формальних інститутів влади. Однією з центральних функцій громадянського суспільства є захист прав і соціальної справедливості. Громадські організації виступають провідниками інтересів уразливих соціальних груп, обстоюючи економічні, політичні та культурні права, що сприяє інклюзивності демократичного процесу [107]. У цьому контексті важливою є і роль громадянського суспільства в забезпеченні соціальної підзвітності. Як зазначають Negre H., Bernhard M., Teorell J. [108], саме соціальна підзвітність як форма взаємодії між громадянами та владою поза виборчим процесом є важливим чинником стабільності й мирного розвитку демократичних режимів.

Крім того, громадянське суспільство створює простір для участі, діалогу та мобілізації громадян. Через залучення до публічних дебатів, ініціювання політичних змін або участь у процесах ухвалення рішень громадяни реалізують активне громадянство, що підвищує легітимність та ефективність демократичного урядування [109].

Громадянське суспільство безпосередньо пов'язане з підтримкою ліберально-демократичних цінностей, таких як рівність перед законом, верховенство права та індивідуальні свободи. Водночас його ефективність

значною мірою залежить від загального політичного контексту та сили самих громадських інституцій. За умов, коли громадянське суспільство є організованим, активним і має канали впливу на політику, воно виконує функцію запобіжника від демократичного відкату. Натомість слабе або маргіналізоване громадянське середовище сприяє зростанню апатії, зниженню довіри до інститутів і ерозії демократичних свобод [110].

Отже, громадянське суспільство є невід'ємною умовою життєздатності демократії в розвинених країнах. Воно не лише забезпечує захист прав і підзвітність влади, але і сприяє політичній інклюзії, посиленню демократичної культури та запобігає процесам політичної деградації.

Завершуючи порівняльний аналіз демократизації в розвинених країнах, доцільно звернутися до питання практичного значення цього досвіду для країн, які лише проходять шлях демократичного становлення. Вивчення моделей та викликів, із якими стикалися усталені демократії, зокрема США, Велика Британія та Німеччина, дозволяє не лише окреслити успішні підходи до розбудови демократії, а й застерегти від повторення помилок у нових демократичних контекстах.

Так, досвід усталених демократій демонструє, що стабільність і життєздатність демократії значною мірою залежать від інституційної стійкості, сформованої громадянської культури та здатності політичної системи адаптуватися до кризових ситуацій. Для нових демократій це означає необхідність комплексного підходу до формування демократичної інфраструктури.

У США, Великій Британії та Німеччині утвердження демократії відбувалося паралельно з розвитком середнього класу, поширенням добровільних об'єднань і посиленням громадянської участі, що сприяло соціальному плюралізму та укоріненню демократичних практик [99]. Саме формування «демократичної особистості» на основі відповідальності, включеності й активної участі є основоположним чинником збереження демократії.

У сталих демократіях підтримка громадян значною мірою залежить не стільки від рівня економічного добробуту, скільки від якості урядування, зокрема прозорості, підзвітності та ефективності інституцій. Зазначене особливо важливо для молодих демократій, які повинні концентрувати зусилля не лише на економічному зростанні, а на створенні справедливих, чутливих до потреб громадян механізмів управління [111].

Досвід США та Великої Британії під час пандемії COVID-19 засвідчив, що навіть усталені демократії вразливі до дестабілізації, якщо інститути не здатні швидко адаптуватися до нових викликів. Як застерігає Keen D. [112], надзвичайні ситуації можуть спричинити відхід від демократичних норм на користь авторитарних заходів, що є особливо небезпечним для нових демократій. Саме тому вони повинні розвивати інституційну гнучкість та механізми, які дозволяють адекватно реагувати на кризи без шкоди для демократичних засад.

Навіть розвинуті демократії стикаються із серйозними проблемами – від регіональних диспропорцій і недостатніх інвестицій в інфраструктуру до потреби оновлення політичних систем відповідно до нових соціальних і економічних реалій. Як зазначають Knudsen E. [113] і Byrnes L. [114], демократичні моделі не є статичними – вони потребують постійної модернізації, щоб залишатися ефективними, що є важливою настановою для нових демократій, які повинні враховувати не лише стартові умови, а й перспективу довготривалого функціонування у змінному світі.

Отже, досвід США, Великої Британії та Німеччини показує, що успішна демократія базується на міцних інститутах, залученні громадян, ефективному урядуванні та адаптивності до викликів. Нові демократії можуть і мають перейняти ці уроки, зберігаючи вірність демократичним принципам, особливо в умовах криз і трансформацій.

Поглиблене розуміння демократизаційних процесів у розвинених країнах вимагає не лише вивчення окремих чинників чи моделей, а й системного порівняльного аналізу. Такий підхід дозволяє виявити як спільні

закономірності, так і національні особливості, що визначають хід і результат демократичної трансформації в державах із високим рівнем економічного розвитку. Зіставлення демократичних траєкторій дає змогу окреслити універсальні умови успішної демократизації, а також фактори, що впливають на її темпи, глибину та стійкість. У цьому контексті доцільно здійснити порівняльний аналіз демократичного розвитку в західних демократіях, зокрема у США, Великій Британії, Німеччині, Швеції та Франції, щоб визначити моделі, які можуть слугувати орієнтирами для інших держав.

У процесі порівняння демократичних трансформацій у провідних розвинених країнах світу, зокрема США, Великій Британії, Німеччині, Швеції та Франції простежується поєднання спільних структуроутворюючих чинників і глибоких історичних відмінностей. Хоча всі ці країни характеризуються високим рівнем економічного розвитку, стійкими політичними інститутами та глибокою інтеграцією в міжнародні організації, шляхи, якими вони досягли демократичної стабільності, суттєво різняться. Порівняльний аналіз дає змогу виокремити універсальні умови консолідації демократії, а також країнозалежні чинники, що вплинули на форму й характер демократичного ладу (табл. 1.8).

Таблиця 1.8

**Спільні та відмінні чинники демократизації у США, Великій Британії,
Німеччині, Швеції та Франції**

Фактор	Спільність для всіх	Країнозалежні відмінності
Економічний розвиток	Так	Додаткове зростання має знижений вплив у вже розвинених державах
Міжнародний вплив	Так	Залежить від епохи (наприклад, пост-«холодна війна») та домінуючої сили (демократії/автократії)
Інституційна інтеграція (МО)	Так	Важливіша на етапі переходу або трансформації
Історичні шляхи розвитку	Ні	Від революцій (Франція) до еволюційних реформ (Велика Британія)
Інституційні спадки	Ні	Вплив попередніх авторитарних еліт варіюється за країнами

Джерело: [115-117]

Таким чином, хоча в усіх розглянутих країн простежується спільна залежність демократизаційних процесів від економічного розвитку, міжнародного контексту та інтеграції в інституційну мережу демократичних структур, вирішальну роль у відмінностях відіграють історичні траєкторії та глибина інституційних змін. Саме ці чинники зумовлюють унікальність демократичних моделей у США, Великій Британії, Німеччині, Швеції та Франції та слугують джерелом цінного досвіду для країн, що перебувають на етапі демократичного становлення.

Якщо ми звернемося до праць українських дослідників, що пов'язують свої наукові розвідки з питаннями, які розглядаються в цьому підрозділі, то варто охарактеризувати деякі з них, адже вони репрезентують вітчизняну наукову традицію осмислення процесів демократизації та світових моделей демократичної трансформації.

Одним із дослідників у цій сфері є А. Романюк [118], який присвячує свої праці порівняльному аналізу політичних систем країн Західної Європи в інституційному вимірі. У межах своїх досліджень він застосовує неінституціональний підхід до вивчення структур влади, підкреслюючи роль політичних інститутів у забезпеченні стабільності демократичного ладу. Такий аналіз демонструє, що саме рівень інституційної гнучкості та відкритості політичної системи визначає стійкість демократії. Звертається увага на важливість партійних систем як провідників суспільних інтересів, які відіграють роль посередника між громадянським суспільством і державою. Такий порівняльний аналіз дозволяє оцінити подібності й відмінності між моделями демократичного врядування в таких країнах, як Велика Британія, Німеччина та Швеція.

В. Бурдяк та Ю. Макар [119] здійснюють систематизацію теоретичних підходів до вивчення демократизаційних процесів у посткомуністичних країнах. Хоча основна увага авторів зосереджена на державах Центральної та Східної Європи, їх аналіз має міжрегіональний характер, адже містить зіставлення західної транзитологічної парадигми з українськими концепціями

політичної трансформації. Важливим аспектом цієї праці є критичне осмислення універсальності західних моделей демократії в контексті країн із неформованими демократичними традиціями. Автори звертають увагу на те, що демократизація не є лінійним процесом і залежить від сукупності історичних, культурних та інституційних чинників. Такий підхід дозволяє зрозуміти обмеження моделей, які формувалися на основі досвіду США чи Західної Європи, та їх адаптації в інших геополітичних умовах.

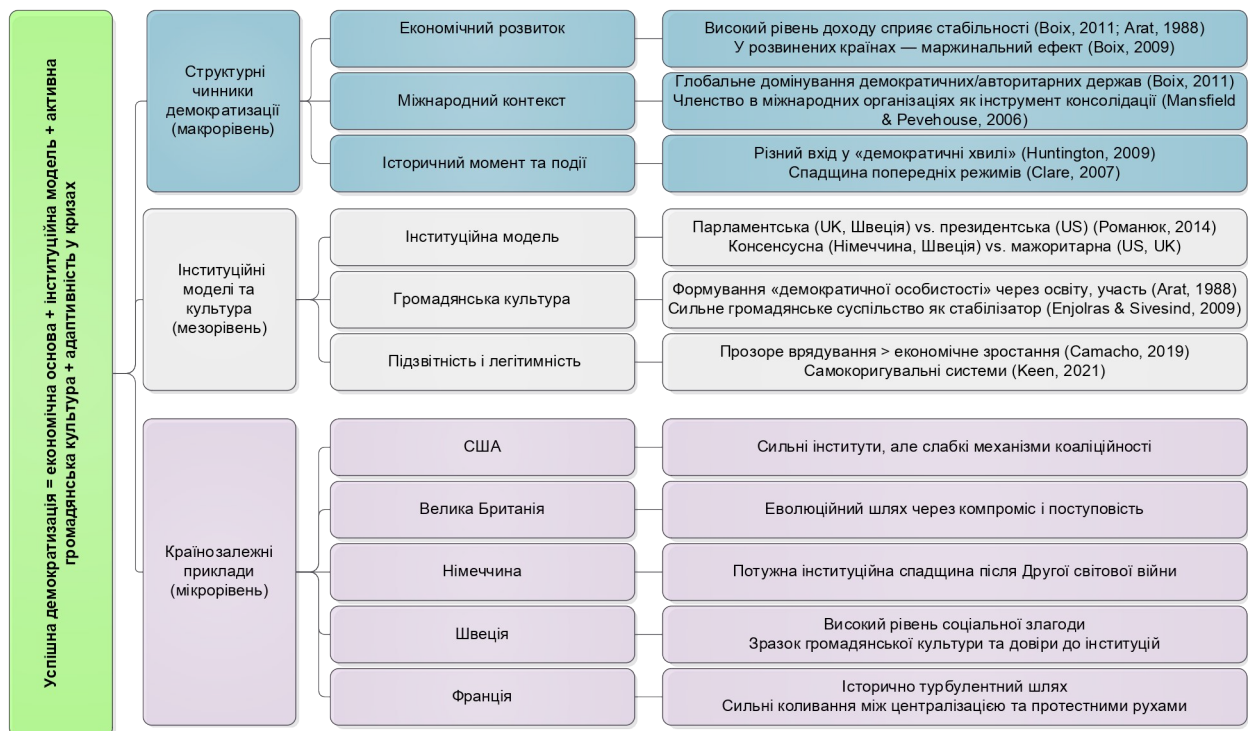
Вагомий теоретичний внесок у осмислення моделей демократичного транзиту зробили М. Вегеш та Р. Кополовець [120], які проаналізували концептуальні підходи Z. Brzeziński [121] та A. Przeworski [122]. Вони досліджують транзитологічні моделі, що базуються на припущенні про існування «точки неповернення» в демократичному розвитку. Автори наголошують на важливості поєднання елітного консенсусу, громадянської мобілізації та ефективної інституційної архітектури. Особливу увагу вони приділяють взаємодії внутрішніх і зовнішніх чинників у демократизаційних процесах. Дослідники доходять висновку, що, попри високий рівень універсальності моделей Z. Brzeziński і A. Przeworski, їх застосування потребує врахування специфіки конкретного історичного та культурного контексту, що особливо актуально при зіставленні західних демократій з країнами, що перебувають на етапі транзиту, зокрема пострадянського простору.

Загалом до класифікації моделей демократичного переходу включають радикальну (революційну), еволюційну (реформістську) та гібридну. Варто звернути увагу на те, що демократичний транзит не завжди веде до стабільної демократії – у багатьох випадках спостерігаються явища часткової або імітаційної демократизації. Тут акцентується увага на ролі зовнішньої підтримки, включаючи міжнародні організації та донорські програми, у просуванні демократичних стандартів.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що українські дослідники запропонували комплексні й методологічно різноманітні підходи до аналізу світових моделей демократизації. Цей науковий доробок є важливим

джерелом для побудови теоретико-методичної основи цього дослідження, а також для глибшого осмислення особливостей демократичного розвитку у світовому контексті.

Отже, на рисунку представлено трирівневу модель демократизації в розвинених країнах, що включає структурні чинники (макрорівень), інституційні моделі та громадянську культуру (мезорівень), а також країнозалежні приклади (мікрорівень). Візуалізація демонструє (рис. 1.5), що успішна демократизація ґрунтується на поєднанні економічної стабільності, ефективної інституційної архітектури, активного громадянського суспільства та здатності політичної системи до адаптації в кризових ситуаціях.

**Рис. 1.5. Модель порівняльного аналізу демократизації
в розвинених країнах**

Джерело: побудовано автором

Підкреслимо те, що хоча у США, Великій Британії, Німеччині, Швеції та Франції простежуються спільні основи демократичного розвитку, історичні шляхи, політичні традиції та інституційні моделі залишаються унікальними.

Зазначене підтверджує необхідність врахування контексту при запозиченні демократичних практик.

Завершуючи аналіз світових моделей демократичної трансформації, важливо окремо зосередитися на ролі міжнародних інституцій як одного з зовнішніх чинників демократизації. У глобалізованому світі процеси політичної трансформації дедалі більше залежать не лише від внутрішніх умов, а й від взаємодії держав із міжнародними організаціями, структурами регіональної інтеграції та транснаціональними мережами. Міжнародні інституції, особливо ті, що об'єднують переважно демократичні країни, не лише стимулюють проведення політичних реформ, а й виступають гарантом їх збереження та подальшого розвитку. У цьому контексті доцільно розглянути, як міжнародні організації впливають на динаміку демократизації, які механізми цього впливу є найефективнішими, а також які приклади підтверджують або, навпаки, ставлять під сумнів цей вплив.

Справедливо зауважити, що в сучасних умовах міжнародні інституції відіграють дедалі вагомішу роль у підтримці та просуванні демократичних реформ, особливо у країнах із транзитивними або гібридними політичними режимами. Завдяки поєднанню стимулів, зобов'язань та формального тиску, ці організації здатні створювати зовнішнє середовище, що сприяє політичній лібералізації, інституційним змінам і довготривалому закріпленню демократичних принципів. Їхній вплив реалізується через низку механізмів, які мають як формальний, так і неформальний характер.

Одним із механізмів впливу є допомога перехідним режимам у формуванні достовірних зобов'язань щодо проведення реформ. Для лідерів транзитивних країн важливо засвідчити як внутрішній, так і зовнішній аудиторії серйозність намірів щодо демократизації [96]. У цьому контексті членство в міжнародних організаціях, особливо з домінуванням демократичних держав (наприклад, ЄС), виступає як сигнал довіри й гарантія незворотності реформ. Така інституціоналізація політичних зобов'язань сприяє політичній стабільності та знижує ризики авторитарного рецидиву.

Важливим каналом впливу є створення регіональних та міжнародних демократичних мереж, які забезпечують взаємну підтримку, обмін досвідом та спільні зобов'язання. Наявність сусідів-демократій та інтеграція в регіональні організації значно підвищують імовірність демократичного переходу і стійкості нових режимів [95]. Такий ефект «демократичного сусідства» сприяє як політичному натхненню, так і практичному тиску на країни, що перебувають на межі демократизації. Міжнародні організації також можуть виконувати роль платформи для координації демократичних реформ і правозахисної діяльності.

У свою чергу, міжнародні інституції здатні обмежувати вплив внутрішніх олігархічних або авторитарних груп шляхом впровадження правових норм, процедур прозорості та моніторингу дотримання прав людини. Участь у багатосторонніх механізмах дозволяє країнам підсилити правову базу захисту прав і свобод, що створює додаткові бар'єри для узурпації влади. Крім того, міжнародні інституції сприяють підвищенню якості політичної дискусії шляхом запровадження демократичних стандартів на кшталт рівного представництва, свободи слова та плюралізму.

Ще одним важливим інструментом є поширення демократичних норм, процедур і культурних кодів [123]. Міжнародні інституції не лише встановлюють формальні правила, а й формують очікування щодо демократичної поведінки, які закріплюються через постійні переговори, міждержавну співпрацю та адаптацію внутрішніх політик до міжнародних стандартів. Така «демократія через взаємодію» формує середовище, у якому недемократичні практики втрачають легітимність навіть на внутрішньому рівні.

Таким чином, міжнародні інституції не є лише зовнішніми спостерігачами демократичних процесів, а активно формують рамки, у яких трансформації стають більш імовірними та стійкими. Шляхом поєднання політичного тиску, інституційної підтримки, мережевої взаємодії та поширення норм вони суттєво впливають на успішність демократизації у країнах перехідного типу. Для нових демократій участь у таких структурах є

не лише засобом міжнародної легітимації, а й дієвим інструментом внутрішньої трансформації.

У політичній науці загалом визнається, що членство в міжнародних організаціях (МО) часто пов'язується з процесами демократизації та консолідації демократичних режимів. Однак цей взаємозв'язок не є однозначним і залежить від інституційного дизайну самих організацій, ступеня демократичного розвитку держави-члена та політичного контексту. Міжнародні організації можуть як сприяти укріпленню демократії, так і, за певних умов, мати непередбачувані або навіть негативні наслідки для її стійкості.

У фазі демократичного переходу держави часто вступають до міжнародних організацій як засіб легітимації свого реформаторського курсу. Участь у демократично орієнтованих МО створює додаткові зобов'язання, що ускладнюють повернення до авторитаризму [96]. Вступ до таких організацій сигналізує внутрішнім і зовнішнім акторам про серйозність намірів щодо закріплення демократичних інститутів, водночас підвищуючи вартість відступу від узятих зобов'язань.

Іншою важливою функцією міжнародних організацій є надання технічної підтримки, консультацій та публічних благ, які зміцнюють внутрішні інститути та адміністрування. У нових демократіях така допомога може стати критично важливою для зміцнення механізмів підзвітності [124], ефективного врядування та формування політичної стабільності. Крім того, членство в МО надає молодим демократіям міжнародної легітимності, що сприяє залученню інвестицій, політичній підтримці та безпековим гарантіям.

Вступ до міжнародних правозахисних інституцій часто вимагає від держав прийняття обмежень щодо суверенітету, зокрема в питаннях дотримання стандартів прав людини. Це, як стверджують науковці, може бути ефективним інструментом "замикання" ліберальних реформ, оскільки міжнародні зобов'язання створюють зовнішній тиск на уряди щодо дотримання демократичних норм.

Хоча загалом вплив МО на демократизацію вважається позитивним, багато досліджень вказує на неоднозначність результатів. Наприклад, на прикладі Балтійських країн [124] демонструє, що створення нових МО та приєднання до існуючих справді сприяло демократичній консолідації — завдяки комбінації безпекової підтримки, технічної допомоги та поступової інтеграції до ЄС. Водночас в інших випадках [125], надмірна концентрація міжнародного впливу на виконавчу владу без належного зміцнення горизонтальних інституцій контролю (парламент, суд, громадянське суспільство) може призвести до ерозії стримувань і противаг, що створює ризик авторитарної реконсолідації, навіть у межах формально демократичного режиму.

На основі представленого аналізу можемо сформулювати таблицю 1.9

Таблиця 1.9

**Вплив членства в міжнародних організаціях
на демократичну консолідацію: переваги та ризики**

Механізм	Позитивний вплив	Можливі ризики / негативний ефект
Надання зобов'язань (lock-in)	Створення довготривалих демократичних зобов'язань; підвищення вартості відступу від реформ	Зовнішні зобов'язання можуть залишатися формальними за відсутності внутрішньої політичної волі
Технічна допомога	Підвищення ефективності управління; розвиток державної служби та адміністрування	Залежність від зовнішньої експертизи; недостатній розвиток внутрішніх ініціатив
Надання легітимності	Посилення міжнародного визнання; зміцнення довіри громадян до влади	Легітимність може використовуватися урядами для приховування авторитарних тенденцій
Захист прав людини	Інституційне укорінення ліберальних норм; створення механізмів зовнішнього моніторингу	Обмеження суверенітету можуть викликати політичний опір або мати зворотний ефект у націоналістичних режимах
Поширення демократичних норм	Формування культури участі, рівності та підзвітності через багатосторонні формати	Перенесення моделей без урахування національного контексту → низький рівень імплементації
Фокус на виконавчій владі	Сприяння стабільності на етапі переходу	Підриг стримувань і противаг; надмірне посилення уряду

Джерело: побудовано автором

Як видно з таблиці 1.9, членство в міжнародних організаціях є багатовимірним чинником, який може як стимулювати процеси демократичної консолідації, так і створювати потенційні ризики. При цьому ефективність міжнародного впливу значною мірою залежить від поєднання зовнішніх стимулів із внутрішньою політичною волею, інституційною спроможністю та рівнем розвитку громадянського суспільства, що підтверджує тезу про необхідність комплексного підходу до демократичної трансформації, який враховує як глобальні тренди, так і локальні особливості.

Отже, членство в міжнародних організаціях загалом є потужним чинником сприяння демократичній трансформації та консолідації. Проте воно не є універсально позитивним інструментом і потребує критичної оцінки з огляду на інституційний баланс, політичний контекст і готовність самих держав до внутрішніх реформ. Ефективність впливу МО значною мірою залежить від того, наскільки вони здатні не лише встановити демократичні стандарти, а й підтримувати розвиток повноцінної, збалансованої політичної системи.

Висновки до розділу 1

У межах першого розділу дисертаційної роботи здійснено комплексний теоретико-методологічний аналіз сутності, передумов і чинників демократизації в системі публічного управління. Вивчено провідні наукові підходи, оцінено історичну динаміку процесів демократії, окреслено роль громадянського суспільства, проаналізовано чинники внутрішньої та зовнішньої стійкості демократичних інститутів. На основі проведених розвідок можна констатувати наступне:

1. Демократизація є багатовимірним процесом, що охоплює глибокі трансформації політичної культури, інституційної архітектури, правової системи та громадянської активності. Її суть не обмежується формальними виборами чи проголошенням свобод, а передбачає сталу зміну логіки управління – від ієрархічної до відкритої, інклюзивної, підзвітної.

Демократизація має еволюційний характер, але потребує чіткої нормативної бази, соціального консенсусу та політичної волі. Успішність цього процесу значною мірою залежить від здатності держави балансувати між контролем та саморегуляцією через інституційні механізми участі.

2. Концептуальні основи демократії формують системну цілісність управлінської моделі на засадах рівності, народовладдя, верховенства права, прозорості та підзвітності. Основними стають не лише механізми представництва, а й процедури контролю, відкритого доступу до інформації, дотримання прав і свобод. Сучасна демократія є більш ніж політичним режимом – це спосіб організації взаємодії держави й суспільства, у якому держава має виконувати сервісну функцію, а громадянин – бути активним суб'єктом впливу.

3. Громадянське суспільство виступає каталізатором і стабілізатором демократичних змін, формуючи горизонтальну систему стримувань та противаг. Його розвиток свідчить про рівень соціального капіталу, солідарності, готовності громадян до відповідальності. Саме громадянські ініціативи, незалежні медіа, аналітичні центри створюють додатковий рівень прозорості та ефективності публічної політики. Проте без належної підтримки з боку держави, включаючи фінансову та правову, цей сектор може бути вразливим і втрачати вплив на ухвалення рішень.

4. Процеси демократизації в Україні визначаються складною взаємодією внутрішніх і зовнішніх чинників, що формують унікальну траєкторію розвитку. Внутрішні імпульси, зростання ролі молоді, децентралізація, задають потужну динаміку змін. Водночас зовнішній вектор, передусім європейська інтеграція, створює рамку очікувань і стандартів. Разом ці чинники сприяють оновленню змісту демократичної політики, однак ризики адаптації під зовнішні вимоги без внутрішньої підтримки можуть звести зусилля нанівець.

5. Аналіз наукових підходів до вивчення демократизації свідчить про потребу в комплексному методологічному підході. Жодна теорія –

транзитологічна, структурна чи культурологічна – не пояснює повною мірою сучасних викликів. Поєднання емпіричного аналізу, структурного бачення та акценту на суб'єктності дозволяє сформувати глибшу картину функціонування демократії в умовах турбулентності, що особливо важливо в контексті реформування системи публічного управління, де потрібна збалансованість між гнучкістю і стабільністю.

6. Основними бар'єрами демократизації є нестабільність політичного середовища, слабкість інституцій, дефіцит довіри, політичний популізм та низька правова культура. У поєднанні з інформаційною вразливістю та воєнними загрозами ці чинники створюють ризики зворотного дрейфу до централізації. Тому сталий демократичний розвиток можливий лише за умови вибудови механізмів внутрішньої стійкості як правових, так і інституційних, що здатні протистояти зовнішнім і внутрішнім викликам.

7. Україна має унікальний досвід демократизації, що супроводжується високим рівнем громадянської мобілізації, але також вразливістю інституцій. Події останніх десятиліть показали, що суспільство готове до глибоких змін, проте політичні еліти не завжди демонструють відповідну якість управління. Зазначене створює розрив між очікуваннями громадян і можливостями системи, який можна подолати лише через інституційну модернізацію, кадрове оновлення та впровадження сучасних інструментів демократичного управління.

Результати дослідження висвітлені у наступних працях автора:

 Rudenko, O., Mykhailovska, O., Kaplenko, H., Bazarko, I. and Maksak, V. (2023). Global and Regional Threats to Human', Society', and State' Security. *Econ. Aff*, 68(04): 2193-2206. Scopus DOI: 10.46852/0424-2513.4.2023.28. <https://ndpublisher.in/admin/issues/EAv68n5z2.pdf>
<https://economicsaffairs.co.in/Journal/lastissue/year/MjAyMw==/month/RGVjZW1iZXI=>

 Руденко О.М., Максак В.І. Сутність демократизації суспільства в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. Серія Публічне управління та адміністрування. 2024. Том 35 (74). № 3. С. 128-133. <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2024.3/24>
https://pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/3_2024/26.pdf

 Максак В.І. Теоретичні підходи до розуміння демократизації: історичний та концептуальний контекст. *Юність науки – 2025*: збірник тез доповідей XV Міжнародної науковопрактичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених (м. Чернігів, 23-25 квітня 2025 р.). – Чернігів: НУ «Чернігівська політехніка», 2025. – С. 198-199.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

2.1. Сучасний стан демократичних перетворень в Україні

Процес демократичних перетворень в Україні має складну й багатовекторну динаміку, що зумовлена як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками. Від часу здобуття незалежності у 1991 році Україна офіційно задекларувала демократичний розвиток як основний вектор державної політики. Проте на практиці цей шлях супроводжувався численними труднощами: від нестабільності політичних інститутів до корупційної інерції та геополітичного тиску з боку авторитарних режимів. У сучасних умовах, особливо після Революції гідності, демократизація стала не лише внутрішнім прагненням, але й передумовою міжнародної підтримки, зокрема в контексті євроатлантичної інтеграції.

Еволюція державної політики щодо демократизації українського суспільства відображає трансформацію ціннісних орієнтирів, а також зміну парадигми управління: від авторитарно-бюрократичної моделі початку 1990-х до інституційно відкритої, орієнтованої на європейські стандарти моделі 2020-х років. Початкові етапи незалежності були позначені формальним проголошенням демократичних принципів за відсутності реального механізму їх втілення. Поступове формування політичного плюралізму, розвиток виборчого процесу, поява елементів громадянського суспільства й активізація правозахисного дискурсу свідчили про зростаючу демократичну динаміку. Водночас усі ці процеси нерідко залишались у межах поверхневих або часткових змін, обмежених впливом олігархічних інтересів та інституційної слабкості.

Водночас соціально-економічні фактори мали не менш вагомий вплив на темпи та глибину демократизації. З одного боку, затяжні економічні кризи, нерівність і безробіття сприяли зростанню апатії та недовіри до політичних

інститутів. З іншого – поступове зростання рівня освіти, розвиток інформаційного суспільства, активізація молоді й волонтерського руху створили нові соціальні підстави для формування демократичної політичної культури. У правовому вимірі важливими залишається питання забезпечення верховенства права, незалежності судової влади та боротьби з корупцією, які визначають реальну здатність держави функціонувати на основі демократичних принципів, а не лише політичних декларацій.

Окрему увагу варто приділити зовнішнім і внутрішнім викликам, що безпосередньо впливають на хід демократичних трансформацій. Повномасштабна війна, розв’язана у 2022 році, поставила українську демократію перед безпрецедентними випробуваннями. В умовах війни зростає ризик централізації влади, обмеження прав і свобод, а також відтермінування реформ. Проте парадоксально саме ці екстремальні обставини активізували громадянську солідарність, мобілізували інституційну стійкість і зміцнили прагнення до демократичного розвитку як засадничого елементу національної ідентичності. Разом із цим, зберігається загроза внутрішньої політичної поляризації, популізму та відставання антикорупційної реформи, що може негативно впливати на довготривалу консолідацію демократії.

Щоб краще зрозуміти динаміку демократичних змін в Україні, доцільно представити їх у хронологічному вимірі. Візуалізація основних етапів, пов’язаних із розвитком демократичних інституцій, політичних криз, громадянської мобілізації та зовнішньополітичної інтеграції, дозволяє простежити логіку поступу, точки зламу та зміни парадигми державної політики (табл. 2.1). У наведеній шкалі часу події систематизовані за їхнім впливом на демократичний процес – позитивним, загрозливим або змішаним.

Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що демократичні трансформації в Україні є процесом з яскраво вираженою хвилеподібною динамікою, де періоди поступу чергуються з кризовими моментами. Як показує таблиця 2.1, позитивні зрушення були пов’язані з ухваленням стратегічних рішень, а також із масовою мобілізацією громадян на захист демократичних принципів.

Хронологія та вплив ключових подій на демократичні перетворення в Україні (1991–2024)

Дата / Період	Подія	Зміст події / Значення	Вплив
24 серпня 1991 р.	Проголошення незалежності України	Задекларовано прагнення до демократичного розвитку; початок інституційного будівництва	
1996 р.	Прийняття Конституції України	Законодавче закріплення демократичних принципів, розподілу влади, прав людини	
2004 р.	Помаранчева революція	Масова мобілізація за чесні вибори; посилення громадянського впливу, прозора легітимація влади	
2010–2013 рр.	Політична деградація за президентства Януковича	Посилення авторитаризму, згортання свобод, переслідування опозиції	
2013–2014 рр.	Революція гідності	Відмова від авторитарного курсу, новий суспільний запит на європейську демократію; водночас - політична та інституційна криза	
2014 р.	Підписання Угоди про асоціацію з ЄС	Політичне закріплення євроінтеграційного шляху, імплементація реформ	
2015 р.	Запровадження е-декларування, поліцейна реформа	Перші спроби глибокої інституціональної трансформації, зокрема у сфері боротьби з корупцією	
2019 р.	Президентські та парламентські вибори	Демократичне оновлення влади; легітимна зміна політичних еліт через вибори	
24 лютого 2022 р.	Повномасштабне вторгнення РФ	Системна загроза демократичному ладу; ризики централізації та згортання реформ, але й активізація суспільства та консолідація нації	
2022–2023 рр.	Отримання статусу кандидата на вступ до ЄС	Інституційна перспектива повноправної інтеграції у демократичну спільноту Європи	
2024 р.	Прогрес у судовій реформі, антикорупційній політиці, цифровізації	Посилення верховенства права, зниження корупції, ефективне використання цифрових інструментів у врядуванні	
Коментар			
Зелений	Позитивні демократичні зрушення	Події, що просунули демократизацію, сприяли прозорості, реформам, інституціям	
Червоний	Загрози або регрес демократичного розвитку	Авторитарні тенденції, війна, згортання прав і свобод	
Жовтий	Переломні, змішані або амбівалентні події	Події, які могли мати як позитивні, так і ризиковані наслідки	

Джерело: побудовано автором

Особливістю українського демократичного розвитку є роль переломних подій, таких як Помаранчева революція та Революція гідності, які не лише мобілізували суспільство, але й перезапускали політичну систему, змушуючи еліти реагувати на запит суспільства. У цьому сенсі українська демократія є посттранзитною, але ще не повністю консолідованою, потребуючи інституційної глибини, стійкості до викликів і формування політичної культури участі.

Загалом сучасний етап демократизації в Україні можна охарактеризувати як перехід від фази формальної стабілізації до змістовної інституалізації демократичних практик, де успіх залежить як від внутрішньої політичної волі, так і від зовнішньої підтримки та соціальної мобілізації.

Таким чином, щодо демократичних перетворень в Україні йдеться про складний баланс між прогресом і викликами, у якому фундаментальну роль відіграє не лише держава, а і громадянське суспільство, міжнародні партнери та політична культура самих громадян. У цьому контексті аналіз чинників, що визначають нинішній етап демократизації, є важливим для формулювання подальших стратегій державної політики.

У фокусі України демократизація суспільства є фундаментальним процесом, що визначає взаємодію між громадянським суспільством та державним апаратом. Цей процес ґрунтується на принципах демократії, які включають не тільки визнання і захист прав громадян, але й обов'язки та взаємну повагу до свободи інших. Сутність демократизації в Україні полягає в активній участі громадян у публічному управлінні, особливо важливій у періоди криз. У цих умовах формування правової держави стає викликом, який потребує від громадян не тільки високого рівня культури та усвідомлення своїх прав, але і глибокого розуміння своїх громадянських обов'язків. Забезпечення демократичних змін, таким чином, стає не лише державною політикою, але й суспільним завданням, що вимагає від кожного громадянина залученості та відповідальності.

У відкритому доступі наявна велика кількість сучасних публікацій, які стосуються питань демократизації суспільства в Україні. У наукових колах ці питання знайшли відображення у працях таких учених, як І. Безена [126] (актуальні питання демократизації публічного управління); О. Onuch [127] (дослідження демократичних студій); В. Дубовик [128] (роль міжнародних організацій у процесах демократизації); Х. Машталір; С. Леськів [129] (політично-правовий аналіз процесів реалізації демократії в Україні); А. Головченко [73] (методологічні проблеми демократизації суспільства); Л. Радченко [130] (проблеми демократизації українського суспільства) та ін.

Після детального дослідження літературних джерел, можна стверджувати про актуалізацію питання щодо демократизації суспільства особливо в умовах криз. Погляди різних науковців переважно спрямовані на розгляд загальних питань щодо демократичних перетворень у країні, залишаючи поза увагою вагоме значення залученості суспільства до цього процесу.

Базовою запорукою успіху в зміцненні державності, зростанні рівня соціально-економічного розвитку країни постають загальні процеси залучення громадян до процесу врядування, що дозволить реалізувати основоположні принципи демократії та свободи [126]. Демократія, у звичному розумінні, – це влада народу [73]. Історично процеси демократизації в найрозвиненіших країнах світу проходили десятки і сотні років [131]. Загалом демократизація є складним та багатогранним процесом, який відбувається на тлі переходу країни від пострадянської системи до більш відкритої та залученої демократії. Цей процес не є лінійним або однозначним і може супроводжуватися значними викликами та зворотними рухами. Водночас необхідність дотримання стандартів та зобов'язань різних європейських організацій виявилися надзвичайним стимулом для країн, що демократизують, пришвидшують та поглиблюють свої внутрішні демократичні реформи [132].

Процеси реалізації демократії в Україні загалом відповідають вимогам, що диктують євроінтеграційні напрями. Однак базовим елементом успішної демократизації українського суспільства науковці вважають досягнення високого рівня співвідношення вітчизняного законодавства із правовими нормами ЄС [129].

Політика демократизації суспільства в Україні розробляється і впроваджується на різних рівнях державного управління. Така політика спрямована на створення відкритої, прозорої та відповідальної держави, де громадяни мають можливість активно брати участь у політичному житті країни. У цьому контексті варто звернути увагу на сучасні наукові доробки щодо чинників демократизації в Україні. Тут можемо зазначити, що це питання отримує багатовимірне трактування в науковій літературі. Дослідники виокремлюють як внутрішні, так і зовнішні чинники, зокрема:

1) одним із каталізаторів демократичних змін є мобілізоване громадянське суспільство та колективна воля українців. Саме суспільний тиск і масова участь у протестних рухах забезпечили імпульс до реформ та контроль над владою [133; 134]; 2) поступова еволюція політичних партій, виборчих систем, законодавчих норм, а також зміни до Конституції України визначили основні моменти в демократичному переході [135]. Такі трансформації сприяли формуванню більш прозорої та підзвітної політичної системи; 3) національні традиції, а також необхідність подолання радянської спадщини в управлінні, культурі й економіці значною мірою вплинули на формування демократичної політичної культури. Повільність деяких реформ пов'язується з глибоко вкоріненими патерналістськими моделями мислення [136]; 4) роль політичних і економічних еліт у процесах демократизації залишається суперечливою. З одного боку, реформи підтримуються частиною прогресивних лідерів, з іншого – їх гальмують ті, хто прагне зберегти статус-кво через імітаційні або часткові зміни [137]; 5) втручання росії – від інформаційної війни до відкритої військової агресії – створює серйозні виклики для української демократії. Водночас парадоксальним чином ці загрози посилили національну консолідацію та спонукали до проєвропейського курсу реформ; 6) інтеграція до Європейського Союзу та співпраця зі США стали одним із зовнішніх стимулів для реформ. Вплив західних партнерів проявляється через надання технічної допомоги, просування принципів верховенства права та демократичного врядування

[138]; 7) вищий рівень підтримки демократії спостерігається серед міських та більш освічених верств населення, що відображає регіональні й поколіннєві відмінності в ціннісних орієнтаціях; 8) лінгвістичні, конфесійні та етнічні різниці залишаються джерелом напруги у процесі демократичної консолідації. Такі розбіжності впливають на політичну ідентичність та готовність населення підтримувати реформи [139].

Отже, демократизація в Україні є результатом взаємодії численних факторів – активності громадянського суспільства, розвитку інституцій, поведінки еліт та зовнішнього тиску. Попри численні виклики, включно з внутрішніми опорами та зовнішньою агресією, саме колективна воля суспільства й орієнтація на європейські стандарти залишаються визначальними умовами поступу на шляху до консолідованої демократії.

Нагадаємо, що поняття «демократизація суспільства» стосується процесу перетворення державних і суспільних інститутів, а також культурних норм і практик у напрямі забезпечення вищого рівня політичної свободи, рівності та участі громадян у владі [130].

Цей процес включає розширення політичних прав і свобод, таких як свобода слова, свобода зборів, право голосу, доступ до справедливого судового процесу. Головними елементами демократизації є: 1) політичний плюралізм і конкуренція, що передбачає створення умов, за яких різні політичні партії та рухи можуть вільно змагатися за владу і представляти різні інтереси в суспільстві; 2) участь громадян, що включає залучення громадян до процесу ухвалення рішень, не тільки через вибори, а й через громадські обговорення, референдуми та інші форми прямої демократії; 3) права людини, що містить захист основних прав і свобод кожної особи, незалежно від її статі, раси, етнічної належності, релігії чи соціального статусу; 4) законність та прозорість урядування, який гарантує забезпечення того, що діяльність держави регулюється законом, відкрита для громадського контролю і критики.

Основні напрями демократизації з практичного погляду в Україні представлені на рисунку 2.1.

Рис. 2.1. Основні кроки на шляху до демократизації в Україні

Джерело: побудовано автором

Представлені напрями чітко відображають загальний курс країни на європейську інтеграцію і прагнення відповідати міжнародним стандартам демократії. Однак у процесі їхнього впровадження Україна зіткнулася з численними викликами, включаючи внутрішній опір та зовнішні агресії, але продовжує демонструвати значний прогрес у цих напрямках.

Як уже констатовано, демократизація часто вимагає глибоких структурних змін у суспільстві та здатності долати опір з боку існуючих владних структур, які можуть втрачати вплив або ресурси [140]. Описуючи детальніше процес демократизації в Україні, варто зосередитись на певних аспектах, а саме: 1) початок демократизації; 2) вплив революцій на процеси демократизації; 3) законодавчі та інституціональні реформи; 4) свобода преси та інформація; 5) міжнародна підтримка.

Як зазначено вище, основними моментами в процесі демократизації стали Помаранчева революція та Революція гідності. Обидві революції були реакцією на корупцію, виборчі фальсифікації та зловживання владою і сприяли зростанню громадянської активності та зміцненню громадянського

суспільства. Ці події також спонукали до проведення реформ, спрямованих на забезпечення більшої прозорості, відкритості та відповідальності уряду.

Зауважимо, що після 2014 року Україна реалізувала низку інституційних реформ, спрямованих на поглиблення демократизації, підвищення прозорості управління та послаблення впливу олігархічних і неформальних владних структур. Найефективнішими вважаються реформи у сферах децентралізації, боротьби з корупцією, судочинства та реформування парламентсько-політичної системи. Такі зміни сприяли підвищенню ролі місцевого самоврядування, розвитку політичної конкуренції та зростанню довіри до правових інституцій (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

**Основні інституційні реформи в Україні після 2014 року
та їхній вплив на демократизацію**

Напрямок реформи	Основні досягнення	Поточні виклики
Децентралізація	Посилення місцевого самоврядування, поліпшення надання послуг, наближення до стандартів ЄС	Необхідність повної автономії, узгодження з державною політикою
Антикорупційна політика	Створення нових органів, люстрація, зменшення впливу олігархів	Повільна імплементація, обмежена довіра суспільства
Судова реформа	Забезпечення незалежності судів, прозора процедура добору суддів, правовий захист	Несистемність змін, збереження корупційних практик
Парламентська система	Зростання політичної конкуренції, зменшення впливу фінансово-промислових груп	Потреба реформи виборчої системи

Джерело: побудовано автором на основі [141-147]

Незважаючи на суттєвий поступ, залишаються критичні виклики, зокрема завершення реформи виборчої системи, посилення реальної автономії місцевих органів влади та забезпечення сталої інституційної незалежності судової системи.

Як можемо побачити, одним з основних напрямів демократизації є реформування правової та судової систем. З метою боротьби з корупцією в Україні були створені антикорупційні інститути, такі як Національне антикорупційне бюро (<https://nabu.gov.ua/>) та Вищий антикорупційний суд

(<https://hcac.court.gov.ua/hcac/>). Також важливим кроком стало зміцнення місцевого самоврядування через децентралізацію, що дало більше влади та ресурсів місцевим громадам.

Медійна сфера в Україні також переживає значні зміни. Свобода преси є важливою для демократичного суспільства, але в Україні вона деколи стикається з викликами, такими як тиск на журналістів та медійні монополії. Водночас зростання цифрових медіа та соціальних мереж збільшило доступ до інформації та сприяло громадському діалогу.

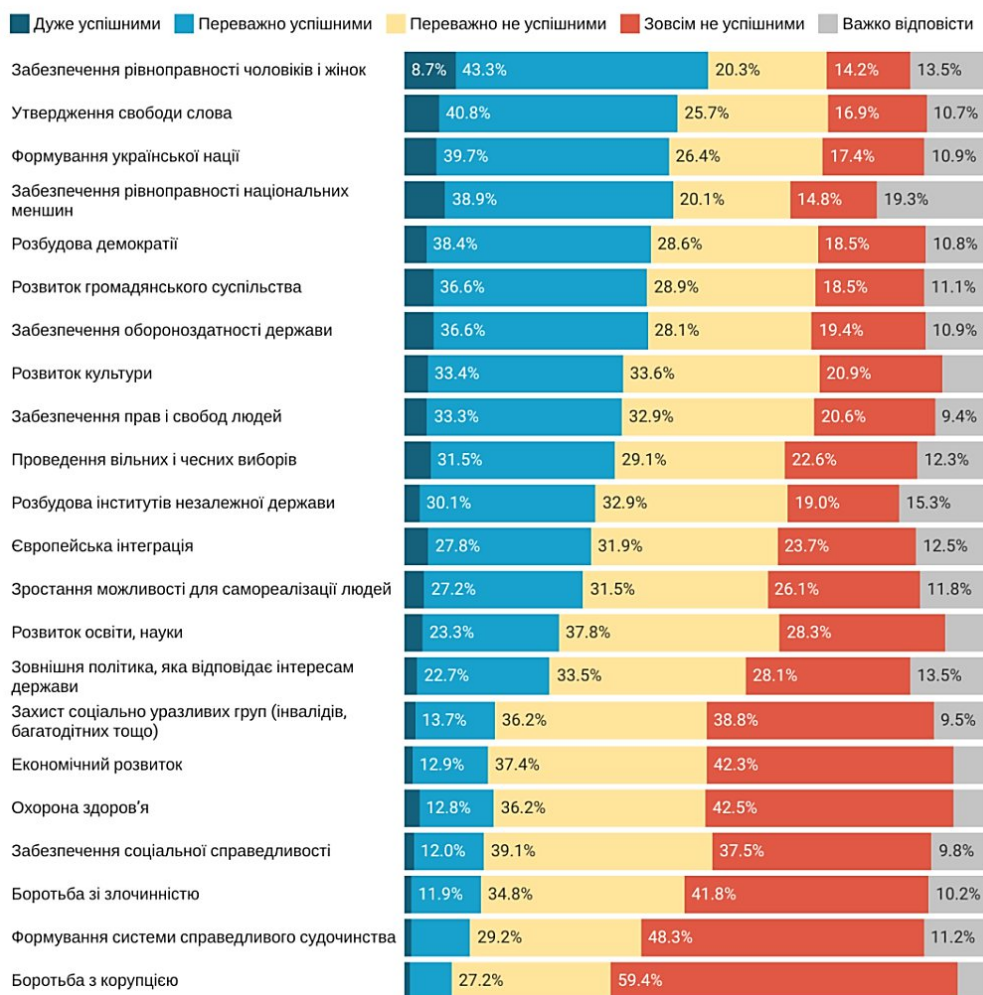
Варто наголосити, що міжнародна підтримка відіграє власну значну роль у процесі демократизації в Україні. Європейський Союз та інші міжнародні організації, такі як Рада Європи та Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), активно сприяють реформам через фінансову та експертну допомогу. Зазначене включає підтримку в правовій реформі, захисті прав людини та підвищенні урядової прозорості.

Сьогодні в Україні існують конкретні приклади розвитку демократії, що демонструють вплив громадськості на політичні рішення національного рівня. Пріоритети в цьому напрямку такі: участь громадян в ухваленні рішень на місцевому рівні та у процесі формування та використання місцевих бюджетів; підтримка місцевих ініціатив, механізмів місцевої демократії, громадського контролю та підзвітності уряду; створення інноваційних електронних інструментів для стимулювання активної участі громадян; просування програми реформ на регіональному рівні; залучення до реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні [148].

У 2022 році боротьба України проти російського домінування зміцнила самоідентичність її народу як безсумнівно української нації, хоча у 2022 році Україна посіла 87-му позицію в рейтингу «Індексу демократії», втративши одну сходинку порівняно з 2021 роком [149]. У процесі аналізу результатів цього індексу особлива увага має бути приділена ролі війни в Україні для майбутнього демократії у Європі та глобальному контексті, оскільки резистенція українського

народу проти загроз демократичним цінностям підкреслює вплив та значення демократичних ідей, які сприяють консолідації суспільства.

За результатами опитування, що було проведено Фондом «Демократичні ініціативи» спільно із соціологічною службою Центру Разумкова з 29 липня по 4 серпня 2021 року відносно успішними сферами, де відбулися перетворення після проголошення незалежності, названо: забезпечення рівноправності чоловіків та жінок, утвердження свободи слова, формування української нації, забезпечення рівноправності національних меншин, розбудова демократії, громадянського суспільства та обороноздатності в країні (рис. 2.2).

Дослідження проведено Фондом "Демократичні ініціативи" спільно з соціологічною службою Центру Разумкова з 29 липня по 4 серпня 2021 року в усіх регіонах України винятком та окупованих територіях. Опитано 2019 респондентів. Теоретична похибка вибірки не перевищує 2,3%.

Chart: Andrii Sukharyna • Source: DIF • Created with Datawrapper

Рис. 2.2. Результати опитування українців щодо успішності перетворень в державі за 30 років незалежності в різних сферах

Джерело: [150]

Такий рівень громадянської стійкості та позитивна оцінка демократичних досягнень свідчать про глибоку трансформацію суспільних очікувань і зростання довіри до ідеї демократії як політичної системи. Проте ці очікування потребують конкретних інституційних рішень, які здатні забезпечити сталість демократичних змін, підвищити ефективність врядування й поглибити участь громадян у процесах ухвалення рішень. Однією з таких структурних відповідей на запит суспільства стала реформа децентралізації, яка з 2014 року послідовно трансформує архітектуру державного управління в напрямі більшої відкритості, підзвітності та наближення влади до громад.

Сьогодні територіальні громади отримали значні ресурси для вирішення питань місцевого значення, що дозволило їм ефективніше надавати послуги населенню та відповідати на його потреби. Паралельно з інституційними реформами, відбулося просування механізмів партисипативної демократії: громадських слухань, електронних петицій, місцевих ініціатив. Проте ці механізми досі потребують кращого нормативного оформлення та практичної реалізації, особливо в умовах воєнного стану. Прийняття ряду законодавчих актів забезпечує відкритість роботи органів місцевого самоврядування, зокрема через онлайн-трансляції, публікацію рішень і відкриті реєстри об'єктів комунальної власності.

На тлі агресії з боку росії реформа набула додаткової ваги як інструмент посилення державної згуртованості та підвищення стійкості до зовнішніх викликів. Зокрема, у таблиці 2.3 продемонстровано зв'язок реформ децентралізації з демократичними перетвореннями.

Тож, реформа децентралізації в Україні сприяє глибокій демократизації управління, підсилюючи як інституційну спроможність громад, так і активність громадян. Проте її ефективність безпосередньо залежить від подолання нормативних та інституційних бар'єрів, які ще залишаються. Особливо важливим є поєднання адміністративних змін із політичним

забезпеченням демократії участі, а також розширення повноважень громад навіть в умовах криз. Реформа залишається одним із найпотужніших інструментів демократичної трансформації українського суспільства.

Таблиця 2.3

Реформа децентралізації та її вплив на демократію

Напрямок	Основні досягнення	Наявні виклики
Локальне самоврядування	Підвищення спроможності ОМС, передача ресурсів	Відсутність повної політичної децентралізації
Громадянська участь	Запровадження петицій, слухань, ініціатив	Низька правова підтримка, нерівний доступ
Прозорість та звітність	Нові вимоги до відкритості рішень, реєстрів	Інертність у впровадженні на місцях
Європейська інтеграція	Впровадження принципів субсидіарності	Необхідність подальшої гармонізації з нормами ЄС
Національна стійкість	Згуртованість, зменшення сепаратистських ризиків	Обмеження під час воєнного стану

Джерело: [151; 152]

Водночас жодна інституційна реформа не може бути повною без активного включення суспільства у процеси змін. Саме тому важливо розглядати децентралізацію не лише як адміністративний процес, а як частину ширшого демократичного проєкту, що тісно пов'язаний із розвитком громадянського суспільства. Адже ефективність і сталість демократизації на місцях значною мірою залежить від здатності громадян до самоорганізації, участі та контролю за владою.

Як уже неодноразово наголошувалось, громадянське суспільство відіграє провідну, а подекуди визначальну роль у процесі демократичних перетворень в Україні. Його активність є не лише каталізатором змін, а й важливим інструментом забезпечення прозорості, підзвітності влади та утвердження демократичних цінностей. Саме громадянське суспільство стало тією силою, що надає змістовного наповнення демократизації, перетворюючи її з формального курсу на глибоку суспільну трансформацію.

Зауважимо, що громадські організації надають громадянам можливості для участі у виробленні державної політики, здійснення контролю за діяльністю органів влади, а також активного просування ідеалів прозорості,

антикорупційності та підзвітності, що відбувається через низку інструментів (зокрема громадські слухання, участь у консультативно-дорадчих органах, публічні консультації, бюджет участі, електронні петиції, аналітичні звіти та адвокаційні кампанії). Завдяки цим механізмам громадяни мають змогу не лише реагувати на рішення влади, а і впливати на формування політики ще на етапі її розробки. Така взаємодія сприяє утвердженню культури участі, де кожен громадянин розглядається як співтворець державної політики.

Крім того, активність громадських організацій забезпечує незалежний моніторинг реалізації державних програм, контроль за використанням публічних коштів, а також інформування суспільства про дії влади. У поєднанні з правозахисною діяльністю та громадським наглядом за реформами, це створює умови для зміцнення демократичних інститутів і формування довіри між державою та суспільством.

Таким чином, участь громадськості в управлінні не є декоративним елементом демократії, а її сутнісною характеристикою, що забезпечує баланс між владою та громадянами й формує передумови для сталого демократичного розвитку. Шляхом організації ефективного діалогу між державою та громадянами громадянське суспільство підвищує легітимність політичних рішень, сприяє формуванню культури участі та зменшує відчуження між владою і суспільством. Така взаємодія є основою сталого демократичного порядку, в якому враховуються інтереси широких соціальних груп.

Разом з тим ефективна трансформація можлива лише за умови побудови партнерської моделі взаємодії між державою та громадянським суспільством, яка базується на чітких, прозорих та справедливих процедурах ухвалення рішень.

Отже, громадянське суспільство в Україні виконує подвійну функцію – двигуна та гаранта демократизації. Його подальший розвиток, активна участь у державному управлінні та партнерство з органами влади є критично важливими передумовами для побудови стійкої, інклюзивної та справді демократичної України.

Підбиваючи підсумки також акцентуємо увагу на таких фактах:

- 1) незважаючи на політичну нестабільність, корупцію та кризи, такі як пандемія COVID-19 і російська агресія, громадяни України продемонстрували зростання підтримки демократії. Опитування вказують на значне зростання підтримки демократії з 2019 по 2022 роки [127];
- 2) реформа децентралізації в Україні відіграла одну з основних ролей у демократизації управління. Залучаючи місцеве населення до ухвалення адміністративних рішень, реформа мала на меті покращити регіональний і місцевий розвиток, посилити економічне відновлення та зміцнити довіру суспільства до уряду [153];
- 3) ефективна демократизація в Україні вимагає міцної взаємодії між інститутами громадянського суспільства та державним управлінням. Розширення електронної участі та забезпечення прозорості в державному управлінні мають вирішальне значення для залучення громадськості та довіри [154];
- 4) демократизація України супроводжувалася значними культурними та суспільними змінами та конфліктами, що тривають, що формують суспільну свідомість і ставлення до демократії [155];
- 5) зовнішні суб'єкти, включаючи ЄС, США та транснаціональні організації, такі як політичні фонди Німеччини, відіграли певну роль у просуванні демократії в Україні.

Враховуючи вищенаведене, можемо констатувати, що демократизація – це процес, під час якого впроваджуються або зміцнюються демократичні принципи, такі як участь громадян у владі, гарантування прав і свобод, а також створення відповідального і прозорого управління. Демократизація включає: зміцнення законодавства та інститутів, які захищають права людини (реформування судової системи, боротьбу з корупцією, а також створення або підтримку організацій, що моніторять дотримання прав людини); залучення громадян до управління країною, що дозволяє їм не тільки використовувати свої права, але й активно сприяти їх захисту (громадяни мають можливість висловлювати свої думки, брати участь у виборах та мати доступ до інформації); поширення знань про права людини серед населення (призводить до кращого розуміння і поваги цих прав); відповідальність уряду перед своїми

громадянами (прозорість урядування дозволяє громадянам моніторити та критикувати дії уряду, забезпечуючи дотримання законів і правил) тощо.

Отже, демократизація суспільства не лише сприяє захисту і просуванню прав людини, але й залежить від існування міцних правових і соціальних норм, що гарантують ці права. У цьому контексті, демократизація та права людини є взаємозалежними і взаємопідсилюючими аспектами суспільного розвитку.

У цьому контексті важливо також зважати на те, як зовнішні чинники, зокрема війна, впливають на здатність суспільства зберігати демократичні засади та правозахисні орієнтири. Отже, аналіз впливу війни на важливі аспекти демократичного розвитку є необхідним для розуміння сучасних трансформацій, які переживає українське суспільство.

Якщо більш глибоко охарактеризувати вплив війни росії проти України на процес демократизації, варто представити таблицю, яка узагальнює основоположні напрямки трансформацій, що відбулися в умовах повномасштабної агресії. Такий аналітичний підхід дозволяє простежити не лише напрями тиску на демократичні інститути, а й виявити механізми опору, адаптації та інституційної мобілізації, які сприяють збереженню та посиленню демократичного порядку. У таблиці 2.4 систематизовано основні сфери, де відбулися суттєві зрушення – від публічного управління до міжнародної інтеграції – із зазначенням характерних проявів та відповідних наукових джерел, що підтверджують ці тенденції.

Збройна агресія росії стала масштабним тестом для демократичної витривалості України. Попри загрози, держава демонструє адаптивність, активізує реформи та зміцнює свою ідентичність. Водночас війна виявила критичні виклики у сфері управління та інституційної ефективності, подолання яких буде вирішальним для подальшої демократичної консолідації.

Як можемо побачити, у такому випадку виникає потреба не лише у фіксації здобутків, але й у чіткому окресленні подальших кроків, необхідних для зміцнення демократичних інститутів. Враховуючи наявні виклики та

здобутий досвід, особливо в умовах війни, надзвичайно важливим є формування стратегічного бачення демократичного розвитку країни.

Таблиця 2.4

**Вплив війни росії проти України на демократичну стійкість
та державне управління**

Сфера впливу	Основні прояви	Джерела
Демократична стійкість та національна ідентичність	Війна активізувала захист демократичних цінностей, сприяла консолідації суспільства, посилила національну ідентичність та орієнтацію на європейську інтеграцію.	[156-158]
Громадянська єдність	Підтримка волонтерства, самоорганізації, оборонного спротиву.	[158]
Публічне управління	Виявлені проблеми у прозорості та боротьбі з корупцією; війна стимулює потребу в новій якості управління.	[156]
Децентралізація та місцеве самоврядування	Реформи децентралізації сприяли підвищенню спроможності громад (громад), які стали опорою спротиву.	[159]
Політична трансформація	Зростання ролі ветеранів і громадських ініціатив, зменшення впливу олігархів, витіснення проросійських сил.	[160]
Міжнародний вплив і інтеграція	Україна позиціонується як співвиробник європейської безпеки; зростає підтримка вступу до ЄС та НАТО.	[160; 161]

Джерело: побудовано автором

Саме тому для подальшого удосконалення процесу демократизації в Україні в межах представленого дослідження додатково можна запропонувати такі шляхи: продовжувати реформувати судову систему, зокрема шляхом впровадження більш жорстких критеріїв для суддівського відбору та посилення їхньої відповідальності; розширення практики використання електронних петицій та опитувань; інтеграцію курсів про демократію та права людини у шкільну та вищу освіту; впровадження законодавчих ініціатив, що спрямовані на захист незалежних медіа та боротьбу з монополією на інформацію; поглиблення міжнародного співробітництва з демократичними країнами та міжнародними організаціями для обміну кращими практиками та отримання технічної допомоги у процесі демократизації; розширення повноважень місцевого самоврядування з метою підвищення ефективності та

відповідальності місцевої влади перед громадою; розробка стратегій для захисту демократичних інститутів від зовнішнього втручання, що може включати посилення кібербезпеки та контроль за іноземними інвестиціями в критично важливі сектори тощо.

Тож, демократизація в Україні – це непростий процес, який вимагає постійної уваги, зусиль та підтримки як від самої країни, так і від міжнародної спільноти. Він зумовлений зміною політичних, соціальних та культурних відносин у суспільстві, спрямованих на підвищення рівня політичної свободи, рівності та активної участі громадян у процесах управління країною. Взявши курс на демократизацію Україна зіткнулася з численними викликами. Попри це, Україна демонструє значний прогрес у впровадженні демократичних реформ, зокрема у сфері судової системи, медійної свободи та місцевого самоврядування. Демократизація також супроводжується культурними змінами, що відображають зростаючу свідомість та відданість демократичним ідеалам серед населення. Водночас міжнародна спільнота відіграє важливу роль у процесі демократизації України, надаючи не тільки фінансову та експертну допомогу, але й політичну підтримку, що сприяє здійсненню необхідних реформ; зовнішні загрози активізують національну єдність і сприяють демократичній мобілізації. Таким чином, демократизація в Україні продовжує бути динамічним та багатогранним процесом, який потребує постійної уваги, адаптації до нових викликів та підтримки національних та міжнародних акторів.

2.2. Демократична стійкість та інституційний розвиток в Україні

Розвиток демократії в Україні відбувається в умовах багатовимірної нестабільності, що включає як внутрішні трансформації, так і зовнішні виклики. Війна, безумовно, є одним із таких чинників, який ускладнює процеси демократизації. Водночас завдання наукового аналізу полягає не лише в описі впливу війни як дестабілізаційного фактору, а в ідентифікації та

обґрунтуванні ефективних механізмів, що здатні забезпечити сталий демократичний розвиток навіть в умовах підвищеної турбулентності.

Досвід останніх років засвідчує, що попри безпекові загрози, українське суспільство зберігає високий рівень громадянської активності, а інституції – здатність до адаптації. Зазначене створює підґрунтя для формування більш цілеспрямованих підходів до демократизації, які виходять за межі реакції на кризу й переходять до проактивного стратегічного планування. Саме такий підхід стає центральним у представленому підрозділі – фокусування на тих інституційних, правових і соціальних елементах, які можуть і повинні бути посилені для підвищення ефективності демократичного розвитку.

Особливої уваги заслуговує феномен громадянської стійкості, який у поєднанні з інституційною децентралізацією створює унікальний ресурс для модернізації системи публічного управління. Реформа місцевого самоврядування, зростання участі громадян в ухваленні рішень, підтримка незалежних медіа, цифровізація процедур державного управління, розвиток освіти у сфері прав людини та демократії – усе це становить сукупність механізмів, що можуть бути консолідовані в єдину модель демократизації з фокусом на ефективність, прозорість і стійкість.

Крім того, важливим залишається міжнародний вимір: участь України у європейських програмах та відповідність критеріям членства в ЄС і НАТО виступають не лише політичним курсом, але й інструментом стандартизації демократичних практик. Роль зовнішніх акторів полягає в підтримці зусиль усередині країни, проте ініціатива має залишатися за національними інституціями та громадянами.

У межах подальшого аналізу у представленому розділі доцільним є звернення до системних міжнародних і національних індикаторів, які дозволяють оцінити динаміку та якість демократичних процесів в Україні. Індекси демократії, звіти авторитетних міжнародних організацій та результати соціологічних опитувань становлять важливу аналітичну базу для верифікації тверджень про стійкість, ефективність та вразливість демократичного розвитку.

У цьому підрозділі буде розглянуто й зіставлено дані, зокрема: 1) Індекс демократії від Economist Intelligence Unit, який дає уявлення про рівень політичного плюралізму, функціонування уряду, участь громадян, політичну культуру та громадянські свободи; 2) оцінку «Свобода у світі» (Freedom House), що відображає стан політичних прав і громадянських свобод; 3) позицію України в звітах Європейської Комісії щодо відповідності критеріям членства у ЄС; 4) позиції України у Rule of Law Index для оцінки глибини демократичних трансформацій; 5) результати загальнонаціональних соціологічних досліджень, які відображають суспільні очікування, підтримку демократичних принципів та рівень довіри до інституцій. Такий підхід дозволяє здійснити багатовимірне оцінювання стану демократії – не лише на основі формальних характеристик, а й з урахуванням сприйняття громадянами демократичних змін, що у свою чергу створює основу для формування висновків щодо ефективності наявних механізмів демократизації та визначення напрямів їх подальшого вдосконалення.

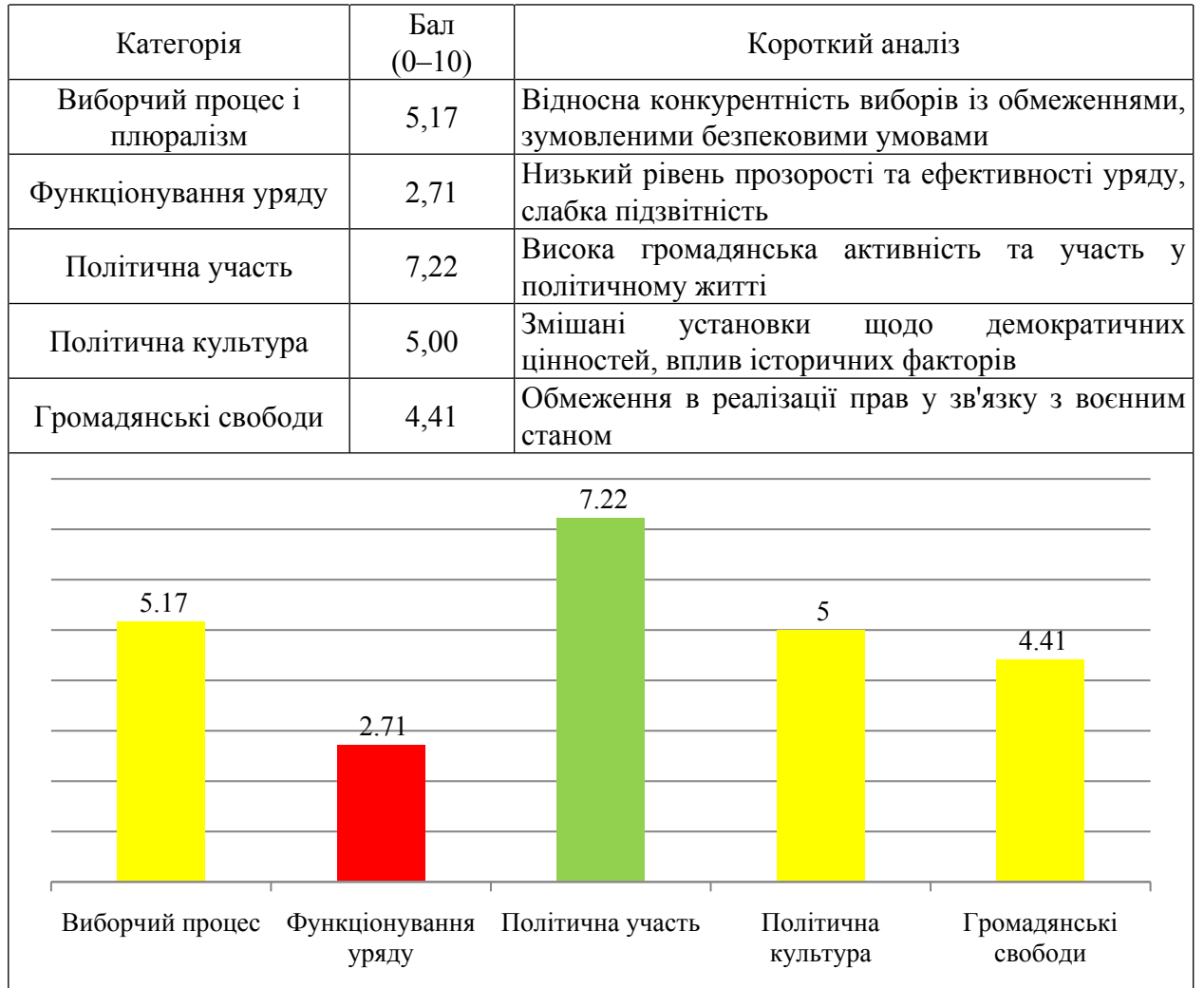
1. Індекс демократії, який щорічно укладається аналітичним підрозділом Economist Intelligence Unit (EIU), є одним із найбільш визнаних міжнародних показників, який дозволяє оцінити стан демократії у світі на основі п'яти важливих категорій: виборчий процес і плюралізм, функціонування уряду, політична участь, політична культура та громадянські свободи. Загальний бал визначається як середнє арифметичне балів за цими категоріями, і на його основі країни класифікуються як «повні демократії», «дефектні демократії», «гібридні режими» або «авторитарні режими».

У 2024 році Україна посіла 92-ге місце серед 167 країн із загальним балом 4,90, що класифікує її як «гібридний режим» [162]. Така категорія характеризується наявністю елементів демократії в поєднанні з авторитарними рисами, що проявляються у слабкому функціонуванні державних інституцій, проблемах з підзвітністю та неповною реалізацією громадянських прав. У таблиці 2.5 представлено дані, які відображають поступову зміну рівня демократичного розвитку країни, зокрема зниження

показників останніми роками, що зумовлено як внутрішніми реформами, так і зовнішніми викликами, пов'язаними з війною.

Таблиця 2.5

Оцінка України за категоріями індексу демократії (2024)

Джерело: побудовано автором

Рисунок 2.3 ілюструє зміну оцінок України за п'ятьма категоріями Індексу демократії у 2019 [163] та 2024 роках. Ці роки було обрано для порівняння саме з таких причин: 1) репрезентативність 2019 року як «демократичного піка», що був роком загальнонаціональних президентських і парламентських виборів, які міжнародні спостерігачі визнали конкурентними та такими, що в загальному відповідали демократичним стандартам. Зазначене сприяло покращенню показників України в Індексі демократії, зокрема в категоріях виборчий процес, політична участь і

громадянські свободи. Таким чином, 2019 рік є орієнтиром для оцінки функціонування демократії в мирних умовах; 2) 2024 рік – відображення трансформацій в умовах війни, що суттєво вплинуло на показники демократії: скасовано вибори, обмежено низку громадянських свобод, зросла роль виконавчої влади. Отже, цей рік є індикатором кризи демократичних інститутів під тиском безпекових обставин.

Зауважимо, що загалом спостерігається зниження показників майже в усіх сферах, що свідчить про ускладнення демократичного розвитку під впливом війни, воєнного стану та обмеження громадянських прав.

Рис. 2.3. Порівняння складових Індексу демократії України у 2019 та 2024 роках

Джерело: [163]

Водночас політична культура зберегла стабільний рівень у 5,00 балів в обидва роки, що заслуговує на особливу увагу, оскільки саме політична культура відображає глибинні уявлення громадян про роль інститутів, легітимність влади та прийнятність демократичних процедур. Її стійкість може свідчити про наявність потенціалу для відновлення демократичних

механізмів після завершення кризи, за умови збереження громадського інтересу до демократичних цінностей.

Протягом 2015-2019 років (рис. 2.4) загальний бал Індексу демократії України залишався стабільним із невеликим зростанням у 2019 році, що збіглося з демократичними виборами. Починаючи з 2020 року спостерігається поступове зниження показника, що значно прискорилося після початку повномасштабної війни у 2022 році. У 2024 році бал досяг найнижчого рівня за десятиліття, що свідчить про послаблення демократичних практик в умовах воєнного стану. Загальний бал України є також нижчим за середньосвітовий показник, який у 2024 році становив 5,17. Зазначене відображає не лише виклики, спричинені війною та внутрішніми реформами, а й загальну тенденцію до демократичного регресу у світі [164].

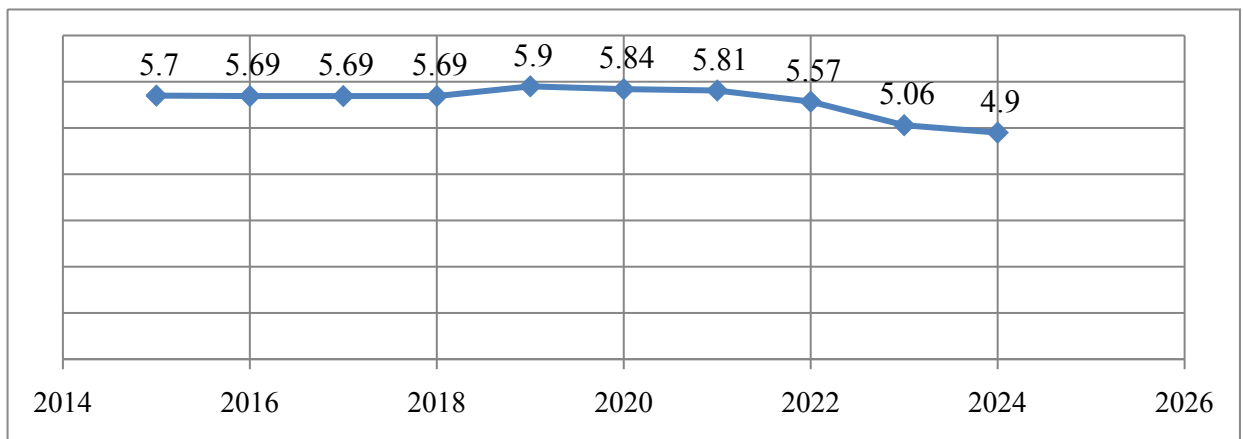

Рис. 2.4. Динаміка загального балу Індексу демократії України (2015–2024 рр)

Джерело: [164]

Для комплексного порівняльного аналізу рівня демократії в Україні були обрані країни (рис. 2.5), що представляють різні політичні режими, історичні та регіональні контексти, а також різні ступені демократичного розвитку:

- Норвегія і Швеція – приклади консолідованих демократій із найвищими показниками демократії, які слугують міжнародним еталоном демократичних стандартів;

- Естонія і Польща – країни Центральної та Східної Європи, що успішно пройшли демократичні трансформації та є членами ЄС, становлять важливу точку відліку для України у процесі євроінтеграції;

- Грузія і Молдова – сусідні пострадянські держави, які перебувають на шляху демократизації та також прагнуть до європейських інтеграційних процесів, є природними регіональними партнерами для порівняння;

- Україна – країна, що проходить складний шлях реформ і державотворення в умовах збройного конфлікту, є основним об'єктом дослідження.

- росія – є прикладом авторитарного режиму з різко низькими показниками демократії, що дозволяє оцінити контраст між демократичними та авторитарними шляхами розвитку у регіоні;

- Білорусь – авторитарна держава в сусідньому регіоні, яка доповнює картину регіональних політичних режимів і слугує додатковим контрастом для аналізу.

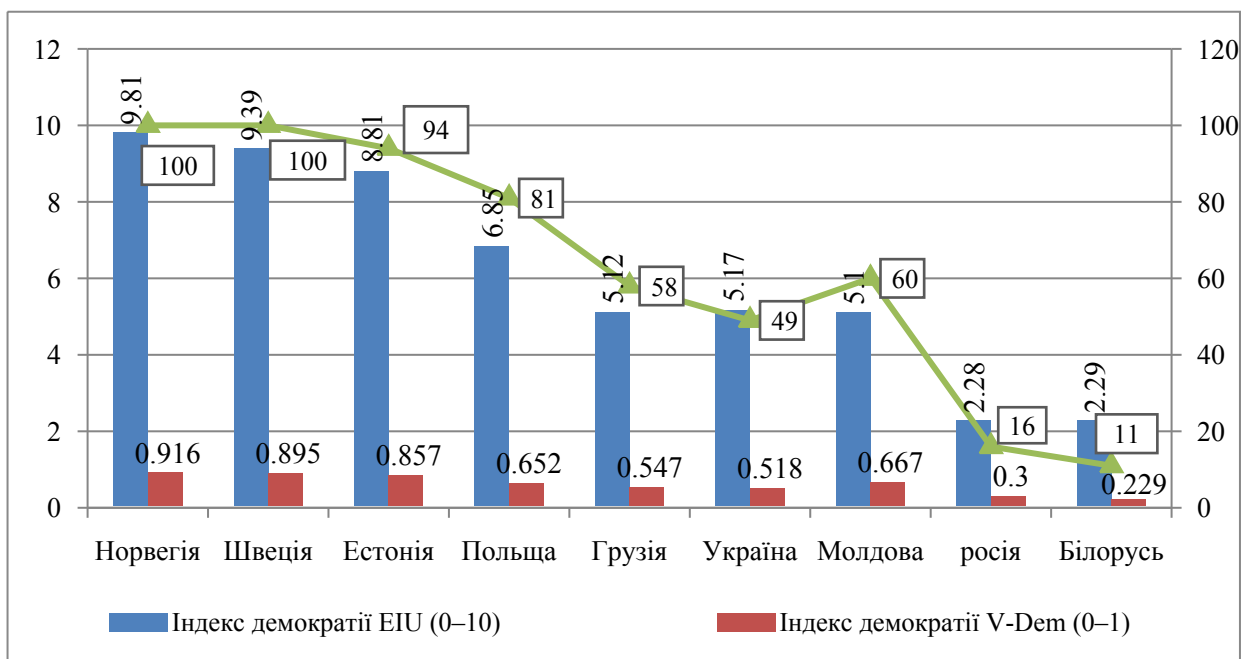

Рис. 2.5. Порівняння рівня демократії в Україні та вибраних країнах за трьома міжнародними індексами (2024 р.)

Джерело: побудовано автором за даними [165-167]

Порівняльний аналіз міжнародних індексів демократії демонструє, що Україна посідає проміжне місце між країнами з розвиненими демократичними інститутами (Норвегія, Швеція, Естонія) та державами з обмеженими політичними свободами (росія, Білорусь). Значення індексів свідчать про наявність у країни значного потенціалу демократичного розвитку, але також вказують на потребу в подальшому зміцненні демократичної системи, особливо в порівнянні з країнами регіону, які пройшли більш тривалі і стабільні трансформації. Контраст із росією і Білоруссю підкреслює унікальність українського шляху та виклики, пов'язані з його подоланням.

2. У 2024 році організація Freedom House (табл. 2.6) у межах щорічного звіту Nations in Transit [168] оцінила стан демократії в Україні в умовах тривалої повномасштабної війни. Україна зберегла класифікацію як «перехідний або гібридний режим» (Transitional or Hybrid Regime) з загальним індексом демократії 3,43 із 7, що дещо вище, ніж у 2023 році (3,39).

Таблиця 2.6

Основні сфери оцінювання та їхній стан

Категорія	Оцінка	Короткий аналіз
Національне демократичне управління	3,00	Уряд демонструє рішучість у реформах, але посилення ролі виконавчої влади створює ризики монополізації управління
Місцеве самоврядування	4,25	Децентралізація уповільнена, однак органи місцевої влади функціонують і підтримують життєздатність громад
Судова система	3,25	Реформування триває, але спостерігається тиск з боку політичних еліт і потреба в подальшому «очищенні»
Корупція	3,50	Відзначено стабільну діяльність антикорупційних органів, попри критику щодо вибірковості
Медіа	2,75	Сильна залежність від державного мовлення та обмеження у зв'язку з воєнним станом
Громадянське суспільство	3,75	Активне залучення волонтерських і громадських ініціатив, зростання соціальної згуртованості
Виборчий процес	3,00	Вибори не проводилися, але виборча інфраструктура формально збережена

Джерело: [168]

Такі дані свідчать про певну позитивну динаміку, попри масштабні виклики, пов'язані з безпековою ситуацією, централізацією управління та обмеженням низки свобод. Взагалі звіт за 2024 рік свідчить про унікальну

ситуацію: Україна, перебуваючи в умовах війни, не лише зберігає, а в деяких напрямках і розвиває демократичні інститути, а також демонструє політичну волю до європейської інтеграції. Водночас держава потребує підтримки з боку міжнародних партнерів та подальшого укріплення внутрішньої правової системи.

Узагальнюючи, можна сказати, що, незважаючи на воєнні обставини, Україна: 1) зберігає курс на реформування судової системи, антикорупційних органів і адміністративного управління; 2) умови воєнного стану призвели до концентрації контролю над медіапростором, що знижує рівень плюралізму; 3) українське суспільство демонструє високий рівень самоорганізації, що компенсує деякі інституційні слабкості; 4) зміцнення впливу виконавчої влади потребує балансування механізмами парламентського та громадського контролю. У таблиці 2.7. наведено спостереження щодо такого аналізу у фокусі викликів та загроз і позитивних зрушень.

Таблиця 2.7

Основні тенденції демократичного розвитку України у 2024 році

Виклики та загрози	Позитивні зрушення
Централізація повноважень виконавчої влади, зокрема Офісу Президента	Збереження політичної волі до реформування інституцій, попри воєнний стан
Обмеження свободи слова та медіа через єдиний інформаційний марафон	Стабільна робота громадянського суспільства та волонтерських ініціатив
Відсутність виборів у зв'язку з воєнним станом	Збереження виборчої інфраструктури та правових механізмів для їхнього поновлення
Тиск на судову систему з боку політичних гравців	Продовження судової реформи та очищення органів правосуддя
Уповільнення децентралізації	Функціонування місцевої влади та надання базових послуг у регіонах
Ризики вибіркової антикорупційної політики	Призначення нових керівників НАБУ та САП, посилення інституційної спроможності

Джерело: побудовано автором

На графіку (рис. 2.6) представлено зміну загального індексу демократії України за методологією Freedom House (шкала від 0 до 7) у період з 2015 по 2024 рік. Протягом 2015–2021 років спостерігалось поступове зниження або стагнація показника, що відображало структурні проблеми демократичного розвитку, зокрема в судовій системі та сфері боротьби з корупцією. Починаючи

з 2022 року, на тлі повномасштабної війни, індекс дещо підвищується, що свідчить про стійкість демократичних інституцій, попри надзвичайні умови та обмеження прав і свобод, характерні для воєнного стану.

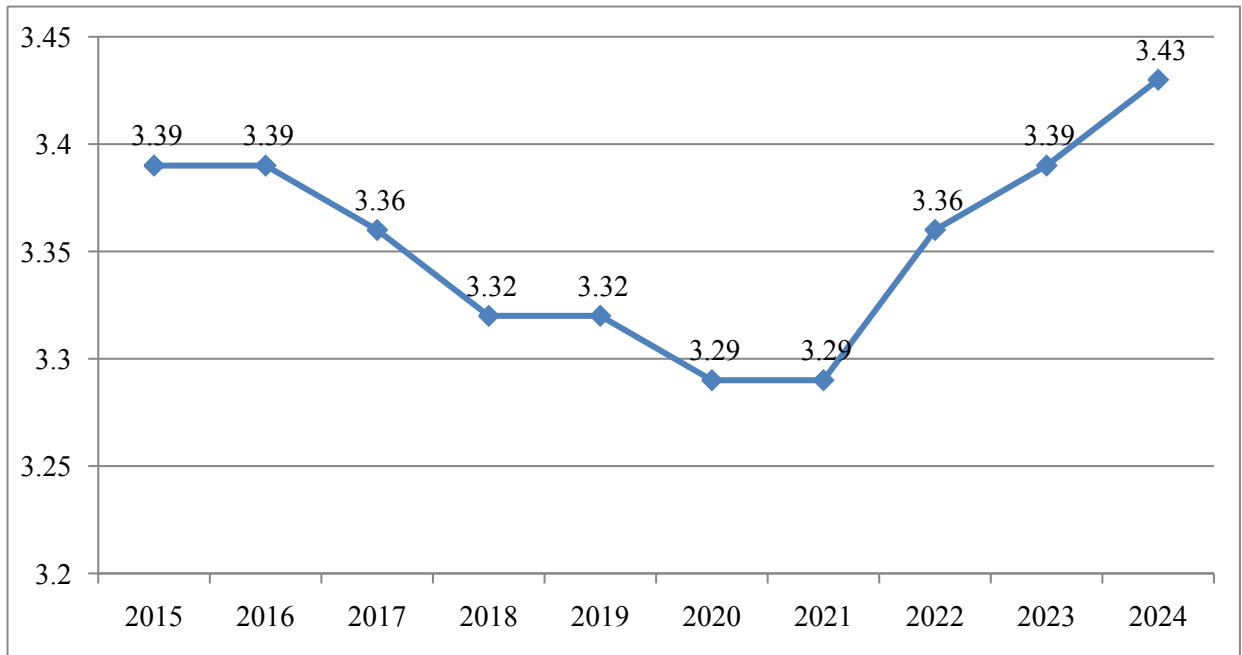

Рис. 2.6. Динаміка індексу демократії України за версією Freedom House (2015–2024)

Джерело: [168]

3. Звіти Єврокомісії щодо України є офіційними документами, що відображають оцінку прогресу у виконанні критеріїв членства у Європейському Союзі. Зокрема, Ukraine Report 2024 [169] надає комплексну оцінку спроможності України адаптувати законодавство, інституції та політики до стандартів ЄС у межах *acquis communautaire* – сукупності правових норм, що охоплюють 33 переговорні розділи, згруповані у 6 функціональних кластерів. Оцінювання проводиться за шкалою від 1 до 5, де 1 означає початкову стадію відповідності, а 5 – повну готовність.

Звіт 2024 року фіксує не лише технічний прогрес України в низці сфер, а й політичну волю до інтеграції, що проявляється у сталості реформ, навіть в умовах війни. Основні висновки звіту Ukraine Report 2024 представлено в таблиці 2.8.

Таблиця 2.8

Досягнення та виклики України відповідно до Ukraine Report 2024

Досягнення	Виклики
Прогрес у судовій реформі: добір суддів до Конституційного Суду з участю міжнародних експертів	Збереження старих, суперечливих стандартів, які не відповідають вимогам <i>acquis</i>
Активізація роботи НАБУ та САП, а також створення інституційних передумов для ефективної боротьби з корупцією	Відсутність повного членства України у європейських організаціях стандартизації (CEN, CENELEC)
Гармонізація законодавства у сферах митної, податкової, бюджетної політики	Потреба в системній координації між органами влади щодо імплементації <i>acquis</i>
Запровадження цифрових інструментів управління та електронного урядування	Слабка спроможність деяких регуляторних інституцій реалізовувати нові європейські норми
Наявність політичного консенсусу щодо європейського курсу	Воєнний стан ускладнює реалізацію певних положень, зокрема щодо виборчого законодавства та прав людини

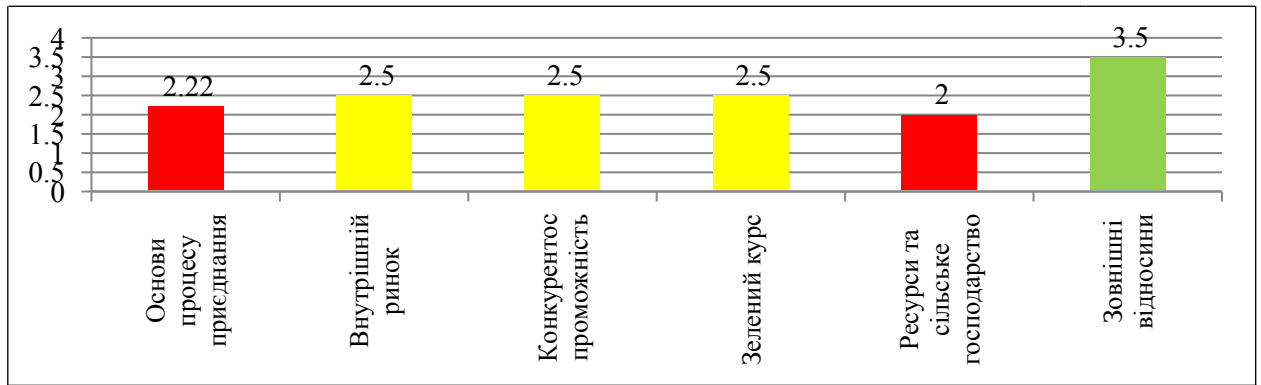
Джерело: побудовано автором

Представлена таблиця 2.8 ілюструє амбівалентність оцінки: з одного боку, Україна демонструє прагнення до трансформації; з іншого – є низка критичних бар'єрів, що уповільнюють рух у напрямі повної відповідності європейським стандартам (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Оцінка готовності України за кластерами *acquis communautaire*

Кластер	Середній рівень підготовки, 2024 (1–5)	Динаміка з 2023
Основи процесу приєднання	2,22	+0,10
Внутрішній ринок	2,50	+0,20
Конкурентоспроможність та інклюзивне зростання	2,50	+0,25
Зелений курс та сталий розвиток	2,50	0
Ресурси, сільське господарство та згуртованість	2,00	-0,10
Зовнішні відносини	3,50	+0,50

Джерело: побудовано автором

Звіт Ukraine Report 2024 свідчить про поступовий прогрес України у виконанні критеріїв членства у ЄС. Особливо відзначено зусилля в реформуванні судової системи та боротьбі з корупцією. Водночас є сфери, що потребують додаткової уваги, зокрема стандартизація та повноцінне членство у європейських організаціях стандартизації. Загалом Україна демонструє готовність до подальших кроків на шляху до членства в ЄС, за умови продовження та поглиблення реформ (рис. 2.7).

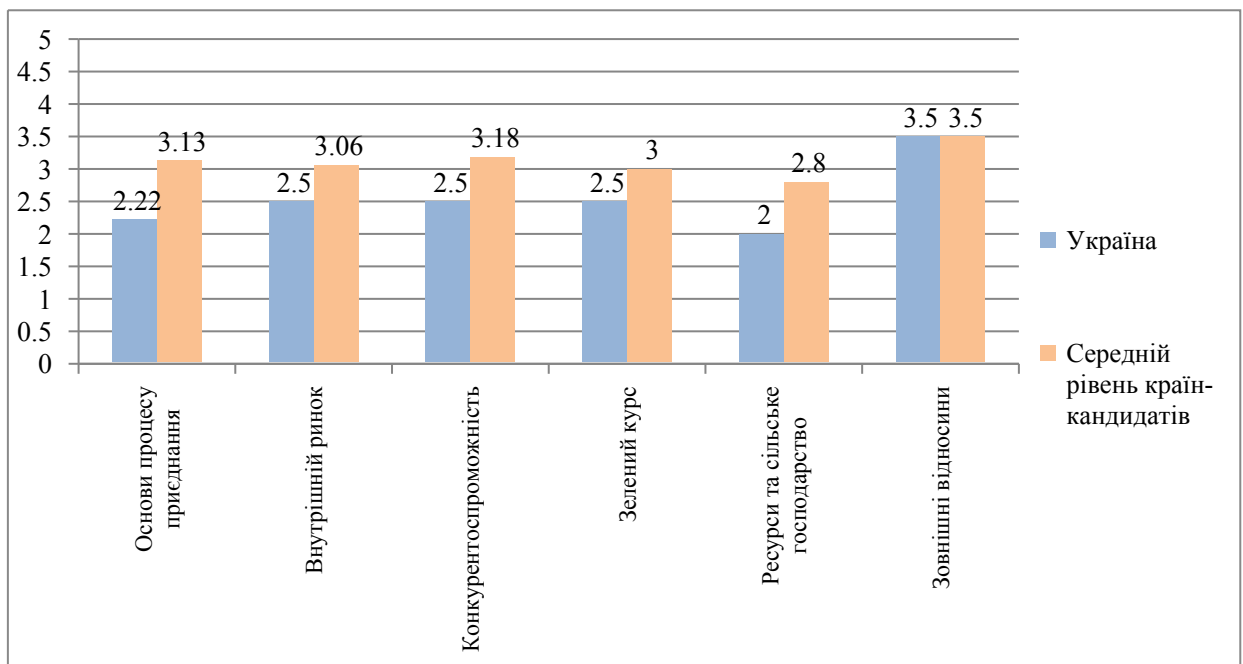

Рис. 2.7. Україна та середній рівень країн-кандидатів, 2024

Джерело: побудовано автором

Порівняльний аналіз показує, що Україна демонструє найвищий рівень готовності у кластері "Зовнішні відносини", де її оцінка відповідає середньому

рівню інших країн-кандидатів. Проте в інших кластерах Україна дещо відстає від середніх показників, що вказує на необхідність посилення реформ у цих сферах.

4. Показником ефективності державної політики демократизації є дані міжнародного Rule of Law Index, що розробляється World Justice Project. Цей індекс вимірює ступінь дотримання принципів верховенства права у понад 140 країнах світу за такими параметрами, як обмеження повноважень уряду, відсутність корупції, відкритість уряду, основні права, впорядковане застосування законів та правосуддя (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

**Динаміка індексу верховенства права (Rule of Law Index)
для України у 2019–2024 роках**

Рік	Загальний бал	Місце в рейтингу (загалом)	Місце в регіоні (Східна Європа та Центральна Азія)
2019	0,50	77 з 126	7 з 13
2020	0,51	72 з 128	7 з 14
2021	0,51	74 з 139	7 з 14
2022	0,50	76 з 140	7 з 14
2023	0,49	89 з 142	9 з 15
2024	0,49	88 з 142	9 з 15

Джерело: [170]

Зауважимо, що найнижчі оцінки фіксуються за компонентами "громадянське правосуддя" та "обмеження владних повноважень", що сигналізує про системні проблеми з незалежністю судової влади та контролем над виконавчими структурами. Rule of Law Index є важливим додатковим джерелом для оцінки глибини демократичних трансформацій, оскільки він вказує на практичні аспекти дотримання законності, які залишаються поза межами формального законодавства чи адміністративної звітності.

5. Для комплексного аналізу стану демократії в Україні важливо враховувати не лише інституційну динаміку, але і ставлення громадян до основних демократичних цінностей, довіру до державних інституцій та очікування щодо майбутнього розвитку країни. У цьому контексті соціологічні

опитування дозволяють простежити зміну суспільних настроїв упродовж воєнного періоду та виявити основні тенденції громадської думки щодо демократії, державного управління та перспектив європейської інтеграції.

Далі представлено результати трьох груп соціологічних показників, отриманих упродовж 2021–2025 років.

Графік на рис. 2.8 відображає зміну сприйняття українцями загального напрямку, у якому розвивається країна. У період до повномасштабного вторгнення (2021) переважала негативна оцінка: лише 20 % респондентів вважали, що Україна рухається в правильному напрямі. Після початку війни у 2022–2023 роках цей показник зростав, досягаючи 60 %, що засвідчує підйом патріотичних настроїв та віру в мобілізацію держави. Проте вже у 2024–2025 роках він знизився до приблизно 32 %, що може свідчити про втому суспільства та зростання запиту на ефективність управління.

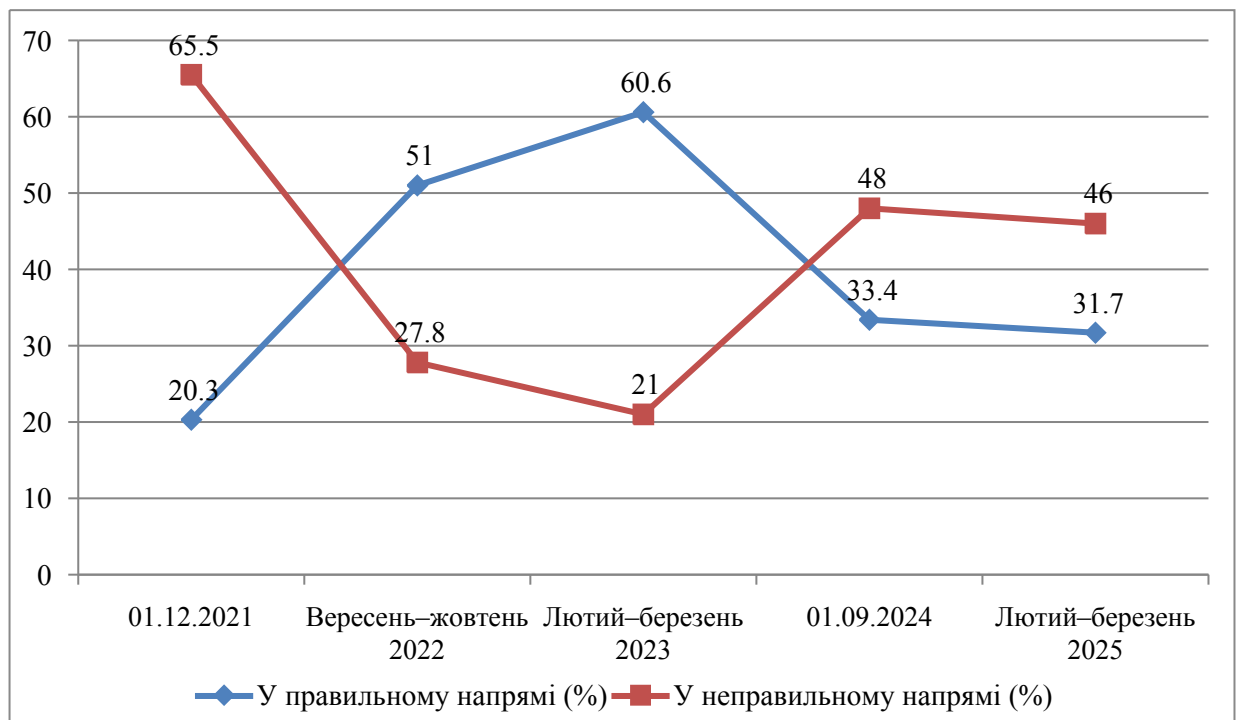

Рис. 2.8. Оцінка напрямку розвитку країни

Джерело: [171]

Результати опитування, які наведено на рис. 2.9, показують, що у 2023 році майже половина українців вірила в подолання труднощів упродовж

найближчих кількох років. Водночас у 2025 році частка оптимістів зменшилася до 28 %, а зросла частка тих, хто бачить відновлення лише у віддаленій перспективі. Такі дані вказують на збереження загального національного оптимізму, але з більш реалістичними або обережними очікуваннями щодо строків.

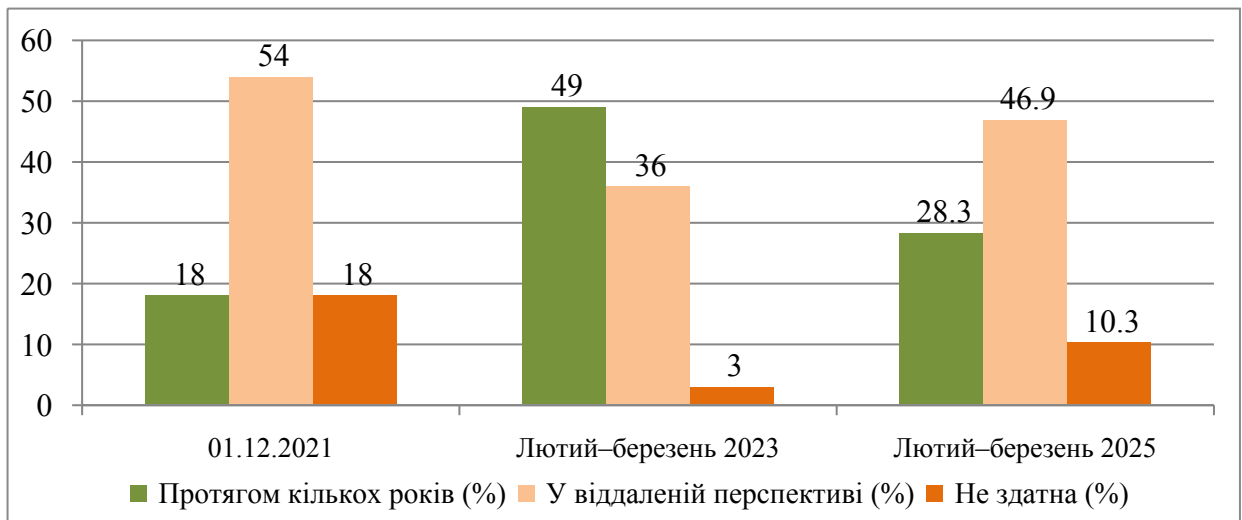

Рис. 2.9. Віра в подолання труднощів

Джерело: [171]

Як бачимо з рис. 2.10, відповідно до опитування найвищий рівень довіри мають Збройні Сили України (92 %) та волонтерські організації (81 %), тоді як найменше громадяни довіряють Верховній Раді України (13 %) та Кабінету Міністрів України (20 %). Загалом видно високу підтримку безпекових структур та громадянських ініціатив, але знижену довіру до політичних інституцій, що може бути наслідком посиленої ролі виконавчої влади, недостатньої прозорості або затримок у реформах.

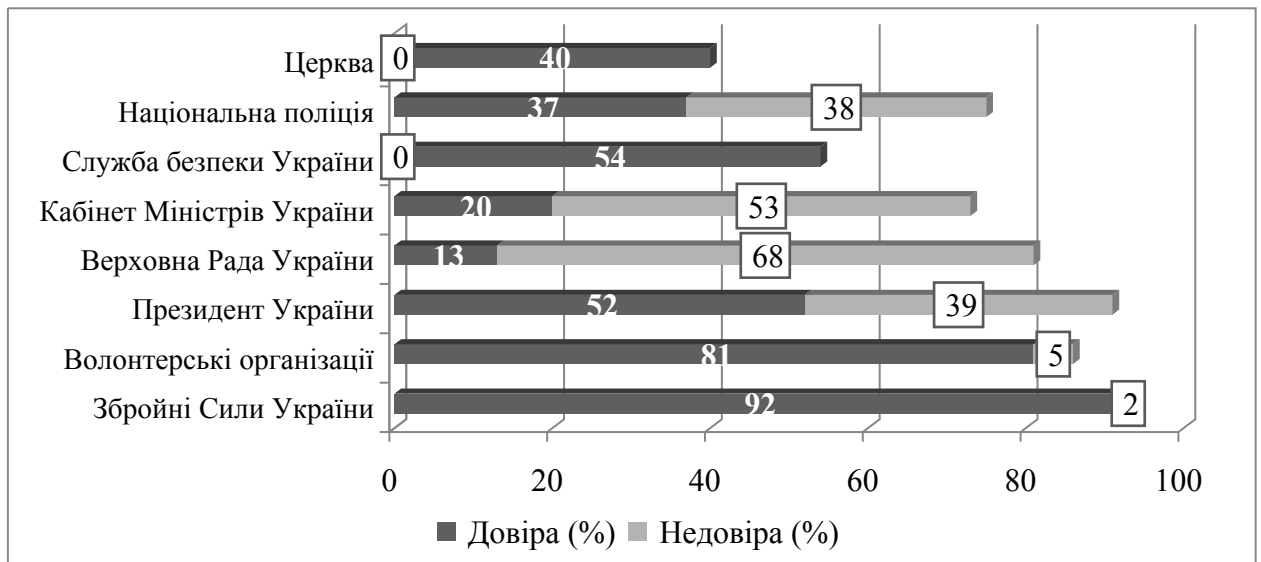

Рис. 2.10. Рівень довіри громадян до ключових інституцій в Україні (грудень 2024)

Джерело: [172]

Соціологічні дані свідчать про певну стабільність демократичних переконань громадян, навіть в умовах війни. Хоча рівень оптимізму коливається, високий рівень довіри до інституцій, що забезпечують безпеку та підтримку громад, вказує на потенціал для збереження демократичного курсу та громадянської участі. Водночас зниження оцінки політичних інститутів вимагає перегляду підходів до комунікації з громадянами, зміцнення підзвітності та ефективності влади [173].

Зауважимо, що підтримка демократії громадянами є базовим індикатором її сталості та ефективності. В умовах війни, коли державне управління неминуче змінюється і загострюється потреба в рішучих діях влади, надзвичайно важливо оцінити, наскільки громадяни зберігають прихильність до демократичних принципів і які моделі політичного управління вони вважають прийнятними. У цьому контексті особливо показовими є результати опитувань КМІС, проведених у лютому 2024 року (рис. 2.11).

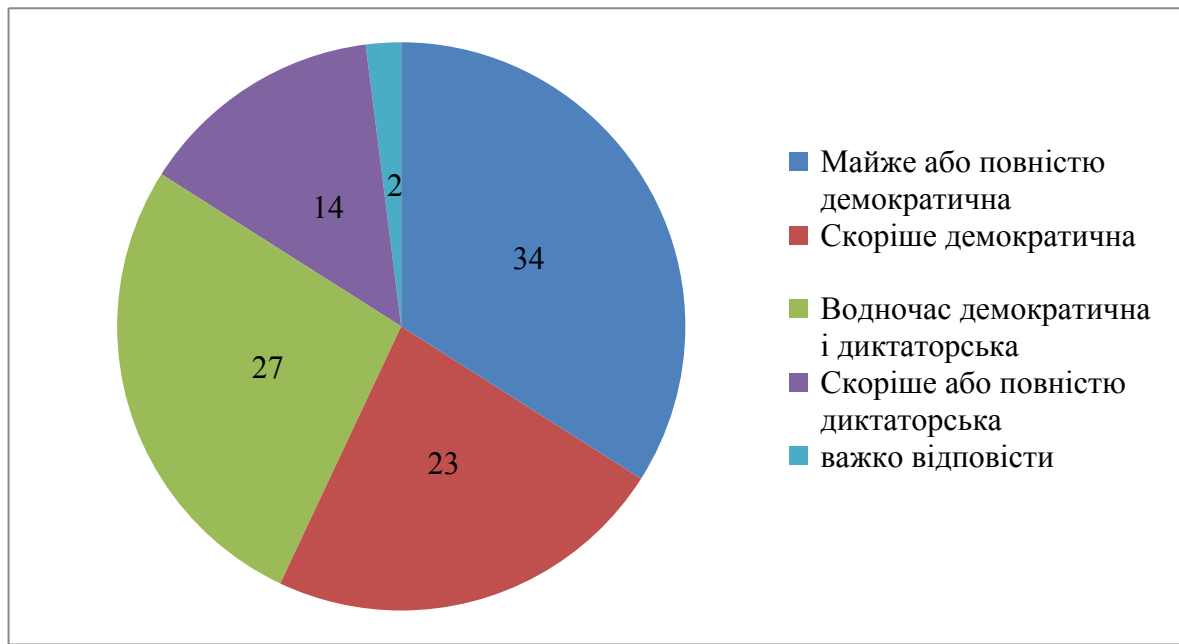

Рис. 2.11. Оцінка рівня демократії в Україні

Джерело: [174]

Згідно з опитуванням, 57 % громадян вважають Україну повністю або скоріше демократичною державою (27 % респондентів схильні характеризувати систему як змішану; 14 % – скоріше чи повністю диктаторську). Такий розподіл свідчить про наявність критичної маси підтримки демократичної ідентичності держави, але також вказує на дестабілізуючі фактори, що породжують відчуття авторитарних проявів навіть у межах демократичної системи.

Рисунок 2.12 демонструє, що 59 % респондентів вважають, що демократична система важливіша за сильного лідера, тоді як 32 % віддають перевагу моделі «сильного лідера». Такі дані засвідчують стійку прихильність до демократичного устрою, навіть у ситуації, яка традиційно сприяє підвищеному запиту на авторитаризм. Високий рівень підтримки демократії на фоні війни може бути пояснений попереднім досвідом громадян, а також позитивною оцінкою ролі колективних інституцій (ЗСУ, волонтерських організацій), а не виключно «сильного персонального лідерства».

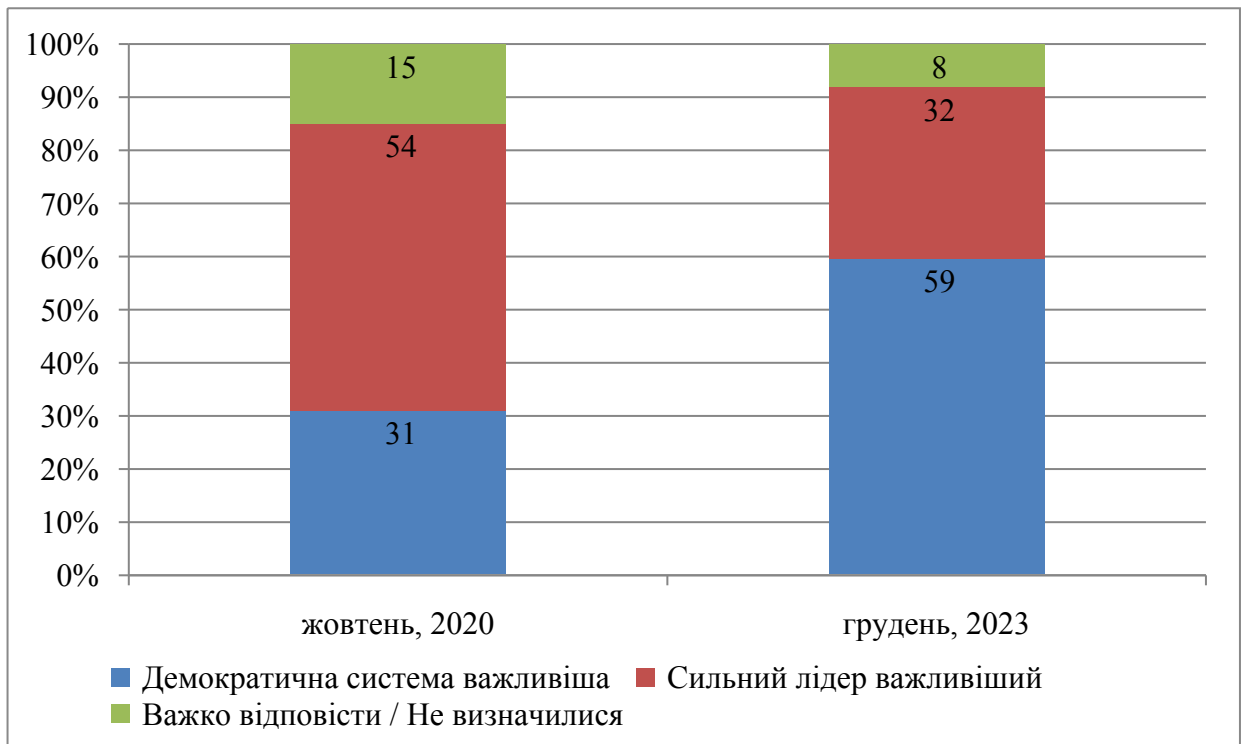

Рис. 2.12. Пріоритет: демократична система чи сильний лідер

Джерело: [175]

Підсумовуючи, можна стверджувати, що українське суспільство виявляє сталу підтримку демократичної системи, попри зовнішні загрози та внутрішні виклики. Зазначене створює сприятливе середовище для продовження демократичних реформ і знижує ризики підтримки авторитарних тенденцій. Такі настрої громадян мають враховуватись у формуванні державної політики та стратегій розвитку інституцій.

Далі варто підкреслити, що емоційні настрої громадян – важливий індикатор стану демократії в суспільстві, особливо в умовах кризи чи війни. Дані з грудня 2024 року (рис. 2.13) підтверджують домінування позитивних емоцій (надія, оптимізм) серед населення нашої держави. Однак порівняно з 2023 роком зросли негативні емоції: страх +11 %, тривога +6 %, розгубленість +7 %. Такі негативні емоції часто ведуть до: зниження довіри до політичних інституцій, зростання запиту на «сильну руку» або авторитарні підходи, соціальної апатії чи відчуження від участі в управлінні.

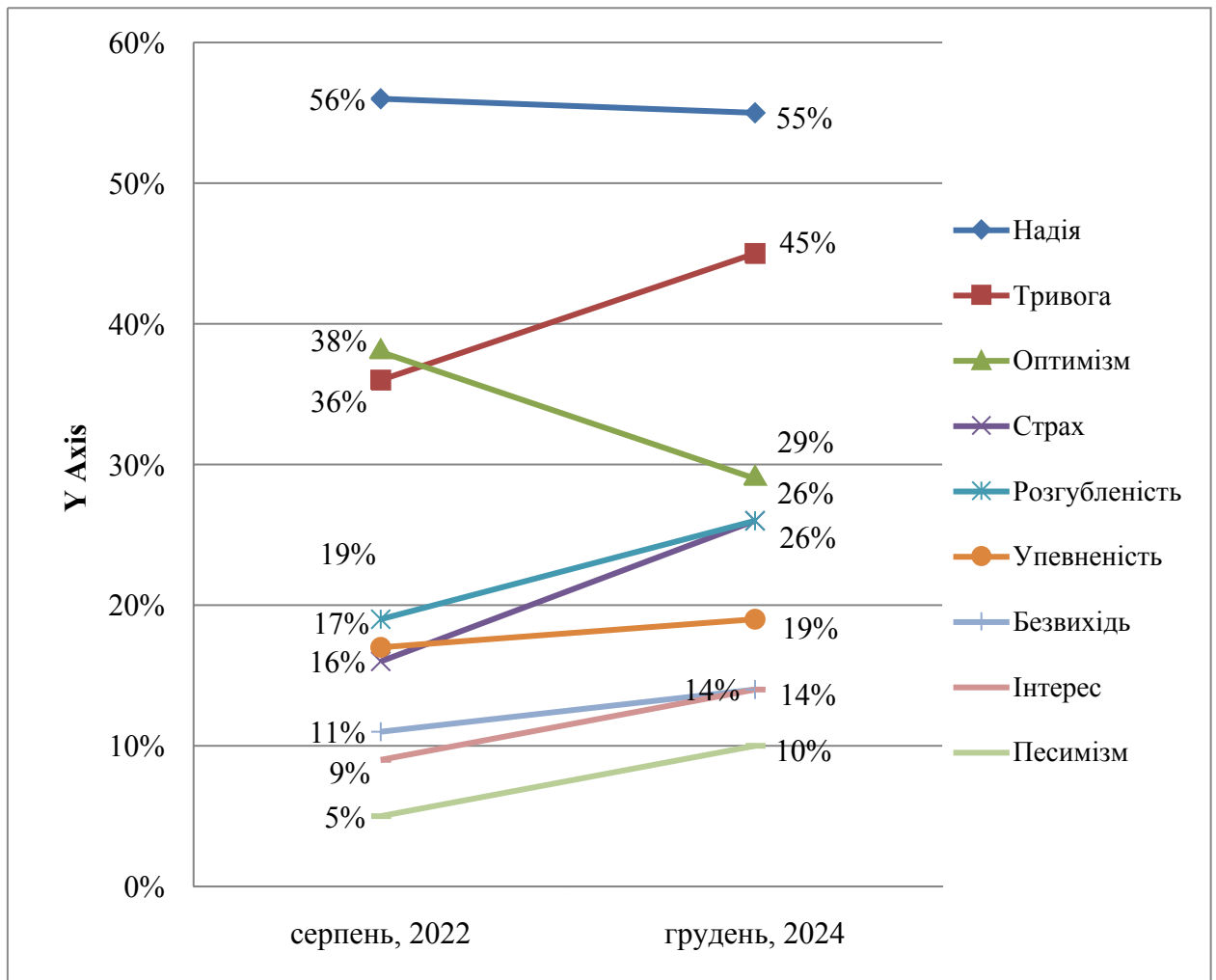

Рис. 2.13. Емоційні настрої громадян України щодо майбутнього (грудень 2024 року)

Джерело: [176]

Загалом, узагальнюючи всі дані, що представлені в межах цього підрозділу, можемо засвідчити складну, але стійку картину демократичної свідомості українського суспільства. Попри війну, втому та соціально-економічні виклики, більшість громадян зберігають віру в демократичний розвиток країни: 57 % вважають Україну демократичною, а 59 % віддають перевагу демократичній системі над авторитарною моделлю. Загалом соціологічні дані підтверджують, що демократична культура в Україні, попри виклики, зберігається та має потенціал до зміцнення за умов ефективного управління, прозорих реформ і діалогу із суспільством.

Зауважимо, що з початком повномасштабного вторгнення очікувалося, що на тлі воєнного стану, централізації влади та масового згуртування навколо

політичних лідерів зростає суспільний запит на авторитарний устрій. Однак, на противагу цим очікуванням, результати соціологічних опитувань продемонстрували підвищену підтримку демократичного ладу та зниження толерантності до авторитаризму, що засвідчує стійкість демократичної орієнтації українського суспільства навіть в умовах воєнного конфлікту [177].

Зокрема, результати дослідження, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва спільно із соціологічною службою Центру Разумкова в серпні 2022 року, дозволили простежити, як соціально-демографічні чинники впливають на політичні преференції населення. Дослідження виявило, що криза політичної соціалізації в умовах зміненої політичної реальності найгостріше проявляється серед старшого покоління. Ця когорта гірше адаптується до нових демократичних умов, що частково пояснюється відсутністю чіткого економічного підкріплення для нових цінностей, тому старші громадяни часто орієнтуються на знайомі з минулого політичні моделі (рис. 2.14).

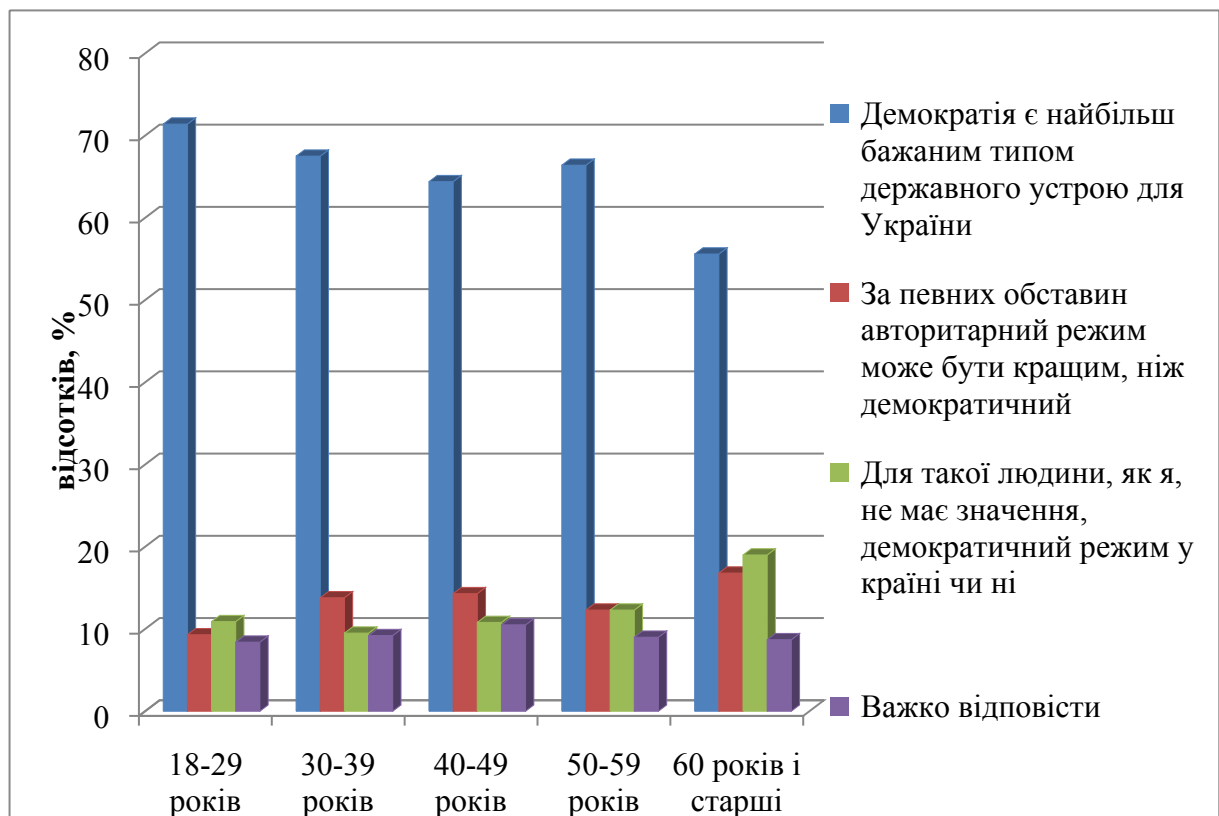
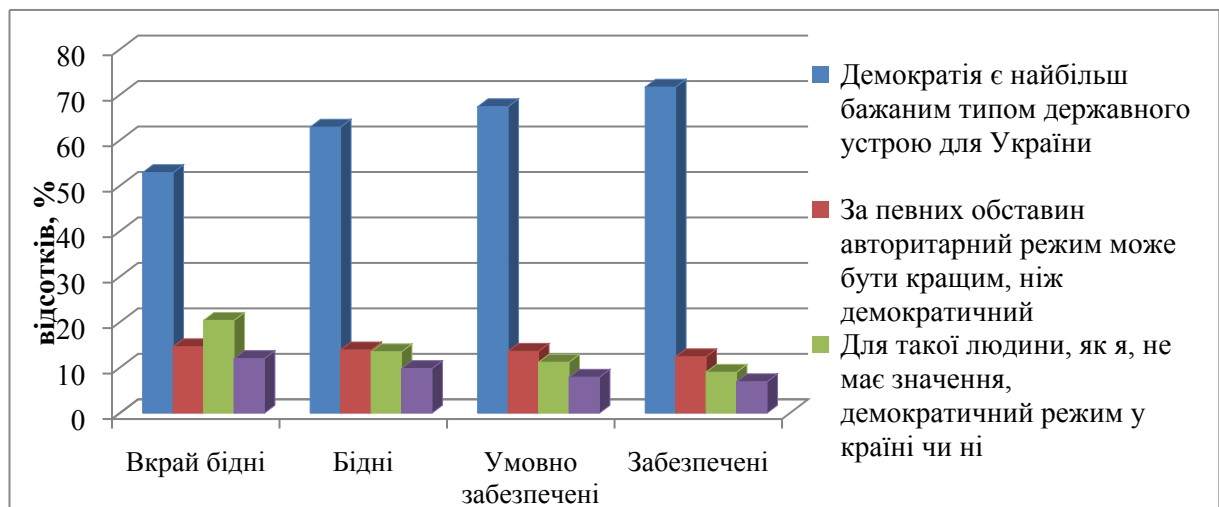

Рис. 2.14. Віковий розподіл відповідей респондентів в опитуванні 2022 року

Джерело: побудовано автором за даними [177]

Натомість наймолодша когорта (18–29 років) виявила найвищий рівень підтримки демократичного устрою. Високий рівень підтримки спостерігається також у групах середнього віку, що пройшли політичну соціалізацію вже в незалежній Україні, що свідчить про глибше засвоєння демократичних норм у поколіннях, для яких демократія є не теоретичною, а практичною нормою політичного життя.

Крім того, опитування засвідчило (рис. 2.15) чітку залежність між підтримкою демократії та рівнем матеріального забезпечення: чим вищий рівень добробуту респондентів, тим більше вони підтримують демократичні цінності. Водночас цікаво, що орієнтація на авторитарний режим не є пов'язаною з матеріальним становищем, що може вказувати на інші чинники, зокрема культурні або психологічні.

**Рис. 2.15. Розподіл відповідей громадян України на запитання
«З яким із наведених нижче суджень Ви більш згодні?»
за оцінкою матеріального становища, %**

Джерело: побудовано автором за даними [177]

З урахуванням загальнонаціонального контексту, підтримка демократії в Україні в період війни набуває особливої стратегічної ваги та характеризується через такі аспекти [178; 179]:

- забезпечення політичної стабільності та запобігання авторитарним відступам;
- захист прав і свобод людини в умовах збройного конфлікту;
- інтеграція в міжнародну демократичну спільноту та збереження міжнародної підтримки;
- зміцнення соціальної згуртованості як чинника національної єдності;
- розвиток громадянського суспільства, публічного діалогу та інклюзивного управління;
- ефективне повоєнне відновлення держави на основі легітимних і прозорих інститутів.

Таким чином, навіть в умовах війни демократія залишається для українців не лише цінністю, а й інструментом подолання кризи та побудови стійкого майбутнього, що відкриває важливі перспективи для збереження курсу демократичних реформ та поглиблення інтеграції України у спільноту демократичних держав.

2.3. Основні проблеми практичної реалізації державної політики демократизації

Процес демократизації в Україні, попри формальну послідовність політичних заяв і стратегій, нашо́вхується на низку системних проблем, які значно ускладнюють впровадження ефективної державної політики в цій сфері. Проблеми мають як історичне, так і інституційно-управлінське походження, і виявляються на всіх рівнях публічного управління.

Однією з головних передумов труднощів є авторитарна спадщина, яка визначила формування управлінських інститутів у пострадянський період. Домінування централізованих адміністративних практик, низький рівень правової культури, вертикальне мислення управлінців – усе це зумовлює опір демократичним перетворенням, особливо на середньому та нижчому рівнях публічної влади.

Важливим стримувальним чинником виступає конфліктність політичної еліти, що спричиняє постійні коливання в державному курсі. Часті зміни

політичних пріоритетів, персоніфікація влади, відсутність стратегічної наступності реформ – ці явища знижують рівень довіри до державних інституцій та демотивують громадян до участі в демократичних процесах.

Політична культура значної частини суспільства залишається на рівні пасивного сприйняття влади як зовнішньої сили, що віддаляє громадськість від процесів прийняття рішень. Слабкий розвиток механізмів громадської участі, обмежене розуміння прав людини як інструменту впливу на державу – усе це уповільнює розвиток повноцінного демократичного порядку.

Особливу увагу слід приділити стану публічного управління, яке часто демонструє фрагментарність, низьку координацію дій між інституціями, обмежену спроможність до стратегічного планування. Існує дисбаланс між нормативними деклараціями і практичною реалізацією політики. Застарілі управлінські підходи, відсутність якісного аналізу політики, низька кадрова спроможність органів влади – усе це суттєво знижує ефективність реалізації демократичних реформ.

Крім внутрішніх чинників, істотний вплив мають зовнішні виклики, зокрема:

- воєнний стан, що зумовлює концентрацію повноважень у виконавчій владі та обмеження громадянських прав,
- масові міграційні процеси, що послаблюють сталість громадянського представництва,
- загрози безпеці, які зміщують фокус державної політики з довгострокових демократичних цілей на тактичні завдання виживання.

Низький рівень ефективності публічного управління, у свою чергу, не дозволяє сформувати системну, інклюзивну й адаптивну політику демократизації, що враховувала б складність соціальних процесів і потребу в участі широких верств населення. У результаті втрачається цілісність демократичної трансформації, підривається довіра до інституцій, а демократичні процеси залишаються фрагментарними й часто декоративними.

Таким чином, проблеми реалізації державної політики демократизації мають комплексний характер і потребують як інституційного переосмислення,

так і посилення ефективності публічного управління на всіх рівнях. Усунення виявлених бар'єрів є необхідною умовою для переходу до сталого демократичного розвитку.

Отже, комплексні труднощі, з якими стикається державна політика демократизації в Україні, зумовлені не лише історичними, політичними та соціальними чинниками, але й системною недостатністю у сфері публічного управління. У цьому контексті питання ефективності функціонування системи публічного управління набуває особливої актуальності, оскільки саме ефективні управлінські механізми є визначальним чинником у реалізації демократичних перетворень. Здатність публічної влади адекватно реагувати на виклики сучасності, забезпечувати соціальну справедливість, прозорість рішень та інклюзивність політики безпосередньо впливає на успішність демократизаційного процесу. Тож, подальший аналіз зосереджується на з'ясуванні ролі ефективного публічного управління як важливої умови сталого демократичного розвитку.

Ефективність публічного управління безпосередньо впливає на забезпечення соціальної справедливості, рівності, а також на здатність держави оперативно та адекватно реагувати на актуальні соціальні потреби. У цьому контексті надзвичайно важливим є розгляд ефективності функціонування системи публічного управління крізь призму її адаптивності до сучасних викликів. Зокрема, йдеться про здатність інституцій реагувати на вплив процесів глобалізації, технологічних змін, динаміки соціально-економічного розвитку, що вимагає постійного оновлення управлінських практик відповідно до вимог часу.

Однією з передумов такого оновлення є оптимізація використання ресурсів, що в умовах обмеженого фінансування та кризових ситуацій набуває особливого значення. Ефективне публічне управління забезпечує раціональний розподіл державних ресурсів, зменшення витрат та підвищення якості надання публічних послуг. У цьому контексті важливим інструментом є аналіз функціонування системи публічного управління, який дозволяє

оцінити рівень прозорості, підзвітності та відповідальності урядових інституцій, що є визначальним для формування довіри громадян, особливо в умовах воєнного стану та посилення загроз національній безпеці [180].

Крім того, ефективність управління безпосередньо пов'язана з інтеграційними процесами. Здатність системи публічного управління адаптуватися до змін і ефективно управляти ними розглядається як важливий чинник стабільності та розвитку, а також як передумова результативної участі України в міжнародній співпраці. На цьому тлі дослідження ефективності управлінських систем набуває нового значення, адже дозволяє визначити напрями оптимізації управлінських процесів і покращення якості управлінських рішень відповідно до вимог сучасного світу [181].

Сутність ефективності публічного управління виявляється у здатності досягати цілей управління з мінімальними витратами ресурсів. У науковій площині ефективність часто розглядається через категорії результативності та досягнення запланованих результатів. Системна ефективність публічного управління визначається як узагальнений показник, що враховує не лише технічні чи економічні показники, а і якість реалізації управлінських функцій та відповідність діяльності інституцій очікуванням суспільства. Така ефективність може бути оцінена за такими критеріями [182]:

- ступінь функціональної ефективності окремих елементів системи управління;
- внесок кожного елемента в загальну результативність керованого об'єкта;
- створення сприятливих умов для підвищення ефективності на рівні всієї системи.

З огляду на це, виконавчі органи місцевого самоврядування мають здійснювати постійний контроль якості управлінських рішень. Зазначене передбачає систематичне оцінювання процесів планування, підготовки, ухвалення та реалізації рішень. Такий контроль має ґрунтуватися на принципах об'єктивності, комплексності та системності, що забезпечує не

лише ефективність, але й легітимність управлінських дій, їх відповідність потребам громад і нормам законодавства.

Базовою умовою є використання широкого спектра інформації: статистичних даних, зворотного зв'язку від громадян, експертних висновків, аналізу найкращих практик. При цьому важливо враховувати локальний контекст і соціально-економічну динаміку в регіонах. Ефективний контроль має включати розвиток механізмів внутрішнього аудиту, моніторингу та оцінювання результативності управлінських дій, що дозволяє ідентифікувати недоліки в управлінні, коригувати їх та забезпечити неперервне вдосконалення.

У сучасних умовах, коли зміни стають постійними, а середовище управління – динамічним і нестабільним, адаптаційна спроможність управлінських рішень та їх контроль є необхідною умовою сталого розвитку місцевих громад. Остаточна оцінка ефективності публічного управління має ґрунтуватися на системі моніторингу та громадського контролю, які спрямовані на:

- захист прав і свобод громадян;
- економне використання публічних ресурсів;
- забезпечення екологічної та соціальної безпеки;
- надання якісних публічних послуг;
- реалізацію національних програм і стратегій [183].

Участь громадськості в управлінні, обстоювання суспільних інтересів, зокрема через громадські об'єднання, медіа та експертні структури, створює умови для посилення результативності публічного управління та підвищення його підзвітності [184].

Формування сучасної ефективної моделі системи публічного управління як на національному, так і на місцевому рівнях є критично важливим елементом європейської інтеграції України. У цьому зв'язку адміністративна реформа, що нині триває, має забезпечити більшу прозорість, професійність та орієнтацію на результат.

Однак, попри велику кількість підходів до оцінювання ефективності публічного управління, у науковому середовищі досі не сформовано єдиної методології. Складність зумовлена багатовимірністю об'єкта управління та впливом соціальних цінностей на вибір критеріїв оцінки. Крім того, воєнний стан та економічна нестабільність ще більше ускладнюють вимірювання ефективності.

Категорія «ефективність» тісно пов'язана з такими поняттями, як «результативність» та «досягнутий результат». Згідно з ДСТУ ISO 9000:2007, результативність (effectiveness) — це ступінь досягнення запланованих результатів, тоді як ефективність (efficiency) — співвідношення досягнутого результату до витрачених ресурсів. Таким чином, ефективність у сфері публічного управління є складним поняттям, що охоплює як процес досягнення цілей, так і оптимальність використаних для цього ресурсів [180].

Для визначення методів та методології оцінювання ефективності, розглянемо систему публічного управління через призму державного регулювання суспільних відносин, які складаються з діяльності людей, поєднаних у різноманітні організації, установи, підприємства. Держава є основним елементом політичної системи суспільства. Вона здійснює охорону політичної, економічно та соціальної структури, забезпечує цілісність та безпеку. В основу держави покладена публічна влада як інструмент забезпечення існування держави, інструмент впливу на процеси в суспільстві. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування являють собою єдиний механізм публічної влади. Науковці визначають, що публічне управління – це такий вид суспільно значущої діяльності, який реалізується системою органів публічної влади у сферах державного управління та місцевого самоврядування. Публічне управління поділяють на публічну політику й публічне адміністрування, останню розглядають як систему та управлінські процеси зі здійснення функцій публічного менеджменту [181].

В управлінській науці є багато поглядів на визначення ефективності публічного управління. Слід погодитись з В. Бакуменко, який зазначає, що

ефективність державного управління являє собою показник досконалості управління, який визначають за допомогою зіставлення результатів управління і ресурсів, витрачених на досягнення цих результатів [182].

Загалом у науковій літературі пропонуються різні підходи до оцінки ефективності управління: цільовий, функціональний, композиційний, поведінковий. Найбільш прийнятним у сфері публічного управління є цільовий підхід, що базується на оцінці ступеня досягнення запланованих цілей найбільш раціональним способом. Цей підхід часто поєднується з поведінковим, який аналізує досягнення балансу інтересів усіх зацікавлених сторін. Для здійснення оцінки застосовуються як прямі методи (розрахунок показників), так і непрямі – зокрема, експертні опитування, анкетування та інші соціологічні методи [180; 183].

Узагальнюючи міжнародний досвід, деякі дослідники пропонують виокремлювати технічну ефективність (*effectiveness*), яка вимірюється відповідністю фактичних результатів плановим цілям, та економічну ефективність (*efficiency*), що відображає раціональність витрат ресурсів. Такий поділ дозволяє всебічно охопити процеси публічного управління та виявити їхні сильні і слабкі сторони.

Отже, ефективність публічного управління виступає індикатором якості та результативності функціонування публічної влади. Вона визначає здатність держави не лише впроваджувати політичні рішення, але й забезпечувати їхню стійкість, прийнятність та відповідність стратегічним цілям розвитку суспільства.

У такому фокусі оцінка ефективності державної політики демократизації є елементом у формуванні стратегічного курсу розвитку демократичної держави. У сучасних умовах ефективність розглядається не лише як управлінський показник досягнення поставлених цілей, але і як глибший критерій, що відображає реальну трансформацію суспільно-політичних відносин відповідно до демократичних цінностей. З огляду на складність процесів демократизації, зумовлену як внутрішніми, так і

зовнішніми викликами, особливої актуальності набуває питання вимірювання не стільки формальних досягнень, скільки реального впливу політики на інституційну спроможність, політичну культуру та участь громадян.

Ефективність політики демократизації в цьому контексті означає не лише виконання окремих нормативних чи інституційних заходів, а досягнення якісних зрушень у функціонуванні політичної системи. Інакше кажучи, йдеться про перехід від поверхневих змін, таких як прийняття нових законів чи створення органів, до змістовних перетворень, які забезпечують відкритість, підзвітність, правову визначеність і справжню участь громадськості в ухваленні рішень.

Проблемою, що постає в цьому контексті, є тенденція до формалізації змін без реального змісту. У багатьох випадках демократичні реформи в Україні залишаються декларативними або запроваджуються з великим часовим відставанням. Унаслідок цього демократизація часто сприймається суспільством як поверхнева і неефективна, що підриває довіру до державної політики загалом. Таке формальне виконання вимог (наприклад, у межах євроінтеграції) не гарантує досягнення бажаного результату – глибокої інституційної модернізації та стійкої демократичної культури.

У зв'язку з цим виникає потреба в розробці та впровадженні нових підходів до оцінки ефективності політики демократизації, які виходять за межі традиційної адміністративної звітності. Традиційна модель, яка базується переважно на кількісних показниках (кількість ухвалених законів, засідань, перевірок), не дозволяє адекватно оцінити якість трансформацій. Необхідно орієнтуватися на індикатори, які охоплюють рівень участі громадян у прийнятті рішень, доступність інформації, ступінь дотримання прав людини, інституційну стійкість тощо.

Також важливо враховувати такі суб'єктивні показники: рівень довіри громадян до органів влади, сприйняття демократичних процесів, громадська активність. У цьому контексті набувають значення інструменти якісного моніторингу, зокрема експертні оцінки, опитування громадської думки,

індекси демократичності (наприклад, Democracy Index, Rule of Law Index) тощо. Комплексне поєднання таких методів дозволяє оцінити не лише формальну, а й фактичну результативність політики демократизації.

Таким чином, актуальність оцінки ефективності державної політики демократизації визначається потребою в переосмисленні підходів до аналізу результатів демократичних перетворень. Лише комплексне, багатовимірне оцінювання може забезпечити об'єктивне бачення стану демократизації та слугувати основою для корекції та вдосконалення державної політики в цьому напрямку.

У контексті формування ефективної державної політики демократизації особливе значення має застосування адекватних методів оцінювання її результативності. Такі підходи дозволяють не лише фіксувати досягнуті результати, але й виявляти структурні слабкості, коригувати управлінські рішення та формувати обґрунтовану довгострокову стратегію демократичного розвитку.

У пункті 2.2 вже проведено широкий аналіз інструментів оцінки, втім, усі вищезгадані інструменти мають свої обмеження. Міжнародні рейтинги часто мають узагальнений характер і не завжди враховують специфіку національного контексту чи внутрішніх трансформацій. Водночас національні дослідження хоч і є більш гнучкими, але часто залишаються фрагментарними, нерегулярними або зосередженими на окремих аспектах.

Крім того, існуюча система оцінки ефективності політики демократизації рідко фокусується на фактичному впливі на якість врядування, реальну участь громадян в ухваленні рішень, прозорість діяльності інституцій. Часто оцінюються формальні параметри, такі як наявність інституцій, прийняті закони, кількість звітів без глибокого аналізу реальної дієвості чи зміни управлінської культури.

Таким чином, сучасні підходи до оцінки ефективності політики демократизації в Україні базуються на поєднанні міжнародних та національних інструментів. Проте для більш повного розуміння динаміки та

результатів демократичних перетворень необхідно розширити набір індикаторів, зокрема включивши якісні показники громадської участі, рівень прозорості, дотримання прав людини, а також оцінку впливу політики на інституційну довіру, що дозволить перейти від формального до змістовного виміру ефективності демократизації.

Зауважимо, що сьогодні в Україні частково застосовують якісні показники для оцінки стану демократії, зокрема громадську участь, прозорість, дотримання прав людини, але: 1) системність відсутня – такі оцінювання не є частиною загальнонаціонального або урядового стандарту моніторингу. Їх проводять окремі дослідницькі центри (Центр Разумкова, КМІС, Transparency International, Український незалежний центр політичних досліджень) або міжнародні партнери (Freedom House); 2) відсутня інтеграція у формування політики – навіть коли такі оцінювання проводяться, вони рідко стають основою для зміни державної політики чи корекції демократичних стратегій; 3) недостатня інституційна довіра – попри наявність оцінок, суспільство не завжди вірить у прозорість процесів або вплив результатів на реальне управління. Тож, перехід до змістовного виміру ефективності демократизації ще не завершено. Існуючі практики залишаються розпорошеними, аналітичними, але не інституціоналізованими у державну систему оцінювання політики. Відтак, зазначене підкреслює актуальність удосконалення механізмів, як передбачено в розділі 3.

Для забезпечення всебічного аналізу ефективності реалізації політики демократизації необхідним є глибше дослідження механізмів публічного управління, які забезпечують цю політику на практиці. Однак з огляду на значну кількість таких механізмів, що охоплюють різні рівні, галузі та форми взаємодії, в межах цього дослідження доцільно зосередитися на тих, які мають найвагоміший вплив у контексті демократичних трансформацій в Україні. Зокрема, йдеться про нормативно-правові, інституційні, а також процедурні та інформаційно-комунікативні механізми, що безпосередньо пов'язані з реалізацією демократичних принципів, забезпеченням участі громадян, прозорістю влади та підзвітністю.

Як уже наголошувалось у розділі 1 представленого дослідження, у сучасному публічному управлінні реалізація політики демократизації в Україні здійснюється за допомогою комплексу взаємопов'язаних механізмів, які охоплюють нормативно-правову, інституційну, процедурну та комунікативну складові. Нагадаємо, що механізми реалізації політики демократизації є сукупністю інструментів, процедур та інституційних зв'язків, які забезпечують втілення демократичних принципів у публічному управлінні. У реальній практиці вони не функціонують ізольовано, а перебувають у взаємозалежному взаємозв'язку, формуючи умовну багаторівневу систему впливу.

На першому рівні знаходяться нормативно-правові механізми, що формують законодавчу основу процесу демократизації: виборче законодавство, антикорупційні норми, акти про доступ до публічної інформації, про публічні консультації тощо. Вони закріплюють рамки функціонування державних органів і гарантії прав громадян.

Другий рівень охоплює інституційні механізми, які забезпечують реалізацію закладених норм. До них належать органи влади, відповідальні за політичну конкуренцію (ЦВК), протидію корупції (НАБУ, НАЗК, ВАКС), формування політики (міністерства, органи місцевого самоврядування). Інституції не лише виконують функції, але й формують адміністративну культуру, що впливає на якість управління.

Третій рівень – це процедурні механізми, які регулюють порядок дій інституцій: прозорість ухвалення рішень, проведення консультацій, публічність бюджетів, конкурсний добір кадрів. Їхня якість визначає, наскільки ефективно працюють інституції відповідно до принципів демократії.

Четвертий рівень формують інформаційно-комунікативні механізми – інструменти взаємодії з громадянами: електронні сервіси, петиції, відкриті дані, платформи публічних консультацій. Вони забезпечують зворотний зв'язок і участь громадян у формуванні політики.

Усі ці рівні мають бути збалансованими, оскільки слабкість будь-якого з них послаблює дієвість системи загалом. Наприклад, відсутність належної

комунікації або слабка інституційна спроможність навіть за наявності добрих законів унеможлиблює ефективну реалізацію демократичної політики.

Такі механізми забезпечують не лише формальну імплементацію демократичних принципів, але і сприяють формуванню відкритого управлінського середовища, з орієнтацією на прозорість, підзвітність та участь громадян.

Нормативно-правові механізми включають виборче законодавство, яке регулює порядок проведення президентських, парламентських та місцевих виборів, забезпечуючи політичну конкуренцію та легітимність влади. Після 2019 року в Україні впроваджено новий Виборчий кодекс, що передбачає відкриті партійні списки на парламентських виборах, посилення гендерної квоти та спрощення доступу до участі у виборчому процесі. Антикорупційне законодавство, яке включає закони про НАБУ, НАЗК, ВАКС, е-декларування та інші норми, створює правові засади для подолання корупції як системної загрози демократичному врядуванню [126].

Інституційні механізми реалізуються через діяльність спеціалізованих органів. НАБУ та ВАКС відіграють надважливу роль у забезпеченні кримінальної відповідальності за корупційні злочини серед високопосадовців. Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) здійснює контроль за фінансовою прозорістю та конфліктом інтересів у державному секторі. Згідно з останнім звітом НАЗК, зростає кількість перевірок декларацій та повідомлень про конфлікт інтересів, що свідчить про поступове інституційне зміцнення механізмів запобігання корупції [185]. Центральна виборча комісія (ЦВК) забезпечує проведення виборів на конкурентній і правовій основі. Важливо, що ці інституції поступово формують певну автономію від політичного впливу, що є критично важливим для довіри громадськості [186]. Підкреслимо й те, що інституційна комунікація відіграє значну роль у реалізації політики демократизації, оскільки саме через відкритий, регулярний та змістовний діалог між владою і громадянами

формується довіра, забезпечується зворотний зв'язок і підвищується легітимність управлінських рішень [187].

Процедурні та інформаційно-комунікативні механізми є інструментами, які забезпечують прозорість і відкритість державної політики. Розвиток електронного урядування (зокрема, через портал «Дія», системи «Прозорро», електронні петиції) розширив доступ громадян до інформації та послуг [188]. Відкриті дані, що публікуються на платформах data.gov.ua та spending.gov.ua, дозволяють контролювати діяльність органів влади. Крім того, проведення публічних консультацій, обговорень законопроектів, функціонування громадських рад при міністерствах та місцевих органах влади – усе це сприяє залученню громадян до процесу прийняття рішень, що є наріжним каменем демократії (рис. 2.16).

Рис. 2.16. Циклічна модель взаємодії механізмів реалізації політики демократизації*

* Реалізація політики демократизації досягається лише за умови взаємодії та збалансованості всіх типів механізмів.

Джерело: побудовано автором

Однак, попри наявність усіх зазначених механізмів, ефективність їх функціонування залишається нерівномірною. Проблеми надмірної політизованості, обмеженої взаємодії з громадянським суспільством, а також

недостатньої цифрової інклюзивності свідчать про потребу в подальшому вдосконаленні механізмів реалізації політики демократизації.

Незважаючи на створення розгалуженої системи механізмів реалізації політики демократизації, їхня дієвість в Україні залишається обмеженою через низку системних проблем, що суттєво гальмують процес переходу до стабільного демократичного врядування, знижують ефективність реформ і зменшують довіру громадян до політичних інституцій.

Першою проблемою, на наш погляд, є фрагментарність імплементації реформ. Попри ухвалення прогресивних законів, значна частина демократичних перетворень впроваджується частково або вибірково, залежно від політичної кон'юнктури. Наприклад, реформи судової системи чи антикорупційної інфраструктури демонструють прогрес лише на окремих етапах, тоді як комплексне і послідовне втілення залишається нерегулярним, що загалом призводить до створення «вітринних» змін без реального впливу на якість управління та захист прав людини [189; 190].

Другою проблемою виступає відсутність стійких і системних процедур моніторингу реалізації політики. В Україні відсутній єдиний координаційний орган або механізм, який би на регулярній основі здійснював незалежне оцінювання результативності демократичних реформ. Звіти державних установ часто мають декларативний характер і зосереджені на кількісних показниках, що не дозволяє оцінити глибину демократичних змін. Механізми громадського контролю також залишаються нерозвиненими або малоефективними через брак доступу до інформації та слабку зворотну дію з боку влади.

Наступним суттєвим бар'єром можна назвати низьку інституційну спроможність органів влади. У багатьох випадках органи виконавчої влади не мають достатніх ресурсів (кадрових, фінансових, організаційних) для реалізації навіть наявних повноважень. Часто спостерігається ротація кадрів, невизначеність функцій, дублювання повноважень і неузгодженість дій між

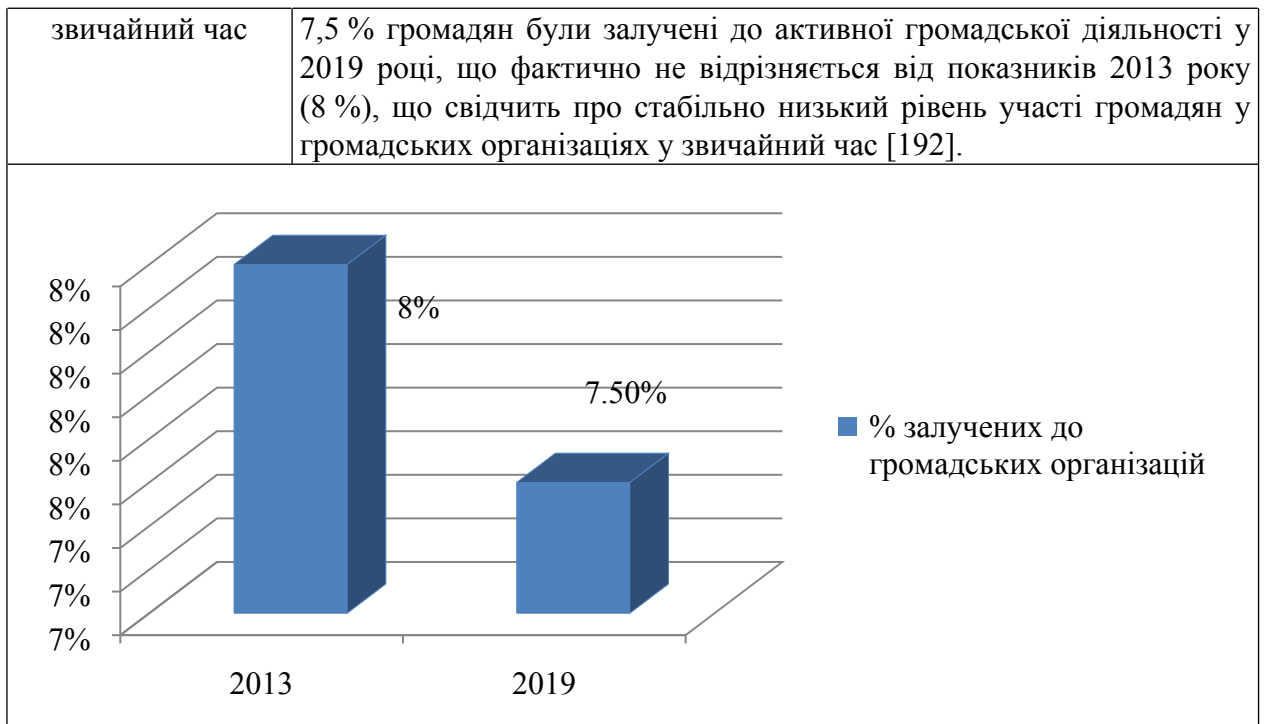
структурами. В умовах децентралізації така проблема посилюється на місцевому рівні, де громади не завжди готові ефективно реалізовувати демократичні практики через нестачу підготовлених кадрів і брак управлінського досвіду.

Останнім важливим чинником є конфліктність політичної еліти та все ще слабка громадська участь. Високий рівень політичної конкуренції часто перетворюється на деструктивне суперництво, що унеможливлює досягнення довгострокового консенсусу щодо стратегічних напрямів розвитку. Водночас участь громадян у процесах рішень залишається низькою: активність зосереджена переважно у кризові періоди або в середовищі окремих громадських організацій. У більшості ж випадків громадяни виступають споживачами політики, а не її повноцінними суб'єктами (табл. 2.11).

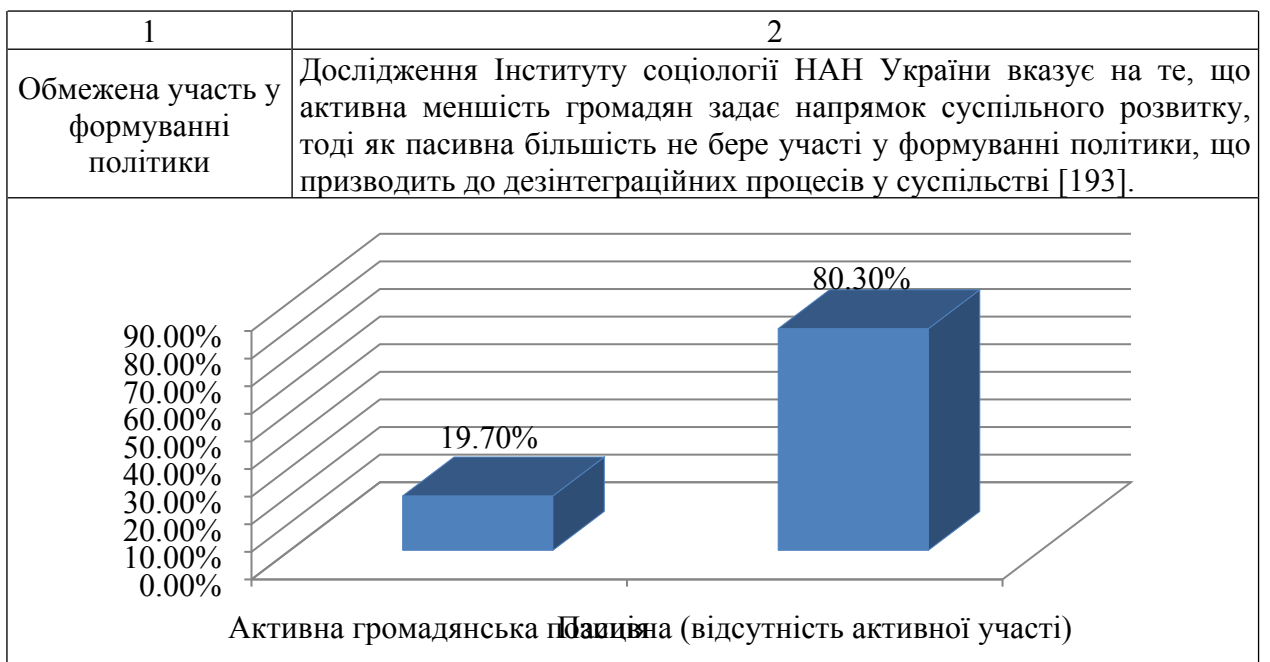
Таблиця 2.11

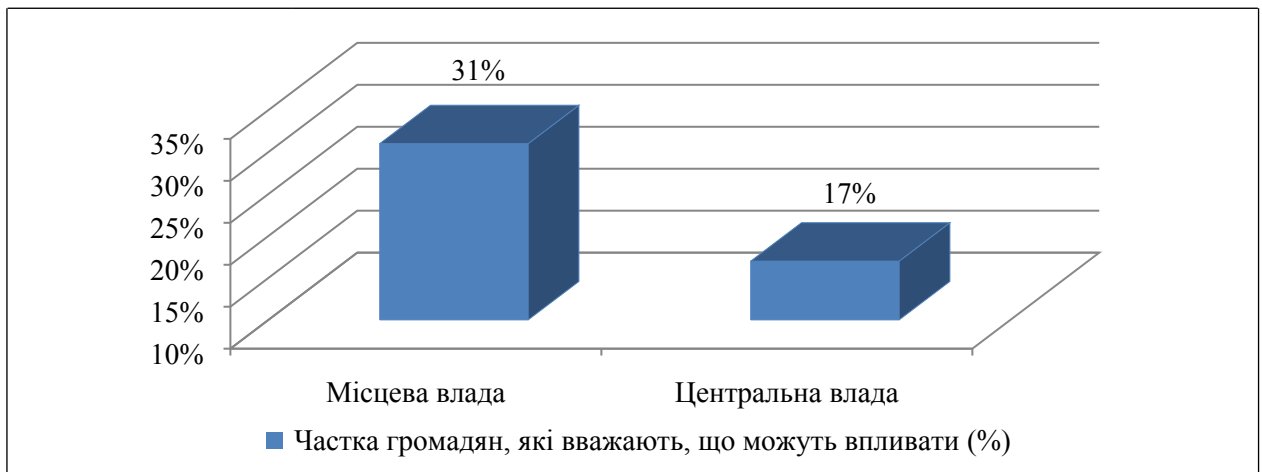
**Характер участі громадян України в суспільно-політичному житті
за умов кризи та в мирний час**

Тип участі	Аналітичний висновок									
1	2									
Зростання активності під час криз	Згідно з дослідженням VoxUkraine [191], під час повномасштабної війни понад 50 % респондентів брали участь у 2–3 видах громадянської активності, тоді як до війни 76 % не були залучені до жодної такої діяльності, що свідчить про те, що кризи стимулюють громадян до активнішої участі.									
<div><p>До війни (2021) Під час війни (2023)</p><p>■ % громадян, що не брали участі в активності ■ % громадян, що брали участь у 2–3 видах активності</p><table><caption>Дані з графіка</caption><thead><tr><th>Період</th><th>% громадян, що не брали участі в активності</th><th>% громадян, що брали участь у 2–3 видах активності</th></tr></thead><tbody><tr><td>До війни (2021)</td><td>76%</td><td>10%</td></tr><tr><td>Під час війни (2023)</td><td>30%</td><td>50%</td></tr></tbody></table></div>		Період	% громадян, що не брали участі в активності	% громадян, що брали участь у 2–3 видах активності	До війни (2021)	76%	10%	Під час війни (2023)	30%	50%
Період	% громадян, що не брали участі в активності	% громадян, що брали участь у 2–3 видах активності								
До війни (2021)	76%	10%								
Під час війни (2023)	30%	50%								
Обмежена участь у	Опитування Фонду "Демократичні ініціативи" показало, що лише									

Закінчення таблиці 2.11

Джерело: побудовано автором

З огляду на значущість механізмів демократизації, варто окремо зупинитися на участі громадян як чинника, що суттєво впливає на сприйняття ефективності демократичної політики. У сучасних дослідженнях наголошено, що активна участь громадян не лише посилює легітимність ухвалених рішень, а і сприяє зміцненню політичної ефективності, знань та залученості. Водночас ці ефекти досягаються лише за умови якісного, інклюзивного та належним чином структурованого процесу участі. Нижче (табл. 2.12) узагальнено впливи, обмеження та фактори, що визначають ефективність участі громадян у демократичних трансформаціях.

Таблиця 2.12

Вплив участі громадян на сприйняття ефективності демократичних реформ

Категорія	Характеристика / Вплив
Позитивний вплив	
Підвищена легітимність та залученість	Участь підвищує довіру до рішень, стимулює відповідальність та взаємодію з альтернативними позиціями [194].
Підвищена політична ефективність	Посилюється відчуття впливу громадян на владу, особливо в місцевих ініціативах і прямих демократичних практиках [195].
Здобутки у знаннях і ставленнях	Підвищення обізнаності, критичного мислення та позитивного ставлення до демократії у процесі участі (референдуми, мініпубліки тощо) [196].
Обмеження та виклики	
Прогалини в представництві	Соціальна нерівність у доступі до участі знижує сприйняття справедливості та зменшує ефективність реформ [197].
Якість участі	Поверхнева, симулятивна або некерована участь може не мати

	очікуваного ефекту й навіть підірвати довіру до політики [197].
Структурні та контекстуальні бар'єри	Без належної інституційної підтримки, чітких процедур і сталої комунікації участь не трансформується у реальний політичний вплив [198].
Базові фактори, що впливають на сприйняття ефективності участі: <i>Глибина участі</i> → глибша участь → вища легітимність, ефективність <i>Інклюзивність</i> → ширше представництво → вища сприйнятність справедливості <i>Проектування та управління</i> → добре структуровані процеси → кращі результати <i>Розмір муніципалітету</i> → менші громади → більше участі та відчуття впливу	

Джерело: побудовано автором

Підкреслимо, що одним із важливих чинників, які впливають на підтримку демократії в суспільстві, є ефективність уряду. Як показує емпіричне дослідження Р. Magalhães [199], позитивне сприйняття ефективності державних інституцій безпосередньо корелює з підтримкою демократичної форми правління. Дослідження підтверджує, що в країнах з молодими або нестабільними демократіями рівень довіри до демократії значною мірою залежить не від ідеологічних або культурних чинників, а саме від сприйняття того, наскільки держава виконує свої функції.

Важливим є висновок про те, що висока якість публічного управління, зокрема ефективність уряду, може виступати компенсаторним чинником для підтримки демократії навіть в умовах низької політичної культури або слабких інституцій. І навпаки – неефективне управління знижує легітимність демократії як форми врядування, незалежно від наявності формальних демократичних процедур [200; 201].

Зазначене особливо актуально для України, де підтримка демократичного курсу значною мірою залежить від відчуття громадянами реального результату реформ. Відповідно, підвищення ефективності реалізації державної політики має не лише технічне, а й глибоке політичне та ціннісне значення. Успішне управління, з погляду громадян, зміцнює довіру до демократичних інститутів і створює умови для стабільного функціонування демократичного режиму.

Таким чином, врахування зв'язку між якістю врядування та підтримкою демократії є важливим для розробки механізмів удосконалення політики демократизації, що підкреслює необхідність переходу від формального забезпечення демократичних процедур до реальної ефективності управління, з урахуванням сприйняття громадянами якості державних послуг, швидкості реагування влади та прозорості її дій.

Отже, наявні проблеми, пов'язані з дієвістю механізмів публічного управління у сфері демократизації, засвідчують потребу у стратегічному переосмисленні підходів до їхнього формування та функціонування. Без подолання зазначених бар'єрів неможливо досягти стабільного прогресу в утвердженні демократичної моделі врядування.

Загалом проведений аналіз чинної системи реалізації державної політики демократизації в Україні свідчить про наявність глибоких обмежень, які унеможливають повноцінну імплементацію демократичних цілей. Незважаючи на формальне існування широкого спектра механізмів – нормативних, інституційних, процедурних і комунікативних, їхня фактична результативність залишається обмеженою як у масштабах державної політики загалом, так і на рівні окремих галузей публічного управління.

Насамперед чинна система демонструє недостатню адаптивність до динамічних викликів. В умовах війни, політичної нестабільності, економічної турбулентності та швидких соціальних змін система публічного управління потребує швидкого й гнучкого реагування. Проте існуючі механізми часто є надто бюрократизованими, маломобільними й зорієнтованими на стандартні процедури, які не враховують потребу в інноваційних і кризових рішеннях. Слабкість стратегічного планування та недостатній рівень аналітичної підтримки ухвалення рішень лише поглиблюють цю проблему. У результаті – демократизація втрачає здатність до еволюційного розвитку й опиняється в ситуації реактивного, а не проактивного управління.

Важливим викликом також є відсутність урахування ціннісного та інституційного контексту при формуванні та реалізації механізмів

демократизації. Часто реформи ґрунтуються на зовнішніх моделях або стандартах, не адаптованих до українських реалій. Проте демократизація – це не лише інституційна, але й культурна трансформація. Відсутність сталих демократичних практик, правової культури, високого рівня громадянської свідомості, довіри до інституцій та горизонтальних зв'язків у суспільстві створює серйозні обмеження для вкорінення демократичних механізмів. Тож, необхідно враховувати специфіку української політичної традиції, ціннісних орієнтацій населення та реальний рівень інституційного розвитку.

Таким чином, сучасна система реалізації політики демократизації в Україні потребує не лише корекції окремих механізмів, але й цілісної модернізації, яка передбачала б глибше аналітичне осмислення процесу, включення індикаторів якості, дієві механізми зворотного зв'язку, а також активну участь громадянського суспільства. Лише через поєднання інституційної ефективності з культурною адаптацією можливо забезпечити справжню стійкість демократичного розвитку. Модернізована система повинна бути гнучкою, орієнтованою на результат, прозорою і здатною відповідати на реальні виклики, не втрачаючи стратегічного бачення.

Проведений аналіз чинної системи реалізації політики демократизації дає підстави для формулювання висновку про нагальну потребу в її ґрунтовному удосконаленні. Зазначені вище обмеження – фрагментарність, слабка інституційна спроможність, відсутність стійких механізмів моніторингу та низький рівень залучення громадян вказують на те, що існуюча модель реалізації демократичних трансформацій не відповідає сучасним викликам, а отже, потребує докорінного перегляду.

Передусім необхідно сформулювати оновлену модель реалізації політики демократизації, яка буде орієнтована не лише на імплементацію формальних процедур, але й на досягнення змістовних змін у державному управлінні. Така модель має спиратися на поєднання інституційних, процедурних та ціннісних компонентів, а також враховувати специфіку українського суспільно-політичного контексту. Вона має забезпечувати системність, узгодженість

рішень, гнучкість у реагуванні на зміни, підвищену підзвітність та прозорість державної влади.

Удосконалена модель реалізації політики потребує інтеграції стратегічного підходу, який передбачає довгострокове планування, визначення чітких цілей, очікуваних результатів та критеріїв їх досягнення. Зазначене дозволить уникнути ситуативного ухвалення рішень та забезпечить цілісність і передбачуваність демократичних трансформацій. Окреме значення має впровадження сучасних методів оцінювання, які виходять за межі кількісної звітності та враховують якісні показники – рівень довіри до інституцій, участь громадян, сприйняття ефективності реформ, дотримання прав людини тощо. Поєднання кількісного та якісного аналізу дозволить краще відображати реальний стан демократизації.

Не менш важливою умовою вдосконалення є широке залучення громадськості. Лише за умови активної участі громадянського суспільства, експертної спільноти та локальних ініціатив процес реалізації демократичної політики набуде легітимності та реальної підтримки знизу. Тобто в центрі нової моделі мають бути інструменти громадського контролю, механізми участі, діалог між владою та суспільством, публічне обговорення стратегій і законопроектів.

Висновки до розділу 2

У другому розділі дисертаційної роботи здійснено комплексне аналітичне оцінювання сучасного стану, динаміки та основних викликів реалізації державної політики демократизації в Україні. Було проаналізовано чинні інституційні, нормативні та управлінські механізми, виявлено сильні й слабкі сторони реалізованих підходів, а також сформовано порівняльне бачення базових та удосконалених моделей демократичного врядування. Вивчення кращих практик та емпіричних кейсів дозволило визначити стратегічні напрями трансформації цієї політики. На основі проведеного аналізу сформульовано такі висновки:

1. Проаналізовано динаміку демократизації в Україні з акцентом на трансформацію інституцій публічного управління, а саме: на основі

емпіричних даних та порівняльного аналізу визначено, що процес демократизації в Україні мав хвилеподібний характер, з періодами активного реформування та фазами політичної стагнації. Особливу роль відіграли події 2004, 2014 та 2022 років, які посилили запит на прозорість, підзвітність і децентралізацію влади. Однак трансформація залишалася фрагментарною, що зумовлено недостатньою координацією реформ, нестабільністю законодавчої бази та опором з боку частини політичного істеблішменту. Виявлено, що інституційна сталість демократії потребує цілісного підходу до її впровадження, зокрема в частині узгодженості між центральним і місцевим рівнями управління.

2. Встановлено роль громадянської участі як чинника легітимності демократичної політики. Аналіз практик участі показав, що відкритість процесу ухвалення рішень, можливість впливу громадян на політичні пріоритети, розвиток місцевих ініціатив прямо корелюють із рівнем довіри до влади. Проте виявлено істотні відмінності в рівнях участі між регіонами та соціальними групами. Основними бар'єрами виступають обмежений доступ до інформації, слабкий розвиток інструментів електронної демократії та недостатня інституційна підтримка участі. Такі чинники ускладнюють реалізацію повноцінного інклюзивного врядування. Розширення механізмів участі, включно з цифровими платформами, консультаційними радами та локальними ініціативами, має стати системним пріоритетом.

3. Оцінено вплив зовнішніх акторів, зокрема ЄС, на формування політики демократизації. У розділі показано, що міжнародна підтримка демократичних перетворень в Україні має вирішальне значення не лише в матеріальному, а й у нормативному сенсі. Європейські стандарти *good governance* стали важливим орієнтиром у процесі реформування законодавства, судової системи, місцевого самоврядування. Проте засвоєння цих стандартів є нерівномірним і часто поверховим. Важливою умовою ефективного запозичення є внутрішня адаптація норм, їх закріплення через інституційні практики, а не формальне перенесення. Також вказано на ризик

зовнішньої умовності, коли реформи проводяться для зовнішнього схвалення, а не заради реальних змін.

4. Запропоновано порівняльну оцінку двох моделей реалізації політики демократизації – базової та оновленої. Порівняльний аналіз дозволив виявити недоліки чинної моделі, серед яких: брак системності, низький рівень інтеграції інноваційних інструментів, відсутність належної міжвідомчої координації, слабе врахування зовнішніх ризиків. Удосконалена модель базується на концепції взаємозалежних функціональних блоків, що відображають необхідність гармонійної реалізації політики в межах нормативно-правової, інституційної, інформаційної, освітньої, кадрової та локальної площин. Такий підхід дозволяє підвищити як ефективність, так і стійкість демократичних процесів.

5. Окреслено ризики рецентралізації в контексті воєнного стану та запропоновано механізми їх нейтралізації. Проаналізовано, що загроза повернення до централізованих моделей управління, посилена безпековими умовами, може призвести до послаблення реформи децентралізації. Визначено, що забезпечення інституційної тяглості, прозорості діяльності військових адміністрацій, їхня підзвітність та інтеграція з органами місцевого самоврядування є критично важливими умовами. Також наголошено на потребі нормативного обмеження повноважень надзвичайних органів та створення механізмів автоматичного повернення до звичайного демократичного врядування.

6. Визначено доцільність розробки практичних інструментів оцінювання ефективності політики демократизації. У межах другого розділу обґрунтовано потребу у формуванні вимірюваних підходів до моніторингу реалізації демократичних реформ. Виявлено, що чинні методики оцінки часто не враховують складність демократизаційних процесів та їхню міжгалузеву природу. Зазначене зумовлює необхідність створення адаптивних, зручних у застосуванні механізмів, які б дозволяли оцінити повноту, системність і сталість демократичних змін. Таке формулювання питання створює підґрунтя

для подальшої розробки спеціальних індикаторів і моделей оцінки, які будуть детально представлені в наступному розділі дисертаційного дослідження.

7. Встановлено необхідність стратегічного підходу до інституціоналізації політики демократизації. Аналіз показав, що без довгострокової стратегії демократизація залишається вразливою до політичної кон'юнктури, змін урядових пріоритетів, бюджетних обмежень. Визначено основні напрями стратегії: інституційна стійкість, нормативна адаптація, цифрова відкритість, кадрова підтримка, фінансова сталість та адаптивність до ризиків. Такий підхід дозволяє забезпечити наступність реформ і їхню стійкість у довгостроковій перспективі.

Результати дослідження висвітлені у наступних працях автора:

Максак В.І. Глобальні моделі демократизації та роль міжнародних організацій у демократичній консолідації. *Право та державне управління*. 2025. № 2. С. 407-414. https://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2025/58.pdf
<https://doi.org/10.32782/pdu.2025.2.56>

Максак В.І. Процеси демократизації українського суспільства. *Сучасна парадигма публічного управління: Збірник тез IV Міжнародної науково-практичної конференції (10-12 листопада 2022р.)* / За наук. ред. к.е.н., доцента Стасишина А.В. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, Львів, 2022. С. 151-153.

Максак В.І. Ефективність публічного управління: базові контенти. *Публічне управління XXI століття: особливості воєнного і післявоєнного періодів = Public administration of the XXIst Century: peculiarities of the war and post-war periods*: міжнародний науковий конгрес (23; 2023; Харків): збірник наукових матеріалів [Електронний ресурс] / Редкол.: Л.О.Бєлова, В.Ф.Золотарьов, Л.Ю.Величко та інш.; Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна, ННІ “Інститут державного управління”; Харківський університетський консорціум. – Харків: ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2023. – 680

c. (PDF) – ISBN 978-966-285-676-7. C. 132-135.
<http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/18045>

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ: СТРАТЕГІЧНІ ПІДХОДИ ТА ІНСТРУМЕНТИ РЕАЛІЗАЦІЇ

3.1. Формування стратегічних орієнтирів демократичного розвитку України

Сучасний період розвитку переважної більшості країн світу характеризується вченими, політиками та лідерами громадської думки як період складних трансформаційних процесів. Ці процеси зумовлені нагальними завданнями пошуку оптимальних шляхів гуманізації та демократизації соціальних відносин у різних регіонах планети [202].

Сьогодні українські реалії державної політики демократизації суспільства свідчать про те, що цей процес потребує внесення додаткових змін, оскільки він загалом залишається недостатньо збалансованим, незавершеним, внутрішньо суперечливим, внаслідок чого гальмується розвиток всієї системи публічного управління. Сучасна демократія в Україні досі переживає наслідки еволюції попередньої авторитарної системи державного управління, які впливають на тенденції її розвитку. Важливою проблемою сучасної науки державного управління цілком справедливо можна вважати пошук альтернативних моделей формування та реалізації політики демократичних змін в Україні, що спрямовані на результат, включають показники ефективності та ґрунтуються на новітніх підходах. Слід наголосити, що державна політика включає низку факторів, які здатні змінити траєкторію демократичних трансформацій у державі. Процес реалізації такої політики в системі публічного управління є складним завданням, що містить подолання законодавчих перепон, передбачає детальне проєктування, вимагає виваженої комунікаційної стратегії, включає необхідність схвалення громадськістю тощо. Моделі реалізації державної політики демократизації суспільства в наукових колах обговорюються досить активно, однак певні

питання залишаються недостатньо розкритими, серед яких важливе місце посідає пошук шляхів сприяння ефективній траєкторії розвитку українського суспільства в умовах демократичних змін.

І. Застава [203] цілком справедливо вказує на те, що сліпе копіювання західних стандартів не приносить бажаного ефекту, оскільки успішність демократичних процесів, що передбачають впровадження нових демократичних інститутів, неможливе без урахування специфіки культурно-історичних традицій конкретної спільноти. Дослідниця аргументує те, що: «процес демократизації має починатися з демократизації суспільства, а вже потім плавно переходити до політичних інститутів», посиляючись на політологічний словник, у якому зазначено, що демократизація – це сукупність процесів, пов'язаних зі становленням політичних прав і громадських свобод членів суспільства, запровадження електорального механізму функціонування урядової влади та подальшим вдосконаленням його інституційних та правових засад.

А. Гошовська та І. Сурай [204] звертають увагу на важливість формування чітких норми справедливості, таких як: творення самими громадянами громадянського суспільства, виключення держави з приватної сфери інтересів, забезпечення влади закону, громадянської ініціативи та прав людини. Водночас науковці привертають увагу до дотримання принципу консенсусу (загальної згоди) в суспільстві та наголошують, що це основні критерії, за якими розвивається західна цивілізація і вони цілком можуть бути адаптованими до українських реалій.

Для утвердження демократії в суспільстві на правах діючої системи влади, необхідно також, щоб люди не лише усвідомлювали сутність її принципів, а й жили згідно з цими принципами, ухвалюючи важливі рішення самостійно, з повнотою відповідальності, без постійної опіки центральної влади. Однак такий спосіб життя, що включає необхідність прийняття важливих рішень, не завжди створює емоційний комфорт як для суспільства загалом, так і для кожного громадянина окремо. Враховуючи умови

нестабільності та невизначеності, у яких зараз перебуває наша держава, коли на очах руйнується звичний спосіб життя, важко сподіватися на громадську активність у процесі подальшого просування до демократичних змін. Однак варто зазначити і про те, що переконлива більшість громадянськості сьогодні вже починає розуміти важливість демократизації українського суспільства як засадничої складової подальшого входження України до європейського простору.

Як відомо, утвердження демократичного ладу в державі включає здійснення комплексу заходів у різних сферах суспільного життя, а також переорієнтацію наявних соціально-політичних структур та формування демократичного типу політичної культури й у колі політиків та управлінців, і серед громадян. Зазначене потребує тривалого часу й постійної корекції поставлених завдань. Серед факторів, що гальмують утвердження демократичних засад у суспільстві, сьогодні варто виділити низьку політичну, правову, управлінську культуру громадян і представників органів влади, а також наявність конфліктності в суспільстві та серед політичної еліти. Тож, перспективним напрямом демократичних перетворень має стати обов'язкове впровадження в публічно-управлінську практику сучасних концепцій менеджменту, а також максимальне залучення громадськості до ухвалення публічно-управлінських рішень.

Підвищення результативності демократизації суспільства в сучасних умовах також неможливе без використання сучасних підходів, що виступають як засоби перетворення традиційних моделей управління на моделі міжсекторальної взаємодії.

Перехід від патерналістської до партисипаторної політичної культури ґрунтується на активній участі громадян у прийнятті політичних рішень, що також передбачає створення системи громадських взаємин, заснованої на принципах відкритості та підзвітності. При цьому розвиток громадянської освіти може стати основою для формування демократичного ціннісного фундаменту, необхідного для успішного реформування. Модернізація

українських цінностей має стати пріоритетом, сприяючи переходу до активнішої та більш відкритої політичної культури. Така культура сприятиме глибшому розумінню та практичній реалізації демократичних принципів. Значні зміни та виклики, з якими Україна стикалася останніми десятиліттями, включаючи перехід від авторитарного до демократичного устрою, політичні кризи, зовнішній тиск і військове вторгнення додатково актуалізують проблему цього дослідження.

Вказані події висвітлюють потребу у зміцненні демократичних інститутів та в розвитку демократичних цінностей, які є фундаментальними для стабільності, безпеки та процвітання країни. Сьогодні демократія в Україні стикається з глобальними та локальними викликами, які вимагають адаптації та гнучкості. Прагнення нашої держави бути частиною Європейського Союзу та НАТО підкреслює геополітичну важливість успішного демократичного переходу. Втім, сучасна політична дійсність зіткнулася з серйозними перешкодами на шляху до демократизації, такими як корупція, політична нестабільність та військова агресія. Водночас військове вторгнення в Україну у 2022 році, з одного боку, активізувало підтримку демократичних цінностей серед населення, а з іншого – такі умови створюють потенціал для зміцнення авторитарних тенденцій через централізацію влади та обмеження громадянських свобод у надзвичайних ситуаціях. Отже, проблема становлення демократії в Україні являє собою складний багатовекторний процес, який включає трансформацію інститутів, переосмислення цінностей та постійну боротьбу з викликами, що виникають як зсередини, так і ззовні.

У наукових репозиторіях та базах даних доступна значна кількість сучасних публікацій, присвячених питанням демократизації суспільства в Україні. Представлена тематика знайшла відображення в дослідженнях багатьох учених, зокрема: О. Балакірева вивчає демократичні цінності в українському суспільстві та детально аналізує ставлення населення до демократичних принципів і цінностей, виявляючи рівень їх прийняття і підтримки серед громадян України; І. Щербак досліджує структуру та

фактори формування демократичних цінностей населення України, зосереджує увагу на аналізі динаміки та основних чинників, що впливають на поширення демократичних цінностей у суспільстві; М. Куницький обговорює виклики й перспективи розвитку сучасної демократії; О. Резнік порушує важливі питання підтримки демократії в Україні під час війни; О. Романенко розглядає демократичні цінності як основу діалогу цивілізацій у глобалізованому світі; В. Кампо окреслює доктрину європейських спільних демократичних цінностей; В. Кисельова, О. Українець вивчають питання значення європейських цінностей та ін.

Аналізуючи літературні джерела, стає очевидною актуальність питань демократизації суспільства, особливо в контексті кризових явищ. Розвідки науковців вказують на необхідність глибшого аналізу ролі громадянської залученості як фундаментальної цінності у процесі демократизації, оскільки стійкість демократії в Україні тісно пов'язана зі здатністю суспільства адаптуватися до викликів, що є особливо актуальним у періоди змін та нестабільності. Отже, зміцнення правової держави, забезпечення участі громадян у процесах управління державною, гарантування прав і свобод – це фундаментальні аспекти, що повинні бути в центрі уваги реформаторських зусиль. Такі заходи не тільки підсилять демократичні інститути, але й сприятимуть розвитку демократичної культури, вихованню відповідальності та готовності до конструктивної участі в публічному управлінні.

Демократія сьогодні визначається як переважно ідеальний механізм державного управління, що здобув широке визнання серед більшості світових націй. Вона слугує важливим орієнтиром у глобальному порядку денному. Зокрема, інтеграція країн Східної Європи до структур Європейського Союзу та Північноатлантичного альянсу визначалася як геополітична мета, що сприяє їхньому успішному демократичному транзиту [205].

З початком повномасштабного військового вторгнення в Україну у 2022 році дані соціологічних опитувань вказують на зростаючу підтримку демократичного устрою та зменшення популярності авторитаризму серед

населення [177]. Ураховуючи зазначені аспекти, підтримка демократії в Україні, особливо в умовах військової агресії, стає актуальною та важливою. Така підтримка також відіграє базову роль у забезпеченні стабільності, безпеки та перспективного майбутнього для держави.

О. Романенко, розглядаючи питання демократичних цінностей наголошує, що вони складають «прийняті та визнані в демократії канони основних фундаментальних аксіологічних принципів, на яких базується демократичний стиль управління, – це перш за все свобода, рівність, справедливість, плюралізм, толерантність, верховенство права та повага до гідності особистості та громадянських прав і свобод» [206; 207]. Дослідниця вважає, що основна цінність демократичної системи полягає в забезпеченні можливостей для оптимального саморозвитку людини, її повної самореалізації та переживання позитивних емоцій, коли індивід діє відповідно до власної природи та інтересів.

Повністю підтримуючи думку В. Кампо [208] про те, що «український народ здатний належним чином опанувати та впроваджувати європейські спільні демократичні цінності – треба тільки створити умови», додатково наголосимо, що забезпечення цих умов вимагає від уряду не тільки стратегічної візії та зобов'язань, але й конкретних законодавчих ініціатив, які б сприяли реальній інтеграції цих цінностей у повсякденне життя громадян. Однак реалізація відповідних кроків на шляху до демократизації суспільства потребує не тільки часу та ресурсів, але й сильної політичної волі та громадської підтримки. Водночас інвестиції в освіту та культуру, посилення законодавчої та інституційної рамок можуть створити потрібні умови для того, щоб Україна не просто «впроваджувала», а й «опанувала» демократичні цінності, що є невід'ємною частиною європейської ідентичності.

У такому контексті справедливо зазначають В. Кисельова та О. Українець: «у процесі державного управління потенціал і роль цінностей найчастіше справді недооцінюється». Автори мають на увазі, що «побудувати Європу в Україні» неможливо лише за умови запозичення формальних

інститутів і подальшого ігнорування ціннісного компоненту. Європейські цінності, які базуються на прагматичних принципах, відіграють важливу роль у підтримці та розвитку демократичних інститутів. Без впровадження цих цінностей будівництво ефективних демократичних інститутів стає неможливим. Спираючись на результати дослідження аналітичного центру «Обсерваторія демократії» [209], варто зазначити, що цінності відіграють основну роль у соціально-політичному розвитку суспільства, формуючи зміст та функціонування політичних інститутів. Ефективність і життєздатність цих інститутів безпосередньо залежать від відповідності їхнім цінностям, які підтримує більшість населення. Наприклад, успіх антикорупційного законодавства зумовлений не лише його формальним прийняттям, а й широкою підтримкою цих норм серед громадян як справедливих і необхідних.

Процес ціннісної трансформації є пластичним і вимагає детальної уваги при реформуванні політичних інститутів, оскільки формальне створення нових структур без їх ціннісного наповнення не сприятиме їх ефективності.

Так, ще у 2007 році О. Балакірева [210] наголошувала, що система механізмів демократії перебуває в початковому стані, а «система демократичних цінностей в українському суспільстві ще не є такою, яку поділяє та підтримує своїми діями більшість громадян. Вона не є і такою, яка має реальну підтримку з боку політичної еліти». Підкреслювалось, що в Україні є лише підґрунтя для розбудови системи демократії як механізму, що здатен забезпечувати взаємодію тріади “держава, народ, влада”. Серед ризиків для України виділяється гра на демократичних цінностях. У цьому контексті О. Балакірева зазначає: «потребу формування національної гордості, почуття особистої відповідальності, перспективної системи цінностей...», а до пріоритетів відносить: «посилення реальних демократичних процесів, підвищення відповідальності влади перед на родом, зростання активності громадянських ініціатив...» та наголошує, що без утвердження інститутів справжньої демократії жодних суттєвих успіхів ні в економіці, ні в соціальних сферах в Україні не буде досягнуто.

У цьому фокусі цікавими є розвідки І. Щербака [211] щодо дослідження рівня поширення серед населення України демократичних цінностей, факторів, що їх формували, і впливу демократичних орієнтацій на політико-ідеологічні настанови українців. На основі даних Європейського соціального дослідження було пов'язано рівень демократичних цінностей зі сплеском соціальної активності. Розглядаючи демократичні цінності, автор наводить логіку їх об'єднання, що включає функціональні та методичні ціннісні осі. До першої належать такі індекси цінностей, як чесний суд; відповідальність влади; прозоре волевиявлення; соціальна держава. Друга включає: свободу слова; політичний плюралізм; мультикультурність. Кожен з індексів має свої індикатори цінностей. На основі проведеного дослідження автор доходить висновку, що процес формування демократичних цінностей не визначається як реакція на соціально-політичну ситуацію в країні, на характер зовнішньої та внутрішньої політики і стан виконання державою своїх функцій, а високий рівень орієнтації на демократичні цінності пояснює сподіваннями на те, що вони стануть інструментом для поліпшення соціального самопочуття населення. Дані, що аналізувалися, не підтвердили соціального й академічного стереотипу про ціннісний розрив регіонів України.

Розглядаючи сучасні виклики та перспективи розвитку демократії, М. Куницький [212] стверджує, що «для виживання демократії потрібна довгострокова постійна гнучка адаптація до зовнішніх і внутрішніх викликів. Її майбутнє – у зміні, а не у прагненні до збереження стабільності». Підтверджуючи думку автора хочемо зазначити, що здатність демократичних систем до інновацій та гнучкості в управлінні є базовою умовою для ефективного реагування на сучасні виклики. Динамічні зміни в глобальному середовищі вимагають від урядів бути відкритими до адаптації своїх політичних систем та методів врядування. Окремої уваги потребує глибокий аналіз загроз та викликів демократії у воєнний час. Так, дуже слушно наголошує М. Воронов: «Наразі у нас триває ціннісна війна росії, яка представляє минуле, Радянський Союз. Ми ж маємо крокувати до ціннісних важливих орієнтирів, а вони є саме в Європейському союзі. Тому зараз у нас

війна дійсно за незалежність, за територіальну цілісність, але головне – у нас війна за демократичну Україну, ту Україну, яка має належати до розвинутих і світових держав, що слугують нам прикладом зокрема розвитку і загальнодержавної, і місцевої демократії» [213]. Зауважимо, що ця тема дуже важлива та потребує окремого ґрунтовного дослідження.

Враховуючи думки науковців, можемо представити основні виклики для становлення демократії в Україні та демократичні цінності (табл. 3.1), на основі яких варто розробити певні напрями щодо удосконалення процесу демократизації суспільства.

Таблиця 3.1

**Характеристика основних викликів та цінностей
на шляху до демократичного розвитку**

	Перелік	Характеристика
Виклики	корупція	незважаючи на значні зусилля і реформи, корупція залишається серйозною перешкодою для ефективного управління та довіри громадян до влади.
	політична нестабільність	часті зміни урядів та політичні кризи ускладнюють проведення послідовної державної політики та впровадження реформ.
	російська агресія та територіальна цілісність	військові дії створюють серйозні виклики для національної безпеки і стабільності.
	владні зловживання та недоліки у правовій системі	незважаючи на реформи, система правосуддя досі потерпає від впливу політики та недостатньої незалежності.
	економічні труднощі	економічна нестабільність, низькі стандарти життя та висока безробіття ускладнюють соціальний спокій та підтримку реформ.
Цінності	свобода слова та зібрань	важлива цінність, яка гарантується конституцією, попри всі виклики, продовжує бути базовим елементом української демократії.
	політичний плюралізм	множинність політичних партій та рухів сприяє демократичному вибору і відображенню різноманітності думок у суспільстві.
	громадянська участь	зростаюча участь громадян у політичному житті, особливо на місцевому рівні, демонструє зрілість демократичних процесів.
	повага до прав людини	зобов'язання до захисту основних прав і свобод є фундаментом для будь-якої демократії, незважаючи на існуючі виклики.
	верховенство права	намагання зміцнити законність і справедливість у всіх сферах суспільного життя, хоча і залишаються проблемами, становлять центральний пріоритет державної політики.

Джерело: побудовано автором

На основі проведеного аналізу формування демократичних цінностей в Україні та виявлених викликів, доцільно запропонувати деякі шляхи удосконалення процесу демократизації, а саме: посилення незалежності судової системи та ефективність правосуддя, що впливає на відновлення довіри населення до державних інститутів та забезпечення верховенства права; впровадження програм громадянської освіти з акцентом на демократичних цінностях та правах людини на всіх рівнях освіти для підвищення розуміння та підтримки таких цінностей; створення необхідних умов для свободи преси; сприяння участі громадян у політичному процесі через механізми прямої демократії навіть в умовах криз (референдуми, громадські слухання, електронні петиції); посилення антикорупційних заходів, що сприятиме справедливому та ефективному управлінню ресурсами; використання новітніх технологій для покращення управлінських процесів і залучення громадян; активізація співробітництва з міжнародними організаціями та державами, які можуть надати підтримку в реалізації демократичних реформ; адаптація міграційної політики для підтримки соціальної когезії. Представлені напрямки мають на меті не тільки усунення наявних бар'єрів на шляху до демократії, але і створення стабільної основи для її довготривалого розвитку в Україні.

На основі аналізу демократичного розвитку в Україні можна зробити висновок про важливу роль демократичних цінностей у цьому процесі. Важливо наголосити, що активна участь громадян у демократичних процесах є необхідною для забезпечення легітимності та ефективності державного управління. Залучення громадськості до ухвалення рішень, громадський контроль над владними інститутами, а також свобода ЗМІ є базовими елементами успішної демократії. Особлива увага має також приділятися міжнародній підтримці, яка відіграє особливу роль у процесі демократичних реформ в Україні, оскільки не лише сприяє економічному розвитку, але і становить значний фактор у підтримці політичної стабільності та реалізації демократичних ініціатив. Варто констатувати, що незважаючи на виклики,

Україна продемонструвала значний потенціал для демократичного розвитку. Реформи у сфері правосуддя, децентралізація влади, а також реформування політичної та економічної систем країни вказують на поступовий рух до зміцнення демократичних інститутів. Для подальшого розвитку демократії в Україні необхідно продовжити реалізацію глибоких і системних реформ, особливо в контексті зміцнення законодавчої та інституціональної бази, забезпечення прав і свобод громадян та зміцнення механізмів громадської участі й контролю. Отже, розвиток демократії в Україні залежить від здатності країни подолати внутрішні та зовнішні виклики, а також від підтримки та активної участі її громадян у цьому процесі. Майбутнє демократії в Україні має всі шанси на розвиток, якщо продовжувати здійснювати рішучі кроки на шляху до реформ та вдосконалення демократичного управління.

У сучасних умовах трансформаційних змін, посилення безпекових загроз та соціально-економічної нестабільності державна політика демократизації України потребує не лише збереження стратегічного курсу на утвердження демократичних цінностей, а й постійного оновлення механізмів її реалізації. Ефективна демократизація має спиратися на стійкі інститути, прозоре управління, активну участь громадян і здатність держави адаптуватися до викликів глобального та локального характеру. Серед основних перспектив покращення державної політики демократизації можна виокремити: 1) поглиблення євроінтеграційного вектора (імплементация стандартів демократії, верховенства права та публічного управління країн ЄС дозволить створити стійку нормативну основу для ефективної демократизації); 2) системна цифровізація публічної сфери (розвиток електронної демократії, онлайн-інструментів участі та прозорих сервісів підвищить підзвітність влади та залученість громадян до управління); 3) зміцнення місцевої демократії (розширення повноважень органів місцевого самоврядування, підтримка локальних ініціатив, бюджетів участі та механізмів локальної підзвітності сприятимуть децентралізованій демократизації); 4) інституціоналізація громадського контролю (створення

дієвих механізмів участі громадських організацій у формуванні, реалізації та моніторингу політики дозволить забезпечити більшу прозорість та ефективність демократичних процесів); 5) вдосконалення кадрової політики в системі публічного управління (підвищення кваліфікації службовців, розвиток етичного лідерства, впровадження нових підходів до оцінки результативності публічної служби сприятимуть зміцненню довіри до державних інституцій); 6) інтеграція стратегічного підходу до демократизації (поєднання управлінських рішень із довгостроковим баченням, формування узгоджених політик, заснованих на науково обґрунтованих методиках, забезпечить сталість демократичного розвитку).

Шляхи реалізації представлених перспектив пов'язані з модернізацією інституцій, впровадженням інноваційних управлінських практик, активізацією громадянського суспільства та послідовним переглядом політичних пріоритетів держави. В умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення демократизація має стати не лише політичною метою, а й інструментом консолідації суспільства, ефективного управління та інтеграції України в демократичний світовий простір.

Демократизація як напрям державної політики потребує ефективного публічного управління, яке забезпечує належну розробку, впровадження та моніторинг демократичних трансформацій. Як уже зазначалося у другому розділі цієї дисертаційної роботи, центральною ланкою в цьому процесі виступають механізми публічного управління, що охоплюють систему засобів, інструментів, методів і процедур, які використовуються державними органами для досягнення поставлених цілей у сфері демократизації.

Нагадаємо, що сутність механізмів публічного управління в контексті демократизації полягає у здатності державних інституцій організовувати процеси управління таким чином, щоб вони відповідали принципам відкритості, підзвітності, правової визначеності, участі громадськості та дотримання прав людини. Вони мають не лише забезпечувати нормативну основу змін, але і сприяти формуванню культури демократичного управління.

У структурному аспекті механізми публічного управління поділяються на такі типи: нормативно-правові механізми, інституційні механізми, процедурні механізми, інформаційно-комунікативні механізми. Ефективність цих механізмів оцінюється за такими критеріями, як прозорість процесів, рівень участі громадян, якість нормативного забезпечення, адаптивність до змін, рівень довіри до органів влади, а також за індикаторами результативності, наприклад, впровадження реформ, підвищення індексу демократії, залучення громадян до публічного управління.

Проте впровадження ефективних механізмів публічного управління в Україні стикається з низкою бар'єрів, для подолання яких необхідне стратегічне переосмислення ролі держави у процесах демократизації, інституційне зміцнення спроможності органів публічної влади та підвищення професіоналізму публічних службовців.

Таким чином, механізми публічного управління відіграють вирішальну роль у реалізації державної політики демократизації, визначаючи не лише її ефективність, але й стійкість демократичного розвитку в Україні.

Запропоновані надалі перспективи та шляхи покращення державної політики демократизації були сформульовані на основі комплексного аналізу, проведеного у другому розділі дисертаційного дослідження. Вони враховують виявлені структурні, інституційні та функціональні обмеження, що уповільнюють або фрагментують демократичні трансформації в Україні.

Зокрема, при формуванні напрямів покращення були враховані такі важливі аспекти: 1) авторитарна спадщина управлінських практик, яка проявляється у централізованості прийняття рішень, недостатній прозорості та слабкій підзвітності органів влади; 2) конфліктність політичної еліти та нестабільність політичного курсу, що призводять до зниження легітимності та ефективності демократичної політики; 3) низький рівень політичної культури та громадянської участі, обмеженість механізмів залучення громадян до процесу формування рішень; 4) фрагментарність публічного управління та відсутність належного моніторингу результатів реалізації політики; 5) вплив зовнішніх викликів, таких як воєнний стан, міграційні процеси, безпекові

загрози, що змінюють контекст реалізації демократичної політики; 6) недостатня адаптивність публічного управління до динамічних змін у соціально-економічному середовищі, що знижує його здатність до підтримки демократичного курсу.

Саме врахування зазначених чинників дозволило сформулювати не декларативні, а реалістичні та практично орієнтовані перспективи, які здатні не лише усунути наявні дисфункції, а й надати нового імпульсу розвитку демократичної держави. Вони, у свою чергу, стали основою для подальшої розробки удосконаленої моделі реалізації політики демократизації. Для глибшого розуміння структури процесу демократизації доцільним є представлення моделі, що охоплює базові типи механізмів, які забезпечують реалізацію політики в межах публічного управління. Така модель дозволяє побачити взаємозв'язки між правовими, процедурними, інституційними, комунікативними та аналітичними компонентами, що формують основу результативного демократичного розвитку (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Удосконалена модель реалізації політики демократизації з інтеграцією інноваційно-аналітичного механізму

Примітка. Результативність демократизації визначається не наявністю механізмів, а їхньою узгодженістю, адаптивністю та відкритістю

Джерело: побудовано автором

Таким чином, представлена модель реалізації політики демократизації демонструє комплексний підхід до впровадження демократичних змін у системі публічного управління. Вона враховує необхідність правового регулювання, чітких процедур, ефективної інституційної підтримки, активної інформаційно-комунікативної взаємодії, а також стратегічного аналізу й адаптації до змінного середовища. Інтеграція інноваційно-аналітичного механізму виступає фундаментальною умовою забезпечення адаптивності, результативності та безперервного вдосконалення державної політики в умовах складної трансформаційної динаміки.

Удосконалена модель реалізації політики демократизації дозволяє не лише систематизувати основні інструменти демократизації, а і сформулювати підґрунтя для побудови ефективних управлінських рішень, спрямованих на утвердження демократичних цінностей, посилення прозорості влади та залучення громадян до процесів управління. Її концептуальне значення полягає в тому, що вона окреслює внутрішню логіку взаємозв'язку механізмів, які повинні діяти узгоджено, цілеспрямовано та гнучко - відповідно до потреб сучасного українського суспільства та його прагнення до європейської інтеграції. Запропонована модель завдяки інноваційно-аналітичному блоку посилює її операційні, прогностичні та управлінські можливості. У таблиці 3.2 наведено порівняння основних характеристик традиційної моделі та удосконаленої моделі з включенням інноваційно-аналітичного компонента, що дозволяє наочно продемонструвати її переваги.

Такий підхід дозволяє не лише реагувати на виклики, а і проактивно формувати політичні рішення, засновані на емпіричних даних, аналізі середовища та прогнозуванні наслідків. Зокрема, системна оцінка ефективності, інтеграція стратегічного планування та гнучкість у реалізації політики створюють основу для переходу від декларативного до дієвого управління демократичними трансформаціями. У контексті сучасних українських реалій це забезпечує не лише стабільність, а й підвищення довіри громадян до демократичних інститутів.

Порівняння моделей реалізації політики демократизації

Критерій	Традиційна модель	Удосконалена модель (з інноваційно-аналітичним блоком)
Адаптивність до змін	Обмежена, реактивна відповідь на виклики	Висока, передбачення ризиків, стратегічна адаптація
Оцінка ефективності	Формальна, без системних індикаторів	Здійснюється за допомогою BSC, SMART, моніторингу
Аналіз зовнішнього середовища	Відсутній або епізодичний	PESTLE-аналіз як постійний інструмент адаптації
Прозорість та підзвітність	Частково реалізується, без єдиної методики	Забезпечується через відкриті дані, індикатори, аудит
Гнучкість у реалізації політики	Залежить від політичної волі	Підтримується через Policy Cycle та управлінські інструменти
Ризики реалізації	Високі, через фрагментарність і несистемність	Мінімізуються завдяки постійній оцінці та корекції
Наукова обґрунтованість	Обмежена теоретичними рамками	Інтегрує міждисциплінарні підходи та прикладні методики
Рівень впроваджуваності	Високий ризик декларативності	Підкріплена конкретними інструментами, показниками, логікою

Balanced Scorecard (BSC) - це система збалансованих показників, яка дозволяє оцінювати політику за чотирма напрямками: внутрішні процеси (ефективність управління), громадяни (як «споживачі» послуг), навчання і розвиток (кадровий потенціал), фінанси (раціональне використання ресурсів).

SMART-індикатори - це підхід до формулювання цілей, які мають бути: Specific (конкретними), Measurable (вимірюваними), Achievable (досяжними), Relevant (релевантними), Time-bound (обмеженими в часі).

PESTLE-аналіз - це метод стратегічного аналізу зовнішнього середовища, який охоплює шість сфер: Political (політичні чинники), Economic (економічні), Social (соціальні), Technological (технологічні), Legal (правові), Environmental (екологічні). Цей аналіз дозволяє врахувати вплив зовнішніх умов на процес демократизації та своєчасно адаптувати політику до змін, зокрема в умовах воєнного стану, політичної турбулентності або міграційних процесів.

Policy Cycle (Цикл політики) - це метод управління, який описує логіку проходження політики через основні етапи: визначення проблеми, формування політики, прийняття рішень, реалізація, моніторинг та оцінка, коригування або перегляд.

Джерело: побудовано автором

Зауважимо, що в Україні активно впроваджуються інноваційно-аналітичні інструменти для оцінки та моніторингу політики демократизації. Хоча конкретне впровадження BSC та SMART-індикаторів у сфері

демократизації не є широко задокументованим, Україна активно використовує індикативні системи для моніторингу реформ. Зокрема, Реформаторська матриця є аналітичним інструментом, який дозволяє [214]: систематизувати рекомендації та умови міжнародних партнерів; аналізувати необхідні зміни та планувати їх впровадження; здійснювати постійний моніторинг стану реалізації; забезпечувати підзвітність перед громадськістю та координацію з міжнародними партнерами. Цей інструмент включає різноманітні індикатори, пов'язані з розробкою законопроектів, актів уряду, актів центральних органів виконавчої влади, інституційною спроможністю та процесами впровадження.

PESTLE-аналіз (аналіз політичних, економічних, соціальних, технологічних, правових та екологічних факторів) є важливим інструментом для стратегічного планування. Хоча конкретні приклади застосування PESTLE-аналізу в Україні не були знайдені, його використання рекомендується для адаптації політики до зовнішнього середовища.

Україна активно розвиває політику відкритих даних. Згідно з Звітом Європейської комісії за 2024 рік, Україна регулярно та систематично публікує відкриті дані на спеціалізованому урядовому порталі, що сприяє прозорості та підзвітності в реалізації політики [215].

Крім того, Україна приєдналася до ініціативи Індикаторів публічної доброчесності (PII) Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) та надала дані про якість державних стратегій у сфері доброчесності та антикорупції, підзвітність формування державної політики та ефективність внутрішнього контролю та управління ризиками [216].

Концепція циклу політики, яка включає етапи формування порядку денного, розробки політики, її реалізації та оцінки, є загальновизнаною в Україні. Згідно з дослідженням, процес формування та реалізації політики в Україні є циклічним: кінець однієї фази є початком наступної [217].

Тож, Україна активно впроваджує інноваційно-аналітичні інструменти для оцінки та моніторингу політики демократизації. Хоча деякі з них ще не є повністю інтегрованими в усі сфери державного управління, їх застосування

сприяє підвищенню ефективності, прозорості та підзвітності в реалізації демократичних реформ.

Щоб обґрунтувати наукову цінність представленої в цьому розділі моделі, попри те, що окремі інструменти вже використовуються в Україні, варто акцентувати на таких відмінностях і перевагах пропозиції:

1) більшість індикаторів і методик (BSC, SMART, PESTLE, Policy Cycle) застосовуються окремо, у різних контекстах, переважно в проєктному або фінансовому управлінні, антикорупційній політиці чи стратегіях (у нашій моделі – вони поєднані в єдину логіку реалізації політики демократизації як цілісної управлінської моделі);

2) відомі інструменти оцінки здебільшого застосовуються в технократичному або адміністративному контексті (наша пропозиція – інтегрує їх до публічної політики демократизації як соціально-політичного процесу, а не лише управлінської функції);

3) у представленій моделі є обґрунтування, який із них до якого блоку моделі належить, що він підсилює і як допомагає у впровадженні політики (наприклад, PESTLE – середовище, SMART – цілі, BSC – оцінка тощо);

4) модель орієнтована на рефлексивне управління з можливістю зворотного зв'язку, корекції дій, і стратегічного оновлення (через Policy Cycle), що відрізняється від формального моніторингу, який є в наявних інструментах;

5) поєднання методик із менеджменту, стратегічного планування, аналізу політики та соціології цінностей – це інтердисциплінарний підхід, який не застосовувався комплексно в контексті публічної політики демократизації.

Надалі буде здійснено спробу комплексно окреслити ті елементи системи, які вже довели свою ефективність у підтримці демократії, а також окреслити недоліки, що стримують її подальший розвиток. Зокрема, йтиметься про: інституційні інструменти демократичного врядування; практики громадської участі; правове забезпечення прозорості та підзвітності;

механізми взаємодії держави і громадянського суспільства; шляхи підвищення довіри до інституцій.

Метою такого аналізу є не лише констатація стану, а формування бачення того, як можна ефективно підтримати демократичний курс України, зберігаючи баланс між гнучкістю інституцій та їхньою стійкістю до викликів. У підсумку необхідно сформулювати узагальнену модель механізму демократизації, адаптовану до українських реалій та відкриту до подальшого вдосконалення.

3.2. Удосконалення моделі реалізації державної політики демократизації в системі публічного управління

Динамічний розвиток політичного середовища, зумовлений кризовими, безпековими та соціальними викликами, вимагає від державної політики не лише стратегічного бачення, а й ефективного механізму реалізації, що поєднує гнучкість, підзвітність і стійкість. В умовах зростаючої складності управлінських процесів традиційні підходи, що переважно орієнтуються на нормативно-правову чи інституційну складову, втрачають ефективність без належного узгодження з аналітичними, процедурними й комунікаційними елементами. У цьому контексті постає потреба в оновленні існуючих моделей реалізації політики демократизації, що передбачає інтеграцію структурної логіки з операційною управлінською спроможністю.

Запропонована надалі модель є результатом міждисциплінарного узагальнення управлінських і політологічних підходів, а також практичного аналізу специфіки реалізації політики демократизації в Україні. Вона базується на логіці функціонального розподілу процесів і структурних елементів реалізації, що охоплюють як нормативну рамку, так і механізми впливу, контролю, підтримки та зворотного зв'язку. Особливістю моделі є включення інноваційно-аналітичного рівня у формі системної методологічної

підтримки, яка забезпечує не лише реалізацію політики, але і її цілеспрямовану адаптацію до викликів.

Кожен із шести функціональних блоків моделі виконує окрему, але взаємопов'язану функцію у процесі впровадження політики демократизації. Так, блок нормативно-правового оновлення задає регуляторну базу, що створює простір для реформ; інституційна координація забезпечує узгодженість дій між різними рівнями влади; функціональні інструменти управління гарантують впровадження політики відповідно до визначених цілей; інформаційно-комунікативна взаємодія сприяє прозорості й залученню громадськості; освітньо-кадрове забезпечення формує відповідний потенціал і лідерство, а локалізація політики гарантує чутливість до регіонального контексту. Більш детально характеристику запропонованих блоків представлено в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

Характеристика функціональних блоків удосконаленої моделі реалізації політики демократизації

№	Функціональний блок	Зміст і функції
1	Нормативно-правове оновлення	Створення та оновлення правової бази, що регламентує реалізацію політики демократизації; визначення принципів open government, чітких стандартів та критеріїв прозорості й підзвітності.
2	Інституційна координація	Забезпечення міжвідомчої узгодженості, функціонального розподілу відповідальності між органами влади, створення умов для діяльності незалежних інституцій та їх взаємодії.
3	Функціональні інструменти управління	Впровадження механізмів моніторингу, оцінки ефективності, аудиту, управління ризиками та використання індикаторів для коригування політики у реальному часі.
4	Інформаційно-комунікативна взаємодія	Формування каналів відкритого діалогу з громадськістю: публічні консультації, е-демократія, доступ до відкритих даних, цифрові платформи зворотного зв'язку.
5	Освітньо-кадрове забезпечення	Розвиток кадрового потенціалу, підготовка етичних лідерів, підвищення кваліфікації управлінців, впровадження громадянської освіти для зміцнення демократичної культури.
6	Локалізація політики	Адаптація загальнодержавної політики до регіонального контексту, посилення ролі місцевого самоврядування та залучення громад до формування та реалізації рішень.

Джерело: побудовано автором

На відміну від фрагментарних моделей реалізації політики, удосконалена модель вирізняється своєю циклічністю – кожен із її компонентів не лише виконує власну функцію, а й забезпечує зворотний вплив на інші елементи, сприяючи адаптивності всієї системи. Такий підхід дозволяє уникнути вертикалізму й директивності, притаманних попереднім адміністративним підходам, натомість відкриваючи можливість до більшої гнучкості, участі та інноваційності.

Далі у розділі буде детально представлено інституційний зміст кожного з функціональних блоків моделі, описано їхню взаємодію, обґрунтовано доцільність інтеграції таких блоків у єдину логіку політики демократизації, а також здійснено порівняння з базовими (традиційними) моделями реалізації державної політики у сфері демократичних трансформацій. Особливу увагу буде приділено аналітичному потенціалу моделі, що дозволяє перетворити її не лише на нормативну конструкцію, а й на інструмент реального управління трансформаційними процесами в публічному секторі.

Удосконалену модель, яка ґрунтується на шести функціональних блоках, розроблено з метою забезпечення цілісного, структурованого та адаптивного підходу до реалізації політики демократизації в системі публічного управління. Тож, кожен блок відповідає за конкретну сферу управлінської діяльності, а їх взаємозв'язки формують логіку впровадження, моніторингу та адаптації політики демократичних змін. Підкреслимо, що модель створена з урахуванням потреб сучасного публічного сектору в гнучких і водночас структурно організованих рішеннях. Вона інтегрує як нормативну, так і процедурну, інституційну та комунікаційну компоненти, а також забезпечує чітку координацію та можливість масштабування політики відповідно до регіонального контексту (рис. 3.2).

Функціональна модель реалізації політики демократизації побудована за принципом динамічного циклу, у якому кожен блок виступає не лише самостійним елементом, а й ланкою у взаємозалежному процесі управління. Логіка починається з нормативно-правового оновлення, яке формує основу для подальших управлінських дій. Далі інституційна координація забезпечує

узгоджене функціонування суб'єктів політики, що, своєю чергою, створює умови для застосування ефективних управлінських інструментів.

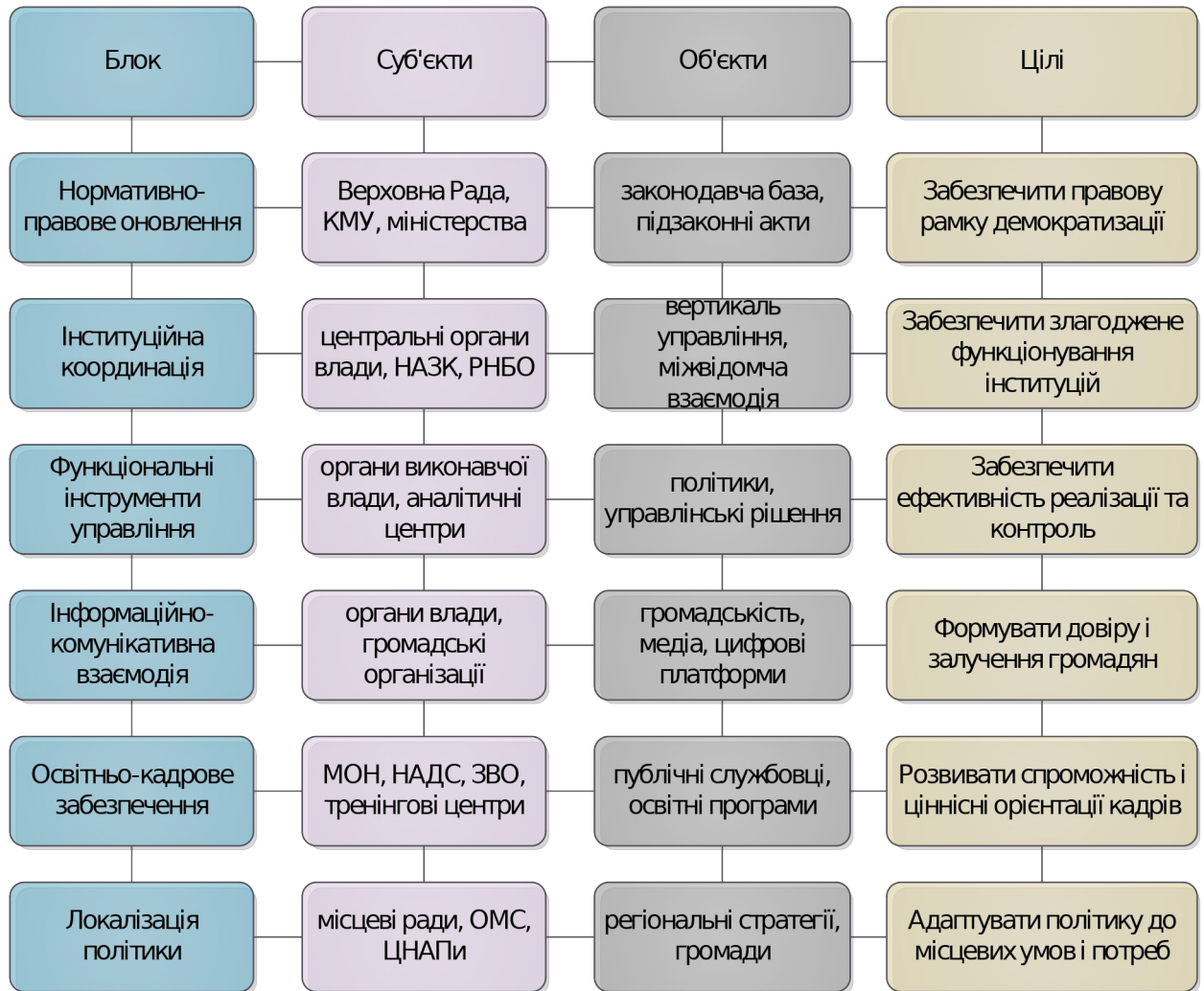

Рис. 3.2. Удосконалена функціональна модель реалізації політики демократизації в системі публічного управління

Джерело: авторська розробка з блоковим розподілом та візуалізацією інституційної логіки

Інформаційно-комунікативна взаємодія забезпечує зворотний зв'язок та підзвітність, надаючи можливість суспільству брати участь у формуванні політики. Освітньо-кадровий блок формує компетентні кадри для її реалізації, а локалізація політики дозволяє адаптувати процеси до специфіки регіонів. Кожен із блоків має не лише вихід, але й вхід – вони взаємно підсилюють один одного, забезпечуючи адаптивність і сталість демократичної політики.

У порівнянні з представленими раніше базовими моделями реалізації політики демократизації, запропонована функціональна модель суттєво розширює рамки аналізу. Удосконалена модель поєднує механізми, які нами вже розглянуто в цій роботі, у практично спрямовану логіку функціональних блоків із чітким визначенням суб'єктів, об'єктів впливу та цілей, що дозволяє перейти від загальних управлінських схем до прикладної архітектури, здатної реалізувати політику демократизації на всіх рівнях публічного управління.

Отже, перевагами оновленого підходу є: 1) системність та цілісність – модель інтегрує функції публічного управління в єдину логіку реалізації політики; 2) орієнтація на результат – чітко визначені цілі для кожного блоку дозволяють вимірювати ефективність; 3) адаптивність до змін – модель враховує як зовнішні фактори (через комунікацію, аналітику, локалізацію), так і внутрішні трансформації; 4) зв'язок із конкретними суб'єктами – дозволяє визначити відповідальних виконавців і рівні реалізації; 5) можливість практичного застосування – надає управлінцям інструмент структурованої імплементації демократичних змін; 6) підзвітність і прозорість – завдяки інформаційно-комунікативній компоненті громадськість включена у процес контролю.

Зауважимо, що в цьому випадку варто спиратися на виявлені у другому розділі проблеми (фрагментарність управлінської системи, авторитарна спадщина, недостатня ефективність, низький рівень залучення громадян) та на позитивні аспекти, пов'язані з адаптаційністю, цифровізацією, участю громадськості, стратегічним плануванням.

Для практичної реалізації оновленої моделі державної політики демократизації необхідним є чітке структурування її функціональних блоків із визначенням конкретних заходів, інструментів і напрямів дії. З цією метою розроблено узагальнений механізм, який охоплює складові демократизаційного процесу. У таблиці 3.4 подано деталізований перелік управлінських кроків за кожним блоком, що мають забезпечити

ефективність, адаптивність та результативність політики демократизації в умовах сучасних викликів.

Таблиця 3.4

**Удосконалений механізм реалізації державної політики демократизації
в системі публічного управління**

Функціональний блок	Основні заходи та інструменти
Нормативно-правове оновлення → законодавче забезпечення, критерії, open government	гармонізація національного законодавства з європейськими стандартами демократії та good governance; встановлення чітких критеріїв ефективності реалізації демократичної політики на всіх рівнях; удосконалення процедур стратегічного планування і політик відкритого врядування.
Інституційна координація → міжвідомча співпраця, МС, незалежні інститути	створення міжвідомчої платформи (координаційного центру) для синхронізації дій у сфері демократизації; зміцнення ролі органів місцевого самоврядування у розробці та реалізації політики демократизації; забезпечення функціональної автономії інституцій, що відповідають за права людини, громадську участь, доступ до інформації.
Функціональні управлінські інструменти → оцінка політики, моніторинг, аудит	впровадження системи Policy Impact Assessment для оцінки впливу управлінських рішень на стан демократії; введення регулярного моніторингу показників демократизації (публічна участь, прозорість, підзвітність); систематизація внутрішнього аудиту та зовнішнього оцінювання управлінської діяльності через інститути громадського контролю.
Інформаційно-комунікативні інструменти → е-демократія, прозорість, публічні консультації	розвиток електронної демократії: цифрові платформи для консультацій, петицій, бюджету участі; відкриті реєстри, аналітичні панелі, звітність в реальному часі; прозора комунікація між органами влади і громадськістю, зокрема під час криз.
Освітньо-кадрова модернізація → підготовка кадрів, етичне лідерство	програми підвищення кваліфікації службовців у сфері демократичного врядування; освітні модулі з демократичного управління у школах державного управління; стимулювання етичного лідерства в публічній сфері.
Локалізація політики демократизації → адаптація до місцевого контексту, участь громад	адаптація демократичної політики до умов конкретних громад (соціальний контекст, безпекові ризики, міграція); підтримка ініціатив громадянського суспільства у сфері підзвітності та спільного врядування; розвиток регіональних стратегій демократизації з урахуванням місцевої специфіки.

Джерело: побудовано автором

Запропонований механізм реалізації політики демократизації забезпечує не лише концептуальну цілісність, але і прикладну керованість процесом реформ. Його функціональні блоки містять конкретні інструменти, що охоплюють як системний рівень стратегічного управління, так і локальні

механізми громадської участі та публічного контролю. Представлений механізм сприяє посиленню легітимності демократичних перетворень, забезпечує відповідність національної політики європейським цінностям, а також дозволяє гнучко реагувати на динаміку політичного та безпекового середовища. Впровадження його в практичну діяльність може стати основою для побудови сталого, прозорого й інклюзивного демократичного управління в Україні.

Запропонована в цьому розділі модель удосконалює чинний підхід до реалізації політики демократизації в таких аспектах: 1) подолання фрагментарності управлінських практик шляхом інтеграції координаційних та аналітичних інструментів на всіх рівнях управління; 2) зміцнення інституційної спроможності через розширення ролі місцевого самоврядування та інституалізацію механізмів співпраці між органами влади; 3) підвищення ефективності політики завдяки впровадженню системного моніторингу, оцінки результативності, внутрішнього аудиту; 4) залучення громадян до управління через розвиток електронних інструментів взаємодії, що підвищує прозорість і підзвітність влади; 5) усунення кадрових прогалин шляхом підготовки кадрів нової генерації, орієнтованих на цінності демократичного врядування; 6) адаптацію до регіональної специфіки, що дозволяє ефективно впроваджувати політику в умовах децентралізації та воєнних викликів. Загалом представлена модель виступає як концептуальний інструмент інтеграції демократичних принципів у практику публічного управління та дозволяє системно підвищити результативність державної політики демократизації в Україні.

У контексті поглиблення демократичних перетворень в Україні реформування державної політики демократизації є важливим завданням як у стратегічному, так і в тактичному вимірах. Аналіз наявного стану реалізації цієї політики свідчить про необхідність її трансформації відповідно до викликів сучасного суспільно-політичного контексту, а також з урахуванням кращих європейських практик.

Надалі доцільно виокремити основні напрями реформування державної політики. Так, інституціоналізація демократичних стандартів у політичному процесі передбачає не лише формальне закріплення демократичних норм у законодавстві, але і створення механізмів реального їх втілення. Зокрема, йдеться про посилення ролі парламентського контролю, розвиток політичного плюралізму, забезпечення свободи ЗМІ та незалежності судової влади. Так звана гуманітарна демократизація, яка включає розвиток політичної культури та громадянської свідомості, спрямована на формування сталої політичної культури, є основою легітимності демократичних процесів. Для ефективного процесу гуманітарної демократизації необхідна реалізація державних програм політичної просвіти, підтримки громадянських ініціатив та просування цінностей прав людини, верховенства права, соціальної відповідальності.

Перерозподіл повноважень між центром і громадами, що передбачений децентралізацією, має базуватись на принципах субсидіарності, бюджетної самостійності та управлінської відповідальності. У такому фокусі додатково забезпечити дієвість механізмів участі громадян в ухваленні рішень на місцевому рівні.

Сприяння впровадженню електронних інструментів участі (електронні петиції, голосування, консультації), відкритих даних і цифрової підзвітності сприятиме підвищенню прозорості управлінських процесів і зниженню корупційних ризиків.

Окремо варто виділити важливість інтеграції демократизаційної політики в загальнодержавну стратегію сталого розвитку, де демократизація повинна стати не окремим сектором, а наскрізним принципом державного управління. Зазначене потребує перегляду стратегічних документів, посилення міжвідомчої координації та узгодженості політик.

Також важливості набуває розвиток системи оцінювання та моніторингу результатів реалізації політики демократизації, оскільки створення системи незалежного моніторингу з чіткими індикаторами дозволить здійснювати

об'єктивну оцінку прогресу та вчасно коригувати політичні інструменти з урахуванням суспільних потреб і зовнішніх загроз.

Таким чином, реформування державної політики демократизації має відбуватися як через нормативно-інституційні зміни, так і через впровадження нових управлінських інструментів. З урахуванням цього доцільним є залучення методичного інструментарію (пп. 3.3), що дозволить реалізувати ці напрями в інтегрованому й адаптивному форматі, забезпечуючи ефективність демократичних трансформацій.

Незважаючи на значний потенціал запропонованих інструментів та механізмів реалізації політики демократизації, ефективність їхнього застосування значною мірою залежить від глибшого розуміння динаміки влади в системі публічного управління. Формальне використання індикаторів, оцінок чи платформ участі не гарантує реального впливу, якщо не будуть усунені структурні перекоси в розподілі владних ресурсів. Особливо це стосується маргіналізованих груп, представники яких часто формально залучені, але фактично позбавлені реального голосу у процесах ухвалення рішень. Таким чином, реалізація демократичної політики має враховувати не лише інституційну архітектуру, а і глибинні соціальні механізми нерівності впливу [218].

Другою суттєвою проблемою є необхідність еволюції методів демократичного врядування відповідно до сучасних викликів [219]. Зростаюча поляризація суспільства, інформаційна турбулентність і медіатизація політики знижують дієвість традиційних форм публічної участі та оцінювання. У зв'язку з цим підходи до оцінки та впровадження політики повинні бути адаптивними, здатними реагувати на гібридні загрози, посилення популізму, недовіру до інституцій. Таке спрямування вимагає переходу від суто процедурних інструментів до гнучких систем зворотного зв'язку, інноваційних цифрових платформ та постійного переосмислення критеріїв успішності демократичних трансформацій.

У форматі представленого пункту важливо дослідити роль цифрових технологій, аналітики великих даних та штучного інтелекту в підвищенні

ефективності інформаційно-комунікативної взаємодії та моніторингу. У сучасних умовах цифрова трансформація стає одним із драйверів розвитку демократичних процесів та публічного управління. Використання цифрових платформ, аналітики великих даних (Big Data) і штучного інтелекту (ШІ) значно розширює можливості інформаційно-комунікативної взаємодії між владою та громадянами, а також підвищує якість моніторингу реалізації політики демократизації.

Цифрові платформи відкривають нові канали для залучення громадян до прийняття управлінських рішень. Онлайн-консультації, електронні петиції, платформи для голосування та бюджету участі створюють умови для більш прозорості та відкритої взаємодії. Вони дозволяють громадянам висловлювати свої позиції у зручний спосіб, без обмежень за часом і місцем, що суттєво підвищує рівень партисипації. При цьому такі платформи стають джерелом великої кількості інформації про громадську думку, очікування і проблеми, що дозволяє управління оперативно реагувати на запити суспільства.

Збір і аналіз великих обсягів даних дають змогу не лише оцінювати стан реалізації політики в реальному часі, а і прогнозувати можливі наслідки управлінських рішень. За допомогою методів Big Data-аналітики можна інтегрувати дані з різних джерел: соціальних мереж, офіційних реєстрів, цифрових платформ участі, відкритих даних для комплексного аналізу соціальних настроїв, виявлення ризиків і зон конфлікту, що сприяє підвищенню адаптивності публічного управління, дає змогу швидко коригувати політичні курси і підвищує ефективність використання ресурсів.

Штучний інтелект у моніторингу та прийнятті рішень доповнює аналітику великих даних можливістю автоматизованої обробки, класифікації та прогнозування на основі складних моделей. Використання алгоритмів машинного навчання та обробки природної мови дозволяє ефективно аналізувати великі масиви текстових, числових і мультимедійних даних. Наприклад, системи штучного інтелекту можуть аналізувати відкриті коментарі громадян, виявляти тенденції в настроях суспільства, оцінювати якість публічних послуг і навіть передбачати кризові ситуації.

Додатково автоматизація процесів моніторингу завдяки ІІІ підвищує оперативність отримання аналітичних висновків і зменшує ризик людської помилки, що дозволяє не лише швидше реагувати на зміни, а й робити це більш точно та ефективно, сприяючи підвищенню довіри громадян до органів влади.

Разом з тим, впровадження цифрових технологій і ІІІ у сферу демократизації має свої виклики. Необхідно враховувати питання кібербезпеки, захисту персональних даних і запобігання маніпуляціям інформацією. Важливо також забезпечити цифрову інклюзію, щоб уникнути створення нових бар'єрів для участі маргіналізованих груп.

Перспективи розвитку пов'язані також і з подальшим удосконаленням інтегрованих систем управління, використанням блокчейн-технологій для забезпечення прозорості та незмінності даних, а також розвитком «розумних» платформ, які будуть не лише збирати й аналізувати інформацію, а і пропонувати оптимальні управлінські рішення.

Отже, цифрові платформи, аналітика великих даних і штучний інтелект стають потужними інструментами для підвищення ефективності інформаційно-комунікативної взаємодії та моніторингу в системі реалізації політики демократизації. Їхнє впровадження сприяє зміцненню прозорості, підзвітності та участі громадян, а також забезпечує адаптивність і оперативність управлінських процесів, що є надзвичайно важливим для сучасного публічного управління в Україні. У таблиці 3.5 наведено переваги використання цифрових технологій та аналітики у процесі демократизації.

Таблиця 3.5

Переваги використання цифрових технологій та аналітики

Напрямок	Опис
Автоматизація та аналіз у реальному часі	ІІІ та аналітика великих даних автоматизують збір і обробку даних, що дозволяє швидко виявляти тенденції, аномалії та отримувати практичні висновки.
Віддалений моніторинг	Використання ІІІ забезпечує моніторинг показників у режимі реального часу, що підвищує швидкість реакції та знижує навантаження на користувачів і провайдерів послуг.
Покращення соціальної та організаційної взаємодії	Використання цифрових середовищ і технологій великих даних підвищує соціальні компетенції, сприяє кращій співпраці та комунікації.
Виклики впровадження	
Прийняття	Опір змінам і занепокоєння щодо конфіденційності даних можуть

користувачами та довіра	перешкоджати впровадженню і ефективності технологій. Формування довіри і забезпечення безпеки є важливими.
Цифровий розрив	Не всі групи мають рівний доступ до цифрових технологій. Наприклад, старші люди можуть мати труднощі з використанням цифрових сервісів, що впливає на їх задоволеність і сприйняття вартості послуг.

Джерело: побудовано автором за даними [220-223]

Зауважимо, що ефективність застосування цифрових технологій, аналітики великих даних та штучного інтелекту залежить від прийняття користувачами, довіри до технологій і врахування проблем цифрової інклюзії.

Після визначення основних складових та переваг удосконаленої моделі реалізації політики демократизації в системі публічного управління, необхідно звернути увагу на потенційні виклики, які можуть впливати на її ефективність і успішність впровадження. Врахування цих викликів є важливою умовою для побудови реалістичної стратегії реалізації моделі, яка б максимально враховувала складність соціально-політичного середовища, ресурсні обмеження та інституційні особливості України. Без системного аналізу ризиків та планування механізмів їх подолання навіть найкращі ідеї та інноваційні рішення можуть залишитися декларативними, не реалізувавшись у повній мірі. Далі пропонуємо розглянути базові ризики впровадження моделі.

Одним із головних бар'єрів є слабкість інституційної спроможності, яка проявляється у недостатньому рівні координації між органами влади, відсутності чітких механізмів взаємодії та конкуренції інтересів між різними структурами. Часто через бюрократичні перепони або неузгодженість дій відбувається дублювання функцій або, навпаки, «вакуум» відповідальності [224]. Така ситуація може призводити до гальмування реформ, низької якості управлінських рішень і втрати довіри суспільства до державних інституцій.

Крім того, наявність корупційних схем і політичного впливу на державні структури послаблює потенціал реальних демократичних змін [225]. Без системної боротьби з корупцією й очищення інституцій складно очікувати, що удосконалена модель працюватиме ефективно.

Успішна реалізація моделі неможлива без кваліфікованих і мотивованих кадрів, які володіють знаннями із сучасних підходів до демократичного

управління, новітніх технологій, етичних стандартів і механізмів залучення громадськості. Нестача таких фахівців, висока плінність кадрів, відсутність системи професійного розвитку й мотивації створюють суттєві перепони. Особливо ваговою є проблема формування кадрового потенціалу на регіональному та місцевому рівнях, де часто відсутні необхідні ресурси для підвищення кваліфікації, що унеможлиблює якісне впровадження локалізованих компонентів політики демократизації.

Впровадження складної багатокомпонентної моделі потребує значних фінансових, технічних та інформаційних ресурсів. В умовах обмеженого бюджету, економічної нестабільності та кризи ці ресурси можуть бути недоступними або нерівномірно розподіленими. Недостатнє фінансування створює ризик неповноцінного виконання особливих заходів: від модернізації інформаційно-комунікативної інфраструктури до організації тренінгів і громадських консультацій. Відсутність належної технічної підтримки може знизити ефективність цифрових платформ і аналітичних систем.

Політична нестабільність і конфлікти між різними групами впливу створюють додаткові ризики для впровадження демократичних реформ. Часті зміни урядів, незбалансованість інтересів політичної еліти та низький рівень політичної культури можуть зумовити недостатню підтримку або навіть саботаж новацій. Зовнішній тиск і загрози безпеці, зокрема військові дії, ускладнюють концентрацію ресурсів і уваги на внутрішніх демократичних перетвореннях, підсилюють тенденції до централізації влади та обмеження свободи [226].

Окремо виділимо ризик рецентралізації [227] як виклик децентралізації в Україні в умовах тривалого збройного. Без комплексних політичних реформ держава може прагнути централізувати ресурси й повноваження для більш ефективної боротьби із зовнішніми загрозами. Крім того, існують політичні сили та інституції, які чинять опір децентралізації і можуть використати воєнний стан як привід для повернення до централізованої моделі управління. Цей феномен пояснюється теорією «впертих структур», які прагнуть зберегти існуючий статус-кво, особливо в кризових умовах.

Децентралізація в Україні, яка перебуває в процесі реалізації після старту реформи у 2014 році та завершення першої фази у 2020 році, залишається вразливою через залишкові бюрократичні, ієрархічні та централізовані структури, що були успадковані від радянської системи. Такі виклики не є унікальними для України і спостерігаються в інших посткомуністичних країнах, де централізовані системи управління мають глибоке історичне коріння. Зокрема, на прикладі Польщі дослідники відзначають, що надмірна бюрократія і централізація були спадком радянського періоду, що стримувало розвиток ефективного місцевого самоврядування.

Воєнний стан та військові дії створюють складні умови як для місцевих військових адміністрацій, так і для органів місцевого самоврядування, що можуть призвести до зниження їхньої функціональності й посилення централізації. Для збереження успіху децентралізаційної реформи необхідно усвідомлювати ці політичні виклики і розробляти механізми їх подолання, аби не допустити колапсу децентралізованої системи управління в Україні.

Для забезпечення сталості реформ децентралізації в Україні в умовах воєнного стану вживаються низка заходів, спрямованих на підтримку місцевого самоврядування та адаптацію системи управління до нових викликів. Водночас існують певні недоліки та прогалини, які потребують додаткового врегулювання та удосконалення. У таблиці 3.6 наведено порівняння основних заходів, що вже реалізуються, з пропозиціями щодо їхнього подальшого розвитку та вдосконалення, що дозволить ефективно протистояти ризикам рецентралізації та зміцнити демократичний потенціал місцевого управління.

Таблиця 3.6

Порівняння реалізованих заходів із пропозиціями щодо їх удосконалення в контексті підтримки децентралізації в умовах воєнного стану

Заходи, що реалізуються	Пропозиції щодо удосконалення
1	2
Законодавче закріплення тимчасового статусу військових адміністрацій. Військові адміністрації в Україні визначені як тимчасові органи державної	Законодавче визначення тимчасовості повноважень військових адміністрацій. Необхідно чітко окреслити в законодавстві тимчасовий характер діяльності військових

влади, що створюються на період дії воєнного стану для забезпечення виконання Конституції та законів України, а також для реалізації заходів правового режиму воєнного стану, оборони та цивільного захисту [228].	адміністрацій та передбачити механізм автоматичного повернення повноважень органам місцевого самоврядування після припинення дії воєнного стану, що дозволить уникнути затягування надзвичайних режимів управління і забезпечить інституційну спадкоємність.
--	--

Закінчення таблиці 3.6

1	2
Публічна звітність військових адміністрацій. Деякі військові адміністрації вже впроваджують практику публічної звітності. Наприклад, Куп'янська районна військова адміністрація Харківської області оприлюднила публічний звіт за 2024 рік, що свідчить про прагнення до прозорості та підзвітності перед громадськістю [229].	Підзвітність військових адміністрацій громадськості. Необхідно запровадити регулярну публічну звітність військових адміністрацій (у межах безпеки) щодо використання ресурсів, стану інфраструктури, гуманітарних програм тощо. Зазначене сприятиме зміцненню прозорості та довіри громадян навіть в умовах обмежених повноважень місцевого самоврядування.
Розробка дорожньої карти повернення до децентралізації Уряд України затвердив Дорожню карту децентралізації, яка визначає подальші кроки для реалізації реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади на 2024–2027 роки. Цей документ спрямований на відновлення та зміцнення децентралізованої системи управління після завершення воєнного стану [230].	Розробка дорожньої карти повернення до децентралізації. Держава має напрацювати покроковий план повернення до децентралізованої моделі управління, який включатиме не лише відновлення прав ОМС, але й підсилення їхньої спроможності. Така стратегія має містити положення про відновлення виборчого процесу, аудиту фінансів громад і оновлення місцевих програм розвитку.
Освітні програми для посадових осіб місцевого самоврядування Національне агентство України з питань державної служби (НАДС) пропонує низку освітніх програм для підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування. Такі програми охоплюють теми кризового управління, стратегічних комунікацій, електронного урядування та інших актуальних напрямів [231].	Освітня та кадрова підтримка місцевих органів влади. Для ефективного повернення до децентралізованого управління необхідно забезпечити навчання службовців у сфері кризового менеджменту, безпеки, громадської участі та цифрового урядування. Особливу увагу слід приділити регіонам, що зазнали руйнувань, та громадам, які приймають ВПО.
<p>Додатково: <i>Гарантоване залучення представників ОМС до роботи військових адміністрацій.</i> Навіть у надзвичайних умовах важливо забезпечити інклюзивну присутність місцевих еліт, громадських активістів або представників громад у складі консультаційних рад при військових адміністраціях, що дозволить зберегти локальну експертизу та підвищить легітимність ухвалених рішень. <i>Міжнародний моніторинг і підтримка.</i> Україна має залучати міжнародних партнерів до моніторингу впровадження</p>	

децентралізаційних принципів під час і після війни. Такий підхід допоможе уникнути політизації процесу та забезпечити дотримання стандартів ЄС у сфері good governance.

Джерело: побудовано автором

Представлене порівняння демонструє, що в Україні вже реалізуються окремі заходи, спрямовані на підтримку децентралізації в умовах воєнного стану. Водночас аналіз показує наявність певних прогалин, які потребують подальшого нормативного, інституційного й управлінського удосконалення. Запроваджені практики, як-от публічна звітність військових адміністрацій чи освітні програми для посадовців, створюють сприятливе підґрунтя для збереження демократичних механізмів у надзвичайних умовах. Однак повноцінне збереження та подальший розвиток децентралізованого врядування можливі лише за умови системного закріплення тимчасового статусу воєнних адміністрацій, посилення підзвітності, прозорості й участі громадян, а також міжнародного моніторингу. Таким чином, інтеграція зазначених пропозицій в управлінську практику є необхідною умовою забезпечення інституційної сталості й легітимності в перехідний період та в майбутньому повоєнному відновленні.

Після детального розгляду базових аспектів удосконалення моделі реалізації державної політики демократизації в системі публічного управління та аналізу викликів, які впливають на її ефективність, наступним логічним кроком є визначення методичного забезпечення оцінки результативності цих процесів. Комплексний та системний підхід до оцінювання дозволяє не лише моніторити стан реалізації політики, а й оперативно коригувати управлінські рішення, підвищуючи їхню адаптивність та результативність. У цьому контексті підрозділ 3.3 присвячений аналізу існуючих методик, розробці комплексного інструментарію та пропозиціям щодо їхнього впровадження для забезпечення якісної оцінки політики демократизації.

3.3. Методичне забезпечення оцінки ефективності реалізації політики демократизації

Сучасні напрями реформування державної політики демократизації вимагають не лише стратегічного бачення, а й наявності ефективного інструментарію для їх реалізації, моніторингу та коригування. В умовах високої динаміки суспільно-політичного розвитку, зовнішньої нестабільності та складності управлінських процесів значення набуває методичне забезпечення державної політики. Воно повинно відповідати принципам системності, доказовості, адаптивності та результативності.

Оцінка ефективності реалізації політики демократизації, коректне формулювання її цілей, врахування впливу зовнішніх чинників та забезпечення внутрішньої логіки політичного процесу – усі ці складові потребують узгодженого та багатоаспектного методологічного підходу.

З огляду на зазначене, доцільним є впровадження комплексного поєднання чотирьох методик, які в сукупності формують системну платформу для реалізації та оцінювання політики демократизації. Розглянуті методики взаємно доповнюють одна одну, охоплюючи складові політичного процесу: стратегічне планування, визначення цілей, зовнішній аналіз та оцінку ефективності.

Далі деталізовано методики (табл. 3.7), які доцільно інтегрувати в удосконалений механізм реалізації державної політики демократизації.

Кожен з інструментів виконує окрему, але важливу функцію: структуризація політичного циклу, кількісне оцінювання ефективності, стратегічна адаптація до зовнішніх умов та чітке формулювання цілей. Такий комплексний підхід дозволяє подолати традиційні обмеження фрагментарного оцінювання, забезпечити логічну послідовність дій, підвищити

відповідальність виконавців та адаптивність політики до змінного середовища. У результаті створюються умови не лише для об'єктивного моніторингу, а і для динамічного вдосконалення публічного управління в умовах демократичних трансформацій.

Таблиця 3.7

**Методичне забезпечення оцінки ефективності
реалізації політики демократизації**

Методика	Стисла характеристика	Обґрунтування доцільності використання	Місце застосування в моделі
Policy Cycle Analysis	Модель, що структурує політику як послідовність логічних етапів: ідентифікація проблеми, формулювання рішень, реалізація, моніторинг, перегляд.	Забезпечує системність і логічну завершеність процесу реалізації політики; дозволяє відстежувати, на якому етапі виникає збій.	Загальна рамка впровадження всієї моделі; інтегрується в кожен блок механізму.
Balanced Scorecard (BSC)	Система індикаторів оцінювання, яка враховує чотири аспекти: внутрішні процеси, громадяни, навчання і розвиток, ресурси.	Дозволяє кількісно відстежувати ефективність впровадження політики за основними векторами, балансуючи інтереси громадськості й управління.	Для моніторингу інституційної координації, комунікацій, кадрового забезпечення.
PESTLE-аналіз	Інструмент стратегічного аналізу зовнішнього середовища (політичного, економічного, соціального, технологічного, правового, екологічного).	Дає змогу адаптувати політику до контексту війни, кризи чи зовнішнього тиску; запобігає імплементації невідповідних рішень.	На етапі планування/перегляду політики; використовується в нормативно-правовому блоці.
SMART-індикатори	Формулювання цілей за принципами: конкретність, вимірюваність, досяжність, релевантність, часові межі.	Усуває розмитість формулювань та політичні декларації; підвищує підзвітність виконавців за досягнення результатів.	При встановленні цілей для локалізації політики, функціональних інструментів управління.

Джерело: побудовано автором

Додатково зауважимо, що застосування Policy Cycle Analysis дозволяє структурно осмислити весь процес політики як послідовність взаємопов'язаних етапів – від ідентифікації проблем до корекції рішень, що створює логічну рамку для планування і реалізації трансформацій.

Balanced Scorecard (BSC) забезпечує кількісну оцінку ефективності на основі чітко визначених індикаторів, що охоплюють як внутрішню діяльність, так і вплив на громадян та ресурсну спроможність системи.

PESTLE-аналіз дозволяє адаптувати управлінські рішення до складної і мінливої зовнішньої реальності, зокрема враховуючи політичні, економічні, соціальні та безпекові фактори, що особливо важливо в умовах війни.

Нарешті, SMART-індикатори забезпечують чіткість формулювання цілей, дозволяючи перетворити стратегічні орієнтири на конкретні, вимірювані та досяжні результати з визначеними часовими рамками.

Синергія цих чотирьох підходів формує основу для комплексної, науково обгрунтованої і практично застосовної моделі управління демократичними перетвореннями, що відповідає сучасним викликам та європейським стандартам good governance.

Для підкріплення обгрунтованості інтеграції обраних методичних підходів у процес оцінювання ефективності реалізації політики демократизації доцільно звернутися до успішних прикладів їх практичного застосування. У різних країнах світу ці методики використовувалися у сфері публічного управління, стратегічного планування, громадських ініціатив та соціальних програм. Представлена нижче таблиця 3.8 демонструє приклади таких кейсів, які підтверджують як гнучкість, так і ефективність кожної з методик у реальних умовах.

Таблиця 3.8

**Успішні кейси застосування методичних підходів
у публічному управлінні**

Методика	Країна / Контекст	Короткий опис кейсу	Результати
Policy Cycle Analysis [232]	Китай (міста Чанде, Чжуанхе)	Аналіз реалізації програми «Губчасте місто» через призму політичного циклу	Виявлено розриви між плануванням і реалізацією; вдосконалено адаптацію політики
Balanced Scorecard (BSC) [233]	США (округ Мекленбург)	Адаптація BSC до потреб публічного управління з акцентом на громадян і	Підвищення прозорості та ефективності адміністративних

		розвиток персоналу	рішень
PESTLE-аналіз [234]	Міжнародний (стратегічне HR-планування)	Використання PESTLE-аналізу для врахування зовнішніх чинників у стратегічному управлінні персоналом	Підвищення чутливості системи до середовища, зниження ризиків
SMART-індикатори [235]	Міжнародний (проєкт з підтримки біженців)	Застосування SMART-підходу для оцінки ефективності ініціатив у сфері інтеграції та працевлаштування	Підвищення вимірюваності результатів і точності моніторингу

Джерело: побудовано автором

Аналіз зазначених кейсів свідчить про універсальність та адаптивність кожної з методик до різних управлінських контекстів. Незалежно від географії чи сфери застосування, Policy Cycle Analysis, Balanced Scorecard, PESTLE-аналіз та SMART-індикатори демонструють високу спроможність підвищувати якість управлінських рішень, забезпечувати прозорість, адаптивність та результативність політики. Саме тому інтеграція цього комплексного інструментарію в модель реалізації державної політики демократизації в Україні є не лише доцільною, а і стратегічно необхідною умовою її ефективності.

Для забезпечення ефективної реалізації політики демократизації в системі публічного управління представлений комплекс взаємопов'язаних методичних інструментів дозволяє сформувати єдину рамку, яка охоплює стратегічне планування, цілевизначення, моніторинг результативності та адаптацію до зовнішніх викликів. Рисунок 3.3 відображає взаємозв'язок чотирьох підходів: 1) Policy Cycle забезпечує стратегічну логіку політики, структуруючи її на етапи від проблеми до перегляду; 2) SMART-індикатори дають змогу формулювати конкретні, досяжні й вимірювані цілі; 3) Balanced Scorecard допомагає перевести цілі в індикатори ефективності та організувати моніторинг з урахуванням різних векторів впливу; 4) PESTLE-аналіз дозволяє зіставити хід реалізації політики з динамікою зовнішнього середовища та, за потреби, ініціювати корекцію політики.

Циклічність та спрямованість кожного інструмента пояснюється функціональними переходами: від формування цілей до оцінки їх досягнення і далі – до стратегічного оновлення. Візуалізація (рис. 3.3) чітко демонструє:

комплексна методична підтримка демократизації не є статичною схемою, а динамічною системою постійного самонавчання та корекції політичних рішень відповідно до змінних умов. Такий підхід сприяє підвищенню гнучкості та результативності політики, що набуває особливої важливості в умовах політичної турбулентності, воєнного стану та післявоєнного відновлення.

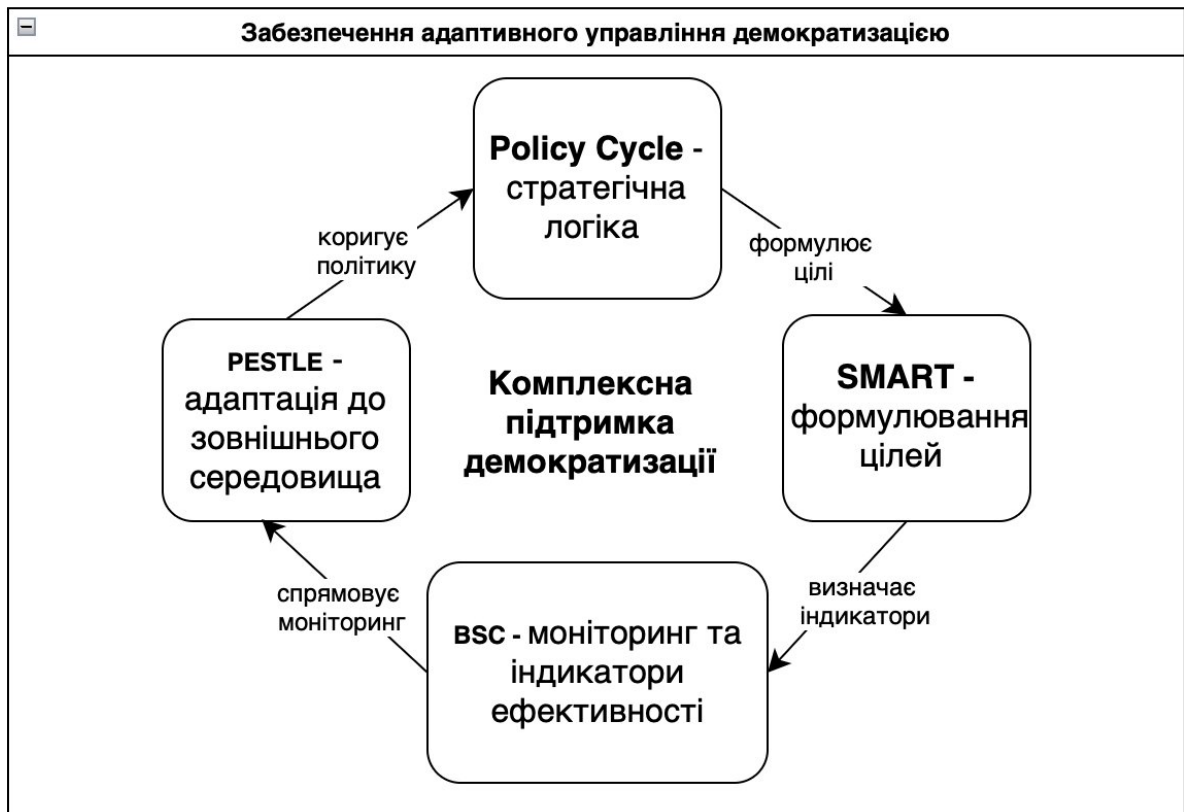

Рис. 3.3. Методичне кільце підтримки реалізації політики демократизації: стратегія – цілі – ефективність – адаптація

Джерело: побудовано автором

1. Методика "Policy Cycle Analysis" (забезпечує цілісність і послідовність реалізації державної політики; сприяє стратегічному мисленню в межах публічного управління) використовується для побудови логіки реалізації політики демократизації на основі етапності: ідентифікація проблем, формування політики, ухвалення рішень, реалізація, моніторинг і оцінювання, перегляд політики. Методика не лише забезпечує послідовність реалізації політики, але й дозволяє ідентифікувати вузькі місця та зворотні зв'язки на кожному етапі, що сприяє більш гнучкому управлінню.

2. Методика "Balanced Scorecard" (створює вимірювану систему індикаторів, що дозволяє відстежувати прогрес та коригувати дії) адаптована до потреб публічного управління для оцінки ефективності впровадження демократичної політики за такими векторами: внутрішні процеси (управлінська ефективність), споживачі (громадяни), навчання і розвиток (кадровий потенціал), фінанси (раціональність ресурсів). BSC не лише відстежує прогрес, але й забезпечує баланс між короткостроковими та довгостроковими цілями, а також між фінансовими та нефінансовими показниками, що є критично важливим у публічному управлінні.

3. Методика "PESTLE-аналізу" (допомагає адаптувати реалізацію політики до змінного середовища, особливо в умовах воєнного стану, кризи, міграції) застосовується на етапі діагностики зовнішнього середовища, що впливає на демократизаційні процеси (політичні, економічні, соціальні, технологічні, правові, екологічні чинники). Методика дозволяє не лише адаптувати політику до зовнішніх змін, але і проактивно виявляти потенційні загрози та можливості, що сприяє стратегічному плануванню.

4. Методика SMART-індикаторів (уточнює результативність політики й дозволяє уникати декларативних формулювань) для формулювання конкретних, вимірюваних, досяжних, релевантних і часово обмежених цілей демократизаційної політики та оцінки їх реалізації. Використання SMART-індикаторів сприяє підвищенню підзвітності та прозорості, оскільки чітко визначені цілі та критерії успіху полегшують моніторинг та оцінку ефективності політики.

У процесі вдосконалення моделі реалізації державної політики демократизації особливої уваги набуває методичне забезпечення, яке здатне забезпечити цілісність, доказову основу й адаптивність управлінських рішень. Попередній досвід впровадження демократичних реформ в Україні свідчить про те, що окремі інструменти оцінювання та планування застосовувались у відриві один від одного, без єдиної логічної рамки. Такі підходи часто мали

фрагментарний характер і не дозволяли оперативно реагувати на зміни контексту чи коригувати політику на основі зворотного зв'язку.

Інтеграція чотирьох методик дозволяє подолати ці структурні обмеження. Кожна з них доповнює інші: стратегічна послідовність, чутливість до середовища, наявність чітких орієнтирів та вимірюваність результатів утворюють методичну синергію. У такій комбінації методики працюють не як інструменти контролю, а як елементи управлінського навчання: система здатна не лише фіксувати хиби, а й генерувати рішення щодо їх усунення. Такий підхід відкриває можливості для формування динамічного, прозорого та підзвітного механізму реалізації демократизаційної політики, адаптованого до умов війни, політичної турбулентності й потреб європейської інтеграції.

Таким чином, вибір зазначених методик є не технічним, а концептуальним кроком, який дозволяє перевести управління демократичними трансформаціями з площини декларативних стратегій у простір вимірюваних і стратегічно керованих змін.

Щоб узагальнити сутнісні елементи запропонованого методичного підходу, доцільно окреслити його структурні особливості (табл. 3.9), що відрізняють його від традиційних практик реалізації державної політики.

Таблиця 3.9

**Сутність авторських пропозицій щодо методичного забезпечення
політики демократизації**

Напрямок	Зміст авторського підходу
Методичне об'єднання	Комплексне застосування Policy Cycle, SMART, BSC та PESTLE як взаємопов'язаних елементів єдиного механізму
Багаторівнева логіка управління	Узгодження стратегічного, операційного та аналітичного рівнів у межах однієї управлінської моделі
Гнучкість та адаптивність	Орієнтація на управління, що здатне змінюватися відповідно до динаміки середовища та суспільних потреб
Системна оцінка ефективності	Забезпечення балансу між досягненням цілей, ефективним використанням ресурсів та соціальним впливом

Джерело: побудовано автором.

Сформульовані позиції демонструють прагнення до впорядкованості, взаємопов'язаності й адаптивності управлінських рішень. Запропонований

підхід забезпечує можливість більш цілісного й контрольованого процесу демократизації, орієнтованого на вимірювані результати.

У межах удосконаленої моделі реалізації політики демократизації доцільно запропонувати спрощений аналітичний інструмент для орієнтовної оцінки рівня її впровадження – *коефіцієнт реалізаційної спроможності демократизації (КРСД)*. На відміну від повноцінного композитного індексу, що вимагає об'ємного емпіричного дослідження, КРСД передбачає гнучке застосування на основі експертної або аналітичної оцінки за напрямками функціонування політики.

Концепція коефіцієнта ґрунтується на тому, що КРСД відображає ступінь повноти та збалансованості реалізації кожного з шести функціональних блоків моделі (деталізовано вище). Його мета – надати якісну інтегральну оцінку, що дозволяє:

- 1) проводити порівняльний аналіз між регіонами, секторами чи часовими періодами;
- 2) ідентифікувати сильні та слабкі ланки в реалізації політики;
- 3) забезпечити прозору основу для ухвалення рішень і формування пріоритетів у сфері демократизації.

Коефіцієнт дозволяє швидко ідентифікувати прогалини, визначити порівняльну динаміку в регіональному чи часовому розрізі та формувати пріоритети демократичної політики. Його розрахунок здійснюється за формулою:

$$\text{КРСД} = (I_1 + I_2 + I_3 + I_4 + I_5 + I_6) / 6, \quad (3.1)$$

де I_1 – I_6 - оцінки за кожним з шести блоків (нормативно-правове оновлення, інституційна координація, функціональні інструменти, інформаційно-комунікативна взаємодія, освітньо-кадрове забезпечення, локалізація політики), які виставляються за трибальною шкалою:

- 1,0 - повна реалізація;
- 0,5 - часткова реалізація;
- 0,0 - відсутність реалізації.

Отже, КРСД є зручним індикативним інструментом, що поєднує простоту використання з достатньою аналітичною інформативністю для управлінських потреб.

Зауважимо, що КРСД може бути використаний не лише як моментна оцінка, а і як динамічний індикатор прогресу. Його перевагою є можливість регулярного оновлення без потреби масштабного збору статистичних даних, що особливо цінно в умовах обмежених ресурсів або кризових ситуацій. Крім того, КРСД може стати інструментом самодіагностики для органів публічного управління, які прагнуть посилити внутрішній моніторинг власної діяльності у сфері демократизації.

Методологічно коефіцієнт дозволяє уникнути упередженості, оскільки ґрунтується на чітко визначених критеріях оцінювання, які можна адаптувати під різні контексти. Застосування цього інструмента у формі порівняльних таблиць, інтерактивних панелей чи регіональних рейтингів здатне не лише посилити прозорість, а і стимулювати конкуренцію між територіальними громадами чи інституціями щодо ефективності впровадження політики демократизації.

Таким чином, КРСД не є заміною поглиблених індексів, але виступає як доступна альтернатива для регулярного відстеження стану реалізації реформ у форматі, який підходить як для державних, так і для громадських акторів.

Для забезпечення практичного використання КРСД доцільно деталізувати орієнтовні індикатори, за якими може оцінюватися реалізація кожного з шести функціональних блоків моделі (табл. 3.10). Представлені індикатори можуть варіюватися залежно від рівня аналізу (національний, регіональний, галузевий) і доступності даних. Пропоновані показники мають експертно-аналітичний характер і слугують основою для застосування методу у форматі самодіагностики або моделювання.

Таблиця 3.10

Орієнтовні індикатори для оцінки реалізації політики демократизації

Блок	Деталізовані показники реалізації
1	2
Нормативно-	- Кількість оновлених/новоприйнятих актів, що стосуються демократизації.

правове оновлення	- Частка актів, гармонізованих з нормами ЄС. - Існування процедур відкритого обговорення нормативних змін.
Інституційна координація	- Наявність офіційно затверджених координаційних механізмів (робочі групи, ради). - Частота засідань міжвідомчих платформ. - Частка рішень, ухвалених за участю представників місцевих органів.
Функціональні управлінські інструменти	- Наявність нормативного акта про обов'язковість PIA (Policy Impact Assessment). - Частка рішень, що пройшли оцінку впливу. - Кількість/наявність регулярних звітів про стан демократичних показників.

Закінчення таблиці 3.10

1	2
Інформаційно-комунікативна взаємодія	- Кількість діючих електронних сервісів участі (петиції, обговорення, бюджет участі). - Частота оновлення відкритих даних. - Наявність стабільного каналу зворотного зв'язку з громадянами.
Освітньо-кадрове забезпечення	- Кількість проведених навчань із демократичного врядування. - Частка посадовців, які пройшли відповідне навчання за рік. - Інституціоналізація курсів з демократії в навчальних програмах.
Локалізація політики	- Наявність стратегічних документів із демократизації на рівні ОТГ або регіону. - Кількість підтриманих ініціатив громадських організацій. - Відсоток місцевих бюджетів, спрямованих на прозорість і підзвітність.

Джерело: побудовано автором.

Щоб надати отриманим значенням КРСД прикладної інтерпретації, варто орієнтуватися на просту триступеневу шкалу (табл. 3.11). Вона дозволяє швидко ідентифікувати загальний рівень спроможності реалізації демократичної політики:

Таблиця 3.11

Інтерпретація значення КРСД

Значення КРСД	Інтерпретація
0,00 – 0,33	Низька реалізаційна спроможність
0,34 – 0,66	Помірна реалізаційна спроможність
0,67 – 1,00	Висока реалізаційна спроможність

Джерело: побудовано автором.

Представлений підхід дозволяє зробити модель придатною для практичного застосування в контексті моніторингу, порівняльного аналізу та ухвалення рішень у сфері публічного управління.

Переваги запропонованого показника:

- 1) не потребує повного емпіричного дослідження;
- 2) адаптивний до різного рівня доступності даних;
- 3) може використовуватись як аналітичний орієнтир у плануванні та моніторингу;
- 4) підходить для експертної оцінки з боку фахівців, органів влади, громадськості.

Також можемо виділити додаткові аналітичні можливості щодо індикаторів КРСД, до складу яких входять:

Типи індикаторів. Для кожного блоку доцільно комбінувати *кількісні* (кількість актів, відсоток охоплення навчанням, кількість електронних платформ) та *якісні* індикатори (ступінь залученості, відкритість рішень, ефективність зворотного зв'язку), що в підсумку дозволить досягти балансу між вимірюваністю і змістовністю оцінки.

Рівнева деталізація. Індикатори можуть бути розділені на *базові* (для загального огляду стану реалізації) і *поглиблені* (для внутрішнього аудиту, аналітичних звітів, стратегічного планування), що дозволяє варіювати глибину оцінювання залежно від завдань і ресурсів.

Індекси на основі індикаторів. За наявності розширених даних можна формувати внутрішні субіндекси по кожному блоку (наприклад, Індекс комунікаційної відкритості, Індекс правового оновлення), які згодом агрегуються в КРСД, що дозволяє більш точно й диференційовано виявляти слабкі місця.

Візуальна аналітика. Індикатори можуть візуалізуватися за допомогою інтерактивних карт, діаграм павука або часових шкал, що робить результати доступними для широкої аудиторії – як фахівців, так і громадськості.

Контекстна прив'язка. Показники можуть бути адаптовані до специфіки сектору (освіта, охорона здоров'я, безпека) або ситуацій (воєнний стан, післявоєнне відновлення), що посилює релевантність аналітики.

Отже, КРСД може використовуватись як у форматі експрес-діагностики, так і як складова глибших аналітичних систем моніторингу у сфері публічного управління.

Оцінювання реалізаційної спроможності демократизаційної політики за допомогою КРСД дозволяє виявити як сильні сторони, так і структурні прогалини в її впровадженні. Водночас сама наявність оцінки не гарантує автоматичних змін – вона має бути інтегрована в системну управлінську відповідь. У цьому контексті виникає потреба у стратегічному підході, що поєднає управлінську логіку, інституційну сталість та адаптивність до зовнішніх викликів. Такий підхід може бути реалізований через розробку «Стратегії підтримки та інституціоналізації політики демократизації», яка забезпечить довготривалу ефективність і узгодженість дій на різних рівнях влади.

Зауважимо, що на тлі сучасних викликів демократичне врядування постає не лише як політична цінність, а як практична необхідність для забезпечення ефективності публічного управління, стабільності та стійкості держави. В Україні процес демократизації залишається важливим вектором трансформації публічної влади, але його реалізація потребує цілісного, стратегічного підходу, здатного забезпечити не лише короткострокові зрушення, а й довготривалий ефект.

По-перше, демократизація – це комплексний процес, який охоплює різні інституційні рівні, функціональні сфери та часові горизонти. Без стратегічного бачення реформи часто залишаються фрагментарними, вразливими до політичних змін і не забезпечують системного ефекту. В умовах воєнного стану, кризової мобілізації ресурсів і гібридних загроз особливо важливо закласти механізми, що забезпечать спадкоємність демократичного курсу незалежно від політичної кон'юнктури.

По-друге, наявність чіткої стратегії дозволяє поєднати різні управлінські інструменти – правові, кадрові, фінансові, цифрові – у єдиний функціональний механізм, що своєю чергою підвищує ефективність використання ресурсів,

запобігає дублюванню зусиль і сприяє формуванню спільного бачення серед зацікавлених сторін.

По-третє, стратегія демократизації має виконувати роль своєрідного «мосту» між оцінкою реалізації політики та подальшим управлінським циклом. КРСД як індикатор здатен сигналізувати про проблеми, але лише за наявності чітко визначених стратегічних цілей, планів і процедур реагування ці сигнали трансформуються у практичні дії. Таким чином, стратегія стає невід'ємною частиною управлінського зворотного зв'язку.

По-четверте, в умовах інтеграції України до європейського простору стратегія може відігравати роль відповідника європейських «policy frameworks», які визначають довгострокові орієнтири для демократичного розвитку. Вона також слугуватиме інструментом комунікації з міжнародними партнерами та донорськими структурами, які очікують системного бачення і вимірюваних результатів.

У підсумку, розробка Стратегії підтримки та інституціоналізації політики демократизації є логічним продовженням моделі, індикативної системи оцінки й методологічного підходу, описаних у попередніх підрозділах. Вона є не лише інструментом управління, а й політичним сигналом про намір забезпечити довготривалу трансформацію публічної влади на засадах відкритості, підзвітності та громадської участі. Далі деталізуємо складові запропонованої стратегії:

1. Мета і завдання Стратегії підтримки та інституціоналізації політики демократизації.

Розбудова сталої демократії в умовах суспільної трансформації, воєнних викликів та євроінтеграційних прагнень України вимагає не лише окремих політик і програм, а й наявності цілісної стратегічної рамки. Саме тому метою Стратегії підтримки та інституціоналізації політики демократизації є створення стійкої, узгодженої та ефективної системи реалізації демократичних реформ у публічному управлінні, яка здатна зберігати наступність, адаптуватися до зовнішніх викликів і забезпечувати довгостроковий ефект.

Мета передбачає поєднання трьох аспектів: 1) стійкість – наявність структур, норм і процесів, що дозволяють зберігати функціональність демократичного управління в умовах змін і криз; 2) наступність – забезпечення безперервності політик попри зміну політичних еліт, урядів чи адміністративного контексту; 3) результативність – досягнення конкретних, вимірюваних результатів у сфері демократизації за визначеними напрямками.

Для досягнення цієї мети стратегія має виконувати низку взаємопов'язаних завдань: 1) правове забезпечення – створення та постійне оновлення нормативно-правової бази демократизації відповідно до європейських стандартів good governance, що включає інструменти прозорості, підзвітності, участі та недискримінації; 2) інституціональне забезпечення – формування стабільних структур реалізації політики, зокрема створення координаційних органів, закріплення їхніх повноважень і забезпечення міжвідомчої взаємодії на різних рівнях влади; 3) кадрове забезпечення – розвиток людського капіталу у сфері публічного управління, включаючи підвищення кваліфікації, підтримку лідерських якостей, формування культури відкритості та етичного врядування; 4) інформаційна сталість – впровадження цифрових інструментів демократичної участі, розвитку аналітичних систем, відкритих даних, ефективної комунікації з громадянами та інституціями; 5) фінансова сталість – забезпечення передбачуваного, стабільного фінансування ініціатив у сфері демократизації, включно з бюджетною підтримкою ОМС, громадських проєктів, інноваційних сервісів участі.

Таким чином, стратегія має не лише описати бачення та пріоритети, а й закласти механізми їх досягнення, що включають адаптивність, чіткість відповідальності, прозору систему моніторингу та інституційне вкорінення демократичної моделі в українській публічній політиці.

2. Структура Стратегії підтримки та інституціоналізації політики демократизації.

Ефективна стратегія у сфері демократизації має ґрунтуватися на логіці циклічного управління, де кожен етап є не ізольованим, а пов'язаним із

попереднім та наступним. Тому структура цієї стратегії відповідає концепції «Policy Cycle», що забезпечує послідовність, зворотний зв'язок і можливість адаптації до нових викликів.

Етап 1: Аналітика.

На цьому етапі здійснюється всебічний аналіз поточного стану демократичної політики:

- виявлення викликів і структурних бар'єрів;
- аналіз нормативної, інституційної, кадрової й інформаційної бази;
- оцінка реалізації за допомогою КРСД;
- врахування зовнішнього середовища (PESTLE-аналіз).

Етап 2: Планування.

Розробка стратегічних цілей, завдань, очікуваних результатів та індикаторів досягнення. На цьому етапі використовуються:

- SMART-критерії для формулювання цілей;
- Balanced Scorecard для визначення сфери впливу, результатів та виконавців;
- визначення ресурсного забезпечення та відповідальних органів.

Етап 3: Імплементация.

Фаза практичного впровадження заходів стратегії, з акцентом на:

- поетапне введення політик за напрямками;
- запуск цифрових, кадрових і правових ініціатив;
- координація дій між державними структурами, органами місцевого самоврядування та громадянським суспільством.

Етап 4: Моніторинг.

Здійснення поточного та періодичного моніторингу реалізації стратегії:

- використання КРСД як інтегрального індикатора;
- регулярна звітність органів-реалізаторів;
- аналітичні висновки щодо ефективності та результативності заходів.

Етап 5: Адаптація.

На основі результатів моніторингу та зовнішніх змін стратегія коригується:

- перегляд пріоритетів, цілей і механізмів реалізації;
- оновлення індикаторів, бюджетних потреб, кадрових вимог;
- гнучке реагування на нові соціальні, політичні чи безпекові контексти.

Така структурна логіка дозволяє забезпечити безперервність управлінського циклу, уникнути формалізму та забезпечити стратегії реальну керованість, прозорість і довготривалу ефективність.

3. Пріоритетні напрями.

1. Інституційна стійкість.

Одним із важливих чинників забезпечення стійкості політики демократизації є її інституціоналізація – формалізоване вбудовування у структуру державного управління. У цьому контексті доцільним є створення постійних координаційних центрів демократизації» на національному та регіональному рівнях. Такі центри мають відігравати роль операційних ядер для стратегічного супроводу демократичних процесів, незалежно від змін уряду, політичної волі чи кризових умов.

Основні функції координаційних центрів включають:

- узгодження дій органів влади різних рівнів у сфері демократизації;
- моніторинг та оцінку реалізації політики, зокрема на основі показників КРСД та методик BSC;
- аналітичну та методичну підтримку для державних органів і органів місцевого самоврядування;
- організацію навчання й обміну досвідом у сфері демократичного врядування;
- комунікацію з громадськістю, експертами та міжнародними партнерами.

Такі центри мають діяти на засадах міжвідомчої координації, інституційної автономії та аналітичної компетентності. Для забезпечення легітимності та ефективності доцільним є включення до їхнього складу не лише представників виконавчої влади, а і громадського сектору, академічного середовища та органів місцевого самоврядування.

Важливо, щоб координаційні центри не лише виконували адміністративну функцію, а й були середовищем для накопичення знань, формування стратегічного бачення і розробки сценаріїв розвитку демократичного управління. Їхня діяльність повинна бути інтегрована в загальнодержавні процеси планування та фінансування, а також підкріплена відповідною нормативно-правовою базою.

У перспективі такі центри можуть стати осередками інституційної пам'яті та інноваційного розвитку, що особливо важливо для України в умовах динамічної трансформації політичної системи та численних викликів внутрішньої і зовнішньої стабільності.

2. Правова основа.

Надійна та адаптивна правова база є наріжним каменем ефективної політики демократизації. Успішне втілення стратегічних цілей неможливе без постійного оновлення законодавства, яке забезпечує інституційну легітимність, регламентує процедури, гарантує права та закріплює принципи good governance. Водночас правове регулювання має бути не статичним, а динамічним – здатним швидко реагувати на суспільні зміни, безпекові виклики та міжнародні зобов'язання України.

У цьому контексті пріоритетним напрямом стратегії є створення механізмів регулярного перегляду та оновлення законодавства, зокрема:

- запровадження періодичного аудиту нормативно-правових актів у сфері публічного управління з позицій демократичності та ефективності;
- інституційне закріплення наглядових функцій (наприклад, через спеціалізовані підрозділи в міністерствах або координаційних центрах);
- обов'язкова оцінка регуляторного впливу (Policy Impact Assessment) для нових ініціатив, що стосуються демократичних процесів;
- публічні консультації та цифрові платформи для участі громадськості в розробці та перегляді норм.

Окрему увагу слід приділити гармонізації законодавства з європейськими стандартами good governance, що передбачає:

- забезпечення прозорості прийняття рішень;
- підзвітність посадових осіб і органів влади;
- інклюзивність процесів формування політики;
- дотримання принципів правової визначеності, недискримінації та субсидіарності.

Запровадження чітких індикаторів відповідності законодавства стандартам good governance дозволить не лише контролювати прогрес, а й формувати обґрунтовані рекомендації для реформ. Зазначене також сприятиме інтеграції української системи публічного управління до загальноєвропейського правового простору.

Таким чином, правова основа демократизації має бути не просто юридичним супроводом політики, а її інституційною гарантією – засобом захисту демократичних принципів у довгостроковій перспективі. Кадрове забезпечення: програми розвитку компетенцій, підтримка лідерства, освітні стандарти.

3. Інформаційна взаємодія.

Інформаційна взаємодія є критично важливою складовою ефективної демократизації, оскільки забезпечує доступ громадян до рішень, їхню участь у врядуванні та контроль за діяльністю публічних інституцій. В епоху цифрових трансформацій можливості для участі значно розширилися, а інструменти стали швидшими, зручнішими та доступнішими для широких верств населення.

У межах стратегії пропонується впровадження комплексної системи цифрової демократії, яка включатиме:

- платформи електронної участі (електронні петиції, консультації з громадськістю, платформи співпраці з місцевою владою);
- інструменти прозорості бюджету участі та місцевого розвитку (інтерактивні мапи, дашборди, онлайн-звіти);
- автоматизовані канали зворотного зв'язку з громадянами (чат-боти, е-портали скарг, гарячі лінії, опитування);

- аналітичні панелі відкритих даних, що дозволяють відстежувати динаміку політик демократизації.

Принцип відкритих даних є фундаментальним - публічні органи повинні регулярно публікувати статистику, плани, звіти й оцінки, особливо в питаннях прав людини, залучення громадян і прозорості бюджету. Формати подачі інформації мають бути машинозчитуваними, стандартизованими й доступними.

У межах звітності особливу роль відіграє принцип публічності: громадяни мають розуміти, що саме робить влада, як це впливає на них і як вони можуть вплинути на процеси. Для цього слід встановити обов'язковість регулярної звітності органів публічної влади перед громадськістю в зручній, інтерактивній формі.

Цифрові інструменти також мають сприяти інклюзивності – особливу увагу слід приділити доступності сервісів для вразливих груп, людей з інвалідністю, мешканців сільських територій, внутрішньо переміщених осіб.

Таким чином, інформаційна взаємодія на основі цифрових рішень є не лише технічним інструментом, а глибинним демократичним механізмом, що підвищує довіру, ефективність і підзвітність усього публічного управління.

4. Фінансова сталість.

Жодна стратегія демократизації не може бути дієвою без фінансового забезпечення, яке гарантує можливість реалізації як державних, так і громадських ініціатив. У цьому контексті пріоритетом є створення сталої системи бюджетного фінансування, яка підтримує цілісність політики демократизації, забезпечує її безперервність і сприяє широкій участі громадянського суспільства.

Пропонується запровадити окремі бюджетні програми, спрямовані на:

- підтримку координаційних структур та механізмів моніторингу демократичної політики;
- фінансування навчальних програм для посадових осіб з питань good governance;
- розвиток цифрових платформ участі, звітності та відкритих даних;

- регулярну аналітику і оцінювання політики демократизації.

Окремий напрям – фінансування ініціатив громадянського суспільства, зокрема через:

- грантові конкурси для ОГС на впровадження локальних ініціатив демократизації;
- співфінансування програм громадської участі (партисипативне бюджетування, громадські консультації, просвітницькі кампанії);
- підтримку незалежного громадського моніторингу, аудиту та адвокаційної діяльності.

Фінансова сталість має забезпечуватись як через державний і місцеві бюджети, так і шляхом залучення коштів міжнародної технічної допомоги та партнерств із приватним сектором. Важливо закласти механізми прозорого розподілу й контролю за використанням коштів, що підвищить довіру до державних програм і зменшить ризики політичного впливу на розподіл ресурсів.

Таким чином, фінансова сталість не лише гарантує реалізацію стратегічних завдань, а й виступає індикатором політичної волі до підтримки демократичних перетворень, забезпечуючи реальний вплив громадян на публічну політику.

5. Адаптивність до ризиків.

Один із критично важливих аспектів ефективної стратегії демократизації – її здатність адаптуватися до викликів і функціонувати в умовах нестабільності. Український досвід, особливо після 2022 року, яскраво демонструє, що політика демократизації має враховувати ризики зовнішньої агресії, внутрішньої політичної турбулентності, гуманітарних криз та інституційного тиску.

У цьому контексті до стратегії доцільно інтегрувати елементи кризового управління, які дозволять зберігати сталість демократичних процесів навіть за умов воєнного стану або надзвичайних ситуацій.

Пропонуються такі заходи:

- інституційне резервування демократичних процедур, зокрема збереження дорадчих механізмів, консультацій та громадської участі в адаптованому (онлайн або спрощеному) форматі;
- інтеграція сценарного планування і моніторингу ризиків у державну політику демократизації;
- створення механізмів швидкого відновлення функцій місцевого самоврядування після завершення надзвичайних режимів;
- розробка індикаторів сталості демократичних інститутів у кризових умовах як інструмент оцінювання і запобігання рецентралізаційним тенденціям;
- залучення органів громадянського суспільства до кризового управління, включаючи моніторинг прав людини, гуманітарну допомогу, адвокацію прозорості.

Адаптивність має проявлятися не лише у спроможності системи зберігати функціональність, а й у здатності відновлювати та зміцнювати демократичні механізми після періодів обмежень. Зазначене вимагає наявності чітких процедур переходу від надзвичайного режиму до стандартного демократичного управління.

Зрештою, демократизація як політика не може бути суто мирним проєктом – вона має стати інструментом стійкості, здатним відповідати на виклики війни, дестабілізації й забезпечувати легітимність та довіру до публічної влади навіть у кризових обставинах.

4. Система оцінки реалізації стратегії.

Ефективність будь-якої стратегії залежить не лише від її якісного планування та впровадження, а й від систематичного та об'єктивного оцінювання результатів. У контексті політики демократизації ця оцінка має бути неформальною або одноразовою, а інституалізованою та прозорою, з регулярним залученням усіх зацікавлених сторін.

Важливим інструментом моніторингу є використання коефіцієнта реалізаційної спроможності демократизації (КРСД). Такий показник дозволяє оцінити реалізацію шести функціональних блоків демократизаційної політики

за якісними індикаторами (нормативність, інституційність, управлінські інструменти, комунікація, кадрова база, локалізація). КРСД має перевагу у простоті застосування, порівнянності результатів та гнучкості адаптації під конкретні контексти (регіональний, секторальний, часовий).

Оцінка на основі КРСД повинна супроводжуватись щорічним незалежним аудитом реалізації стратегії, що виконується уповноваженою установою або координаційним центром демократизації. Такий аудит має включати:

- перевірку відповідності реалізованих заходів стратегічним завданням;
- аналіз динаміки показників;
- формування рекомендацій щодо вдосконалення;
- публічне оприлюднення результатів у форматі звіту.

Особливу увагу слід приділити механізмам громадського моніторингу, які забезпечують легітимність та залучення. Доцільним є:

- створення громадських рад при координаційних структурах;
- запуск онлайн-панелей, де громадяни можуть оцінювати якість реалізації політики за спрощеною шкалою;
- залучення аналітичних центрів та громадських організацій до підготовки альтернативних звітів (shadow reports);
- інтеграція функції оцінки до цифрових платформ участі (наприклад, через інтерактивні дашборди або інструменти електронного голосування).

Для ефективного функціонування системи оцінки доцільно передбачити:

- нормативне закріплення її компонентів (КРСД, аудит, громадський моніторинг);
- бюджетне забезпечення діяльності інституцій моніторингу;
- навчання фахівців, які здійснюватимуть аналітичну обробку даних.

Таким чином, запропонована система оцінювання дозволяє не лише фіксувати прогрес, а й оперативно реагувати на виявлені проблеми, сприяючи гнучкому управлінню та зростанню ефективності політики демократизації.

5. Основні ризики та механізми їх подолання.

Реалізація стратегії демократизації у сфері публічного управління відбувається в умовах підвищеної складності як через загрози безпеці, так і через інституційні виклики. Ідентифікація та проактивне управління ризиками є критично необхідними для забезпечення результативності та стійкості обраного курсу.

Серед основних ризиків виділяються такі:

- Рецентралізація – спроби повернути повноваження до центру під приводом безпекових потреб або кризових ситуацій, що може уповільнити або скасувати досягнення децентралізаційної реформи.

Механізми подолання передбачають нормативне закріплення тимчасового характеру повноважень військових адміністрацій; розробку чіткої дорожньої карти повернення повноважень органам місцевого самоврядування; забезпечення моніторингу громадськості.

- Політичний тиск та маніпуляції – спроби використати механізми демократизації для просування вузькопартійних інтересів.

Механізми подолання включають інституційну незалежність органів, відповідальних за моніторинг; прозорість процедур, залучення незалежних експертів і міжнародних партнерів.

- Кадровий дефіцит – нестача підготовлених фахівців, здатних реалізовувати сучасну політику в умовах змін і ризиків.

Механізми подолання – програми професійного розвитку; підтримка академічного та практичного навчання з питань good governance, кризового управління, цифрових інструментів.

Недовіра громадян – низька залученість, скепсис до державних ініціатив, особливо в постраждалих регіонах.

Механізми подолання включає розвиток цифрової демократії; прозорість та регулярність звітності; публічне обговорення рішень; підтримка ініціатив громадянського суспільства.

Усі ці ризики повинні враховуватися в процесі планування, реалізації та оцінки стратегії. Їхнє своєчасне виявлення та превентивне усунення забезпечить сталість демократизаційних процесів навіть в умовах турбулентності.

6. Висновки та політичні рекомендації.

Запропонована стратегія підтримки та інституціоналізації політики демократизації є відповіддю на актуальні виклики й запит суспільства на прозоре, ефективне та підзвітне публічне управління. Її цінність полягає у створенні цілісного механізму, що поєднує нормативну визначеність, інституційну сталість, фінансову підтримку, аналітичну гнучкість і громадське залучення.

Інтеграція інструментів оцінювання, таких як КРСД, дозволяє не лише вимірювати прогрес, а і своєчасно реагувати на проблеми, підвищуючи ефективність реалізації демократичних реформ. Стратегія також враховує потребу в адаптивності до кризових умов, зокрема воєнного стану, що робить її гнучкою та релевантною до сучасного українського контексту.

На основі проведеного аналізу сформульовано такі політичні рекомендації:

Для законодавчої влади:

- закріпити в законодавстві принципи сталості та спадкоємності політики демократизації;
- підтримати нормативне закріплення механізмів оцінки (зокрема КРСД) і звітності органів публічної влади;
- визначити особливий правовий режим для підтримки участі громадян у кризових умовах.

Для виконавчої влади:

- створити міжвідомчий координаційний центр демократизації;
- інтегрувати інструменти оцінювання ефективності в щорічне планування;
- забезпечити ресурсну підтримку ініціатив громадянського суспільства.

Для міжнародних партнерів:

- підтримати реалізацію стратегії через технічну, експертну та фінансову допомогу;

- сприяти незалежному моніторингу дотримання демократичних стандартів;

- заохочувати обмін досвідом із країнами, які мають позитивний досвід у сфері демократичного врядування.

Зрештою, лише послідовна й інституціоналізована політика демократизації здатна зміцнити суспільну довіру, забезпечити стабільність та закласти основи для сталого розвитку України як демократичної європейської держави.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі дисертаційної роботи здійснено системну розробку удосконаленої моделі реалізації державної політики демократизації в умовах публічного управління. Особливу увагу зосереджено на структурно-функціональних елементах моделі, логіці їх взаємозв'язку, оцінці ефективності впровадження та перспективах інституціоналізації. Узагальнення результатів дає змогу зробити низку теоретичних і прикладних висновків, які відображають зміст і новизну здійсненого дослідження. Наведені нижче положення конкретизують основні наукові здобутки, отримані у процесі роботи над розділом:

1. Запропоновано цілісну модель удосконалення реалізації політики демократизації в системі публічного управління. Авторське бачення моделі реалізації державної політики демократизації передбачає системну взаємодію шести функціональних блоків: нормативно-правового оновлення, інституційної координації, управлінських інструментів, інформаційно-комунікативної взаємодії, освітньо-кадрового забезпечення та локалізації політики. Така структура моделі відповідає сучасним викликам публічного управління в Україні, зокрема необхідності синхронізації внутрішніх реформ

з європейськими стандартами *good governance*, а також адаптації до умов воєнного стану, безпекових загроз і динаміки громадської участі. Кожен із блоків відіграє не лише самостійну, а і взаємопов'язану роль у реалізації політики демократизації, що забезпечує системність і узгодженість рішень на різних рівнях влади. Завдяки такій архітектурі, модель дозволяє сформуванню цілісної управлінської логіки, у якій забезпечується баланс між стратегічними цілями, інституційними механізмами та інструментами впровадження демократичних перетворень у системі публічного управління.

2. Сформовано пояснення логіки циклічності та взаємозв'язків між елементами моделі. Оновлена модель реалізації політики демократизації базується на логіці циклічності, яка ґрунтується на концепції *Policy Cycle*. Такий підхід забезпечує не лише поетапність реалізації політики – від ідентифікації проблем до моніторингу та перегляду, а й дозволяє забезпечити інтегрованість усіх елементів у динамічному середовищі. Логіка циклічності гарантує, що кожен блок моделі не є ізольованим, а функціонує в тісному взаємозв'язку з іншими. Наприклад, нормативно-правові зміни без інституційної координації не забезпечать ефективного впровадження, а управлінські інструменти без належної інформаційної підтримки та кадрового забезпечення втрачають свою ефективність. У такий спосіб модель формує механізм зворотного зв'язку, який дозволяє своєчасно реагувати на зміни, здійснювати корекцію курсу, підвищувати результативність. Зазначене робить запропоновану модель не лише стратегічно структурованою, а й адаптивною до реальних викликів, таких як політична турбулентність, військові дії чи зміна соціальних очікувань громадськості.

3. Проведено порівняльний аналіз базових та удосконаленої моделей реалізації політики демократизації. У межах дослідження було здійснено порівняльний аналіз між традиційними (базовими) моделями реалізації державної політики та запропонованою удосконаленою моделлю. Базові моделі зазвичай характеризуються фрагментарністю, лінійністю реалізації, обмеженим залученням інструментів оцінювання ефективності, а також

недостатньою гнучкістю щодо змінного середовища. Натомість запропонована модель поєднує стратегічне мислення з операційними механізмами впровадження, включаючи цифровізацію, індикативні оцінки, інституційну координацію та правове забезпечення. Удосконалення реалізовано шляхом інтеграції таких управлінських підходів, як Policy Cycle, SMART-цілі, PESTLE-аналіз, BSC. Завдяки цьому забезпечується послідовність етапів, системність дій, можливість порівняльного аналізу та гнучке реагування на зміни. Таким чином, удосконалена модель має значний потенціал до впровадження як ефективний механізм реалізації державної політики демократизації в умовах сучасної України.

4. У межах розробки удосконаленої моделі реалізації політики демократизації запропоновано табличну форму відображення інституційної логіки, яка деталізує завдання, цілі, функції, відповідальні суб'єкти та очікувані результати для кожного з шести базових блоків. Завдяки табличному представленню з'являється можливість уникнути дублювання повноважень, розмежувати відповідальність, сформулювати конкретні цілі для інституцій-реалізаторів, а також закласти підґрунтя для подальшого моніторингу ефективності. Така деталізація дозволяє здійснювати як горизонтальну (між інституціями), так і вертикальну (між рівнями влади) інтеграцію дій, сприяє посиленню відповідальності виконавців та забезпечує управлінську логіку з акцентом на результативність.

5. Запропоновано авторський індикатор – КРСД (коефіцієнт реалізаційної спроможності демократизації). Коефіцієнт дозволяє здійснювати якісне інтегральне оцінювання стану реалізації політики демократизації за шістьма основними блоками моделі. Формула розрахунку базується на середньому значенні індикаторів реалізації кожного блоку (від 0 до 1), що визначаються на основі експертної чи аналітичної оцінки. Такий підхід забезпечує гнучкість застосування, можливість адаптації під різні управлінські контексти, а також мінімізує потребу в масштабному емпіричному зборі даних. КРСД може бути використаний для порівняння між

регіонами, секторами чи часовими періодами, ідентифікації слабких місць реалізації, а також як аналітична база для ухвалення управлінських рішень. Завдяки простоті та аналітичній доцільності, КРСД може застосовуватись як на національному рівні, так і в межах окремих громад чи секторів, що робить його ефективним механізмом підтримки політики демократизації в умовах сучасних викликів.

6. У третьому розділі запропоновано системне оновлення механізмів реалізації політики демократизації шляхом їх структурної інтеграції в межах єдиної моделі. Вперше на концептуальному рівні сформовано шість функціональних блоків (нормативно-правове оновлення, інституційна координація, управлінські інструменти, інформаційна взаємодія, кадрова модернізація, локалізація політики), що взаємодіють як цілісна система. Такий підхід дозволяє подолати фрагментарність, посилити зв'язок між інституційною основою, інструментарієм реалізації та цільовими результатами. Кожен блок доповнено конкретними механізмами: від створення координаційних центрів до цифрових платформ участі. Зазначене забезпечує більшу керованість, прозорість та адаптивність процесів демократизації. Отже, удосконалення полягає не лише у змістовному наповненні, але й у створенні внутрішньо узгодженого та стратегічно спрямованого механізму реалізації політики.

7. Представлено удосконалену модель реалізації політики демократизації з інтеграцією інноваційно-аналітичного механізму. У результаті дослідження розроблено та презентовано цілісну модель реалізації політики демократизації, що включає інноваційно-аналітичний механізм як дуже важливий елемент сучасного публічного управління. На відміну від традиційних моделей, запропонований підхід не обмежується описом інституційної архітектури чи нормативної бази. Він передбачає постійну аналітичну підтримку рішень, моніторинг у режимі реального часу, використання цифрових інструментів, а також формування адаптивного зворотного зв'язку. Інноваційно-аналітичний механізм об'єднує методики

оцінювання, візуалізацію показників, інтерпретацію динаміки реалізації політики, що дозволяє оперативно реагувати на зміни в середовищі, виявляти дисбаланси та коригувати управлінські дії. Запропонована модель створює підґрунтя для сталого та прозорого впровадження політики демократизації як на національному, так і на локальному рівнях.

8. Обґрунтовано потребу в стратегічному підході до закріплення та розвитку демократизаційних процесів у системі публічного управління. Відповіддю на цю потребу стала авторська стратегія підтримки та інституціоналізації політики демократизації. Вона визначає не лише загальні цілі, але й конкретизує завдання, інституційні механізми реалізації, систему оцінювання ефективності, а також інструменти подолання ризиків. Стратегія структурується відповідно до логіки політичного циклу й охоплює такі етапи: аналітику, планування, імплементацію, моніторинг та адаптацію. Вона узгоджується з положеннями удосконаленої моделі та передбачає використання КРСД як індикатора результативності. Особливу увагу приділено ризикам рецентралізації, політичного тиску та дефіциту кадрів із пропозиціями щодо їх мінімізації. Стратегія створює інституційне підґрунтя для забезпечення стабільності демократичних трансформацій, формує політико-адміністративні орієнтири та слугує інструментом координації між різними рівнями влади та громадянським суспільством.

Результати дослідження висвітлені у наступних працях автора:

Максак В.І. Демократія в Україні: виклики, цінності та перспективи розвитку. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2024. № 39. С. 203-207. DOI <https://doi.org/10.32782/pma2663-5240-2024.39.38> <https://pag-journal.iei.od.ua/archives/2024/39-2024/40.pdf>

Руденко О.М., Максак В.І. Актуальні питання демократизації суспільства. *Європейський вимір публічного управління*: матеріали VI регіональної наукової конференції; 16.12.2022 р., м. Чернігів / за заг. ред. Руденко О.М., Михайловської О.В. Чернігів: НУ «Чернігівська політехніка»,

2022. С. 38-41. https://pumo.stu.cn.ua/wp-content/uploads/2023/03/18_yevropejskyj-vymir-publichnogo-upravlinnya_2022.pdf

Максак В.І. Актуальні питання розвитку територіальних громад. *Модернізація вітчизняної правової системи в умовах світової інтеграції*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Кропивницький, 22-23 березня 2023 р. / за заг. ред. О. Р. Антонова, С. І. Москаленко. Кропивницький: ЛА НАУ, 2023. 368 с. ISBN 978-611-01-2892-6. С. 93-95. https://www.glau.kr.ua/images/docs/Materialy_4mizhnar_konf_pravo.pdf

ВИСНОВКИ

Дисертаційна робота була присвячена комплексному аналізу, оцінці та вдосконаленню реалізації політики демократизації в системі публічного управління України. У межах трьох розділів розкрито теоретико-методологічні засади демократизації, проведено емпіричне дослідження чинних механізмів, запропоновано цілісну авторську модель та розроблено Стратегію підтримки й інституціоналізації політики. Узагальнення результатів дозволяє сформулювати такі основні положення:

1. У результаті дослідження концептуальних підходів до розуміння демократизації як суспільного процесу встановлено, що демократизація є не лише політичним чи правовим явищем, а складним багатовимірним процесом, який охоплює трансформацію цінностей, інституційної логіки та управлінських практик держави. Її реалізація передбачає формування нормативного середовища, яке гарантує рівність, участь, підзвітність і прозорість, а також створення дієвих механізмів взаємодії між владними структурами, громадянським суспільством і громадянами. Демократизація проявляється не лише у формальних процедурах виборів чи законодавчих норм, а й у щоденній управлінській культурі, що вимагає від влади здатності до самообмеження, дотримання принципів верховенства права, відкритості та відповідальності. Доведено, що демократичний розвиток є органічною складовою еволюції системи державного управління, оскільки забезпечує перехід від адміністративно-командної до партнерської моделі взаємодії держави й суспільства. В українських реаліях, зокрема під час воєнного стану, демократичні принципи продемонстрували свою стійкість і важливість для підтримання легітимності та довіри до влади. Даний процес потребує циклічності, аналітичної підтримки та гнучких механізмів реалізації політики, що інтегрують демократичні цінності у щоденну управлінську практику.

2. Уточнено понятійно-категоріальний апарат державної політики демократизації. Доведено, що демократизація являє собою цілісну систему дій

державних інститутів, спрямованих на формування, підтримку й розвиток демократичних норм і процедур у суспільстві. Стверджується, що поняття “державна політика демократизації” охоплює як нормативно-правову діяльність, так і управлінські практики, які забезпечують реалізацію демократичних цінностей – свободи, рівності, участі, відкритості та підзвітності. Проаналізовано основні підходи до визначення принципів демократизаційної політики: системності, прозорості, інклюзивності, субсидіарності, партнерства держави й громадянського суспільства. Встановлено, що ключовими її цілями є розширення можливостей участі громадян у прийнятті рішень, підвищення ефективності інститутів влади, забезпечення верховенства права та створення умов для суспільного діалогу. Визначено групи інструментів реалізації державної політики демократизації: нормативно-правові (закони, стратегії, програми), інституційно-організаційні (державні органи, агенції, дорадчі ради), комунікаційні (громадські консультації, відкриті дані, публічні звіти) та цифрові (електронна демократія, петиції, платформи участі). Уточнення цих категорій дозволило сформувану структурувану основу для подальшого аналізу практик і розроблення удосконаленої моделі реалізації політики демократизації.

3. Систематизовано світові моделі і практики демократичної трансформації, узагальнено ключові підходи до побудови демократичного врядування та визначено чинники їх ефективності. Встановлено, що в більшості успішних держав демократизація реалізується через поєднання інституційних реформ, децентралізації влади, розвинених механізмів участі громадян і високого рівня прозорості управління. Серед провідних моделей виокремлено західноєвропейську (з акцентом на соціальний діалог і правову державу), скандинавську (орієнтовану на консенсус і довіру), американську (з домінуванням громадянських свобод і саморегулювання), а також постсоціалістичну, яка характеризується поетапним переходом від авторитаризму до демократичного врядування. Проведений аналіз засвідчив, що успішність демократичної трансформації визначається не лише

формальними інституціями, а й рівнем політичної культури, зрілістю громадянського суспільства, незалежністю судової системи, стабільністю партійних інститутів і розвитком механізмів горизонтальної підзвітності. Значну роль відіграють цифрові технології – електронне урядування, відкриті дані, електронні петиції та платформи громадської участі, які посилюють прозорість і довіру до держави. Порівняння міжнародного досвіду дало змогу виокремити практики, релевантні для України: посилення інституційної автономії місцевого самоврядування, створення системних механізмів участі громадян у прийнятті рішень, формування культури відповідальності посадових осіб і стратегічного планування на засадах довіри, що створює підґрунтя для розроблення національної моделі демократизації, адаптованої до українських умов та європейських стандартів.

4. Оцінка сучасного стану демократичних перетворень в Україні показала, що процес демократизації набув системного характеру, проте залишається складним і неоднорідним. З одного боку, значні досягнення у сфері децентралізації, розвитку місцевого самоврядування, забезпечення прозорості діяльності органів влади та запровадження цифрових сервісів свідчать про стале утвердження демократичних засад. З іншого – спостерігаються інституційні суперечності, нерівномірність реформ, слабкість механізмів підзвітності та недостатній рівень громадянської участі у прийнятті рішень. Встановлено, що демократичні перетворення в Україні відбуваються під впливом політичних, соціальних і безпекових факторів, серед яких особливу роль відіграє воєнний стан. Попри надзвичайні умови, українська держава зберегла базові демократичні принципи – публічність влади, свободу слова, діяльність громадських інституцій, що підтверджує стійкість демократичної системи навіть у кризових контекстах. Разом із тим наголошено на потребі підвищення ефективності реалізації демократичної політики шляхом посилення інституційної координації, вдосконалення законодавчого забезпечення та розширення каналів участі громадян у процесах управління. Отримані результати доводять, що демократичні

перетворення в Україні мають незворотний характер, однак вимагають системної підтримки з боку держави, наукової спільноти й громадянського суспільства для переходу від декларативних до дієвих механізмів демократії.

5. Досліджено рівень демократичної стійкості та інституційного розвитку України, в результаті чого встановлено, що саме громадянське суспільство є ключовим рушієм і стабілізуючим чинником демократизаційних процесів. Його інституції формують суспільний запит на підзвітність і відкритість влади, сприяють розвитку культури участі та контролюють дотримання демократичних стандартів. Під час періодів політичної турбулентності, реформ децентралізації та воєнного стану саме громадські організації, ініціативи та активні громади стали джерелом соціальної згуртованості, гуманітарної підтримки та інноваційних рішень у сфері управління. Разом із тим виявлено, що інституційна стійкість українського громадянського сектору потребує подальшого зміцнення. Його ефективність стримується браком законодавчо закріплених механізмів участі у прийнятті рішень, обмеженими фінансовими ресурсами, недостатньою координацією між органами влади та громадськими структурами. Для забезпечення повноцінного партнерства між державою й громадськістю необхідно розвивати інституційні механізми співуправління, розширювати доступ до публічної інформації, запроваджувати сталі механізми фінансування громадських ініціатив. Підтверджено, що демократична стійкість держави прямо залежить від рівня довіри громадян до інституцій влади, їхньої участі у прийнятті рішень і здатності громадянського суспільства виступати рівноправним суб'єктом публічної політики. Таким чином, утвердження демократії в Україні має спиратися на принципи партнерства, взаємної відповідальності та відкритої комунікації між владою й суспільством.

6. Виокремлено основні проблеми практичної реалізації державної політики демократизації та встановлено, що чинна інституційна архітектура публічного управління в Україні містить як потужний потенціал, так і суттєві обмеження для впровадження демократичних принципів у практику державного управління. З одного боку, децентралізаційна реформа,

нормативна база з питань відкритості влади та електронного урядування створили передумови для більшої прозорості, участі громад і підзвітності управлінських рішень. З іншого боку, система державного управління залишається фрагментованою, надмірно централізованою та недостатньо скоординованою між різними рівнями влади. Серед головних бар'єрів реалізації політики демократизації виявлено: низьку аналітичну спроможність органів влади, слабку інтеграцію цифрових інструментів у процес ухвалення рішень, нестачу кадрових компетентностей у сфері демократичного врядування, а також обмежену взаємодію між центральними й місцевими інституціями. У кризових умовах, зокрема під час воєнного стану, посилюється тенденція до централізації управління, що, хоча й обґрунтована безпековими чинниками, водночас знижує гнучкість демократичних механізмів. Доведено, що подолання зазначених бар'єрів можливе лише за умови створення стабільних координаційних центрів демократизаційної політики, розбудови системи постійного моніторингу її реалізації та забезпечення відкритого обміну даними між усіма суб'єктами публічного управління. Посилення інституційної взаємодії та аналітичного забезпечення стане необхідною умовою формування ефективної, прозорої й адаптивної системи демократичного врядування в Україні.

7. Розкрито стратегічні орієнтири демократичного розвитку України, що дало змогу сформулювати концептуальне бачення сучасної моделі державної політики демократизації, заснованої на цінностях свободи, гідності, рівності, верховенства права та суспільної солідарності. Обґрунтовано, що в умовах внутрішніх і зовнішніх викликів демократичний розвиток має спиратися на п'ять ключових принципів: стійкість інституцій, відкритість влади, участь громадян, підзвітність управлінських рішень і дотримання прав людини як непорушної основи державної політики. Серед стратегічних пріоритетів визначено забезпечення узгодженості національної політики з європейськими стандартами демократії, зміцнення місцевого самоврядування, інституціоналізацію участі громадськості в управлінні, підвищення

ефективності правового регулювання та розвиток цифрових інструментів публічної взаємодії. Встановлено, що стратегічне бачення демократичного розвитку має бути інтегроване в загальнодержавні реформи – антикорупційну, адміністративну, судову, інформаційну, а також у сферу національної безпеки. Таке поєднання забезпечує сталість і послідовність демократичної трансформації, створює умови для формування державної політики, орієнтованої на людину, та підвищує стійкість української демократії до кризових впливів. Таким чином, сформульовані орієнтири стають концептуальним фундаментом подальшого удосконалення моделі реалізації політики демократизації.

8. Розроблено та обґрунтовано удосконалену модель реалізації державної політики демократизації шляхом вироблення концептуально нового підходу, який інтегрує стратегічну, інституційну, управлінську, інформаційно-комунікативну та кадрову складові в єдину цілісну систему. Модель відображає послідовність етапів формування й реалізації політики – від стратегічного планування до моніторингу результатів – та забезпечує логіку зворотного зв'язку й корекції управлінських рішень. Інноваційність розробленої моделі полягає у включенні інноваційно-аналітичного механізму, що забезпечує циклічність, адаптивність і прозорість процесів демократичного врядування. Модель поєднує концепцію “policy cycle” із підходами до управління результативністю, що дозволяє оцінювати ефективність реалізації політики на основі об'єктивних показників і даних відкритих джерел. Її структура охоплює шість функціональних блоків: нормативно-правовий, координаційний, управлінський, комунікаційний, кадровий та локалізаційний, кожен із яких спрямований на забезпечення збалансованої взаємодії між державою, громадськістю та місцевими громадами. Обґрунтовано, що впровадження моделі сприятиме підвищенню якості управлінських рішень, розвитку інституційної культури публічного управління та запровадженню дієвих механізмів демократичного контролю. Її застосування може стати методологічною основою для оцінювання ефективності реформ у сфері

демократизації та орієнтиром для органів виконавчої влади й місцевого самоврядування. Запропонована модель формує системний підхід до реалізації державної політики демократизації, що поєднує стратегічне бачення з практичною реалізованістю і гнучкістю в умовах динамічних суспільно-політичних змін.

9. Запропоновано цілісне методичне забезпечення оцінки ефективності реалізації політики демократизації, засноване на інтеграції сучасних аналітичних методик – Policy Cycle Analysis, Balanced Scorecard (BSC), PESTLE-аналізу та SMART-індикаторів. Така комбінація формує методичне кільце підтримки управлінських рішень, у межах якого Policy Cycle задає логіку послідовності політики, BSC забезпечує вимірювання результативності за ключовими напрямками, PESTLE враховує зовнішні ризики, а SMART допомагає формулювати чіткі, досяжні та релевантні цілі. На основі інтеграції цих методик розроблено Коефіцієнт реалізаційної спроможності демократизації (КРСД) – індикативний інструмент для швидкої оцінки рівня впровадження демократичних механізмів у публічному управлінні. КРСД дозволяє оцінювати нормативне оновлення, координацію суб'єктів політики, управлінські інструменти, комунікації, кадрову спроможність і локалізацію демократичних процесів. Його застосування забезпечує можливість порівняльного аналізу між регіонами, виявлення слабких зон і корекції стратегій у режимі реального часу. Крім того, у межах дисертації розроблено Стратегію інституціоналізації політики демократизації України, що включає п'ять взаємопов'язаних напрямів: інституційну стійкість, правове оновлення, інформаційну взаємодію, фінансову сталість і адаптивність до ризиків. Вона спрямована на закріплення демократизаційних практик на всіх рівнях управління, підвищення довіри громадян до держави та забезпечення синергії між державними і громадськими інститутами. Запропоноване методичне забезпечення й стратегічна рамка створюють інструментарій для переходу від декларативного до дієвого формату реалізації політики демократизації,

підвищують її гнучкість, доказовість і стійкість у контексті євроінтеграційного розвитку України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Михайловська О. В. Публічно-управлінська діяльність за умов демократичних змін. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2020. № 4(27). С. 5-9.
2. Kharel A. Facets of Democracy: An Overview. *Molung Educational Frontier*. 2019. Vol. 9. Pp. 15-29. DOI: <https://doi.org/10.3126/mef.v9i0.33581>.
3. Стефанчук Р. О., Федоренко В. Л. Всеукраїнський референдум у системі референдної демократії: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 162 с.
4. Parker W. Democracy and Difference. *Theory and Research in Social Education*. 1997. Vol. 25. Pp. 220-234. DOI: <https://doi.org/10.1080/00933104.1997.10505805>.
5. Staeheli L. Democracy and Democratization. *The SAGE Handbook of Political Geography*. 2008. Pp. 389-402. DOI: <https://doi.org/10.4135/9781848607880.N24>.
6. Merkel W. Embedded and defective democracies. *Democratization*. 2004. Vol. 11. Pp. 33-58. DOI: <https://doi.org/10.1080/13510340412331304598>.
7. Rød E., Knutsen C., Hegre H. The determinants of democracy: a sensitivity analysis. *Public Choice*. 2020. Vol. 185. Pp. 87-111. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11127-019-00742-z>.
8. Alifiani S., Salahudin, Firdaus, M. Civil Society Democracy in Indonesia Studies: A Systematic Literature Review (SLR). *Moderasi: Jurnal Studi Ilmu Pengetahuan Sosial*. 2024. Vol. 5, No. 1. Pp. 1-19. DOI: <https://doi.org/10.24239/moderasi.vol5.iss1.227>.
9. Dryzek J. Democratization as Deliberative Capacity Building. *Comparative Political Studies*. 2009. Vol. 42. Pp. 1379-1402. DOI: <https://doi.org/10.1177/0010414009332129>.

10. Dorsch M., Maarek P. Democratization and the Conditional Dynamics of Income Distribution. *American Political Science Review*. 2019. Vol. 113. Pp. 385-404. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0003055418000825>.
11. Wiratno. Using Democracy and Its Development. *International Journal Of Humanities Education and Social Sciences*. 2024. Vol. 4(1). DOI: <https://doi.org/10.55227/ijhess.v4i1.1145>.
12. Goia S. Fundamental characteristics of modern democracy. *International Journal of Legal and Social Order*. 2021. Vol. 1, No. 1. Pp. 441-446. DOI: <https://doi.org/10.55516/ijlso.v1i1.24>.
13. Kahn P. W. What Is Democracy? *Public Humanities*. 2025. Vol. 1. e16. DOI: <https://doi.org/10.1017/pub.2024.17>.
14. Schumpeter J. A. Capitalism, socialism and democracy. Harper & Brothers, 1942. 460 p.
15. Weber M. Economy and society. University of California Press, 1978. 1469 p.
16. Hayek F. A. The road to serfdom University of Chicago Press, 1944. 301 p.
17. Diamond L. Developing democracy: Toward consolidation. Johns Hopkins University Press, 1999. 362 p.
18. Dahl R. A. Polyarchy: Participation and opposition. Yale University Press, 1971. 257 p.
19. Madison, J. The Federalist Papers. In A. Hamilton & J. Jay (Eds.), The Federalist ... (Vols. I–II). New York: J. & A. McLean. 1788. 611 p.
20. Dahl R. A. Democracy and its critics. Yale University, 1989. 397 p.
21. Lijphart A. Patterns of democracy: Government forms and performance in thirty-six countries. Yale University Press, 1999. 351 p.
22. O'Donnell G., Schmitter P. C., Whitehead L. Transitions from authoritarian rule: Tentative conclusions about uncertain democracies. Johns Hopkins University Press, 1986. 108 p.

23. Lipset S. M. Some social requisites of democracy: Economic development and political legitimacy. *American Political Science Review*. 1959. Vol. 53(1). Pp. 69-105.
24. Huntington S. P. The third wave: Democratization in the late twentieth century. University of Oklahoma Press, 1991. 366 p.
25. North D. C. Institutions, institutional change and economic performance. Cambridge University Press, 1990. 152 p.
26. Fukuyama F. The origins of political order. Farrar, Straus and Giroux, 2011. 585 p.
27. Литвин В. Політична історія України ХХ століття. Київ: Наукова думка, 2010. 991 с.
28. Коліушко І. Реформи публічного управління в Україні: виклики та перспективи. Київ: Центр політико-правових реформ, 2016. 24 с.
29. Dahl R. A. *On democracy*. Yale University Press, 1998. 224 p.
30. Diamond L. *The spirit of democracy: The struggle to build free societies throughout the world*. Times Books, 2008. 401 p.
31. Linz J. J., Stepan A. *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Johns Hopkins University Press, 1996. 501 p.
32. Levitsky S., Way L. A. *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes after the Cold War*. Cambridge University Press, 2010. 517 p.
33. Carothers T. *The End of the Transition Paradigm*. *Journal of Democracy*. 2002. Vol. 13(1). Pp. 5-21. DOI: <https://doi.org/10.1353/jod.2002.0003>.
34. Habermas J. *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. MIT Press, 1996. 674 p.
35. Шемшученко, Ю. С. Конституції і конституційні акти України. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. 2001. 544 р.
36. Шемшученко Ю. С., Скрипнюк О. В., Кресіна І. О., Погорілко В. Ф., Ставнічук М. І. Державотворення і правотворення в Україні: досвід, проблеми, перспективи. Київ : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. 632 с.

37. Литвин В. Політична арена України: дійові особи та виконавці. Київ : Абрис, 1994. 495 с.
38. Розвиток публічного права в Україні (доповідь за 2003-2004 роки) / за заг. ред І. Б. Калущка, Н. В. Александрової. Київ : Лікей, 2005. 448 с.
39. Яковлева Л. І. Легітимація публічного адміністрування в умовах демократизації суспільства. «UChoice: 4P» *Ukrainian Choice: Public Policy, Politics, Psychology*: матеріали II міждисциплінарної науково-практичної конференції (м. Одеса, 8 жовтня 2016 р.) / за заг. ред. д. політ. н., професора Д. В. Яковлева. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2016. С. 175-178.
40. Федоренко В. Демократія, демократизація та феномен «електоральної революції» 2019 року в Україні. *Право України*. 2019. № 11. С. 200-224. DOI: <https://doi.org/10.33498/louu-2019-11-200>.
41. Бекешкіна І. Демократія, політична культура та громадянське суспільство в Україні. *Розвиток демократії в Україні*: матеріали Міжнар. наук. конф. Київ, 2001. С. 629-638.
42. Haran O. From Viktor to Viktor: Democracy and authoritarianism in Ukraine. *Demokratizatsiya*. 2011. Vol. 19, Issue 2. Pp. 93-110. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/19f1e556-0385-4f15-a018-0fab8c48b816/content>.
43. Іщенко М. П., Іщенко О. М. Філософія гуманізму і демократії. *Вісник Черкаського університету*. 2017. № 1. С. 63-70. URL: <https://scispace.com/pdf/philosophy-of-humanism-and-democracy-27pd6l2hyi.pdf>.
44. *Freedom in the World 2023: Ukraine*. Freedom House. 2023. URL: <https://freedomhouse.org/country/ukraine/freedom-world/2023>
45. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
46. Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE. *Organization for Security and Co-operation in Europe*. 29 June 1990. URL: <https://www.osce.org/odihr/elections/14304>.

47. Статут Ради Європи від 05.05.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001#Text.

48. Мунтян Л. Державна політика як форма цілеспрямованої активності держави. *Державна політика як форма цілеспрямованої активності держави*. 2024. № 25. С. 989-1008. URL: <https://pard.mk.ua/index.php/journal/article/view/448/418>.

49. Пухкал О. Г., Гомоляко О. В. Публічна та державна політика: єдність та відмінності. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 24. С. 106–112.

50. Державна політика: аналіз та механізми її впровадження в Україні : навч. посіб. / за заг. ред. В. Ребкала, В. Тертички. Київ : Вид-во НАДУ, 2000. 232 с.

51. Бакуменко В. Д., Надолішній П. І. Теоретичні та організаційні засади державного управління : навч. посіб. Київ : Міленіум, 2003. 256 с.

52. Романов В. Є., Рудік О. М., Брус Т. М. Державна політика: аналіз та механізми її впровадження. Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2003. 72 с.

53. Державне управління : словник-довідник / уклад. В. Д. Бакуменко ; за заг. ред. В. М. Князєва, В. Д. Бакуменка. Київ : Вид-во УАДУ, 2002. 228 с.

54. Енциклопедичний словник з державного управління / [укл. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.] ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ : НАДУ, 2010. 820 с.

55. Економічний розвиток і державна політика : [навч. посіб.] / [Ю. Бажал, О. Кілієвич, О. Мертенс та ін.] ; за заг. ред. Ю. Єханурова, І. Розпутенка. Київ : Вид-во УАДУ, 2001. 480 с.

56. Рябічко О. В. Державна політика регулювання підприємницької діяльності: механізми формування. Актуальні проблеми державного управління. 2011. № 1 (39). С. 72-76. URL: <http://www.stattionline.org.ua>.

57. Цветков В. В. *Демократія. Управління. Бюрократія : монографія*. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. 248 с.

58. Тертичка В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні. Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2002. 750 с.
59. Puukko S., Heino M., Kostamo K., Saurio K., Sniehotta F., Hankonen N. How do behavioral public policy experts see the role of complex systems perspectives? An expert interview study. *Translational Behavioral Medicine*. 2024. Vol. 14. Pp. 417-425. DOI: <https://doi.org/10.1093/tbm/ibae024>.
60. Demir F. Basic Concepts of Public Policy. 2021. Pp. 1-51. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-68715-1_1.
61. Vaison R. A Note on “Public Policy”. *Canadian Journal of Political Science*. 1973. Vol. 6, Issue 4. Pp. 661-664. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0008423900040506>.
62. Dye T. Understanding Public Policy. Pearson, 1972. 280 p.
63. Howlett M., Cashore B. Conceptualizing Public Policy. *Comparative Policy Studies. Research Methods Series* / Engeli I., Allison C.R. (eds). Palgrave Macmillan, London, 2014. Pp. 17-33. DOI: https://doi.org/10.1057/9781137314154_2.
64. *Democratization – Intro to Political Science Key Terms. Fiveable*. URL: <https://fiveable.me/key-terms/intro-to-poli-sci/democratization>.
65. Застава Н. В. Демократизація суспільства як основа демократизації влади: теоретико-методологічні підходи. *ResearchGate*. 2020. URL: <https://www.researchgate.net/publication/347097054>.
66. Чебан Ю. І. Демократизація суспільства: сутність і тенденції розвитку. *Соціальні науки. Серія: Політологія*. 2021. № 2(106). С. 33-37.
67. Democracy – Compass: Manual for Human Rights Education with Young People. *Council of Europe*. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/democracy>.
68. Реньов Є. В. Шлях України до консолідованої демократії: проблеми, перспективи та світовий досвід. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2021. № 64. С. 381-385.

69. Krajnik O. Democratization of governance as the basis of local economic development in Ukraine. *Journal of Geography, Politics and Society*. 2022. № 12(2). Pp. 27-35. DOI: <http://dx.doi.org/10.26881/jpgs.2022.2.04>.
70. Самофалов Л. П., Самофалов О. Л. Проблеми правового регулювання боротьби з тероризмом та запобігання терористичним актам. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право*. 2020. № (2). С. 84–92. DOI: <https://doi.org/10.32755/sjlaw.2020.02.084>.
71. Машталір Х. В., Леськів С. Р. Реалізація демократії в Україні: політико-правовий аналіз. *Науковий вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія: Юридична*. 2022. № 95. С. 112–118.
72. Застава І. В. Демократизація суспільства як основа демократизації влади: теоретико-методологічні підходи. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологія, філософія, історія*. 2016. № 4. С. 45–52.
73. Головченко А. В. Методологічні проблеми демократизації суспільства країн Центрально-Східної Європи. *Актуальні проблеми політики*. 2012. № 45. С. 112–118.
74. Очицький М. С. Демократизація політичної свідомості і культури. *Politicus*. 2020. № 6. С. 112–118.
75. Iovcheva, A., & Reichardt, D. (2023). Democratic Values in Times of War: the Case of Ukraine. *Acta De Historia & Politica: Saeculum XXI*, 48-60.
76. Welzel C. *Freedom Rising: Human Empowerment and the Quest for Emancipation*. Cambridge University Press. February 2013. P. 2.
77. Pirker-Díaz P., Wilson M. C., Beier S., Wiesner K. Unraveling 20th-century political regime dynamics using the physics of diffusion. *Physics and Society*. 2024. URL: <https://arxiv.org/abs/2411.11484>.
78. Treisman D. Democracy by mistake. *Working Paper*. 23944. URL: https://www.nber.org/system/files/working_papers/w23944/w23944.pdf.
79. Albertus M., Menaldo V. *Authoritarianism and the Elite Origins of Democracy*. Cambridge University Press, 2018. DOI: <https://doi.org/10.1017/9781108185950>.

80. Bush S., Melendi J. D. External actors in democratization. October 2024. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/wien/21578.pdf>.
81. Fukuyama F. Is There a Proper Sequence in Democratic Transitions? *Current History*. 2011. Vol. 110(739). Pp. 308–310. URL: https://fukuyama.stanford.edu/sites/g/files/sbiybj24466/files/media/file/current_history_sequencing.pdf.
82. Gjerløw Haakon, Knutsen Carl Henrik, Wig Tore, Wilson Matthew Charles. Stairways to Denmark: Does the Sequence of State-Building and Democratization Matter for Economic Development? *V-Dem Working Paper*. 2018. Vol. 72. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3229983&utm.
83. Ajagbe S. Aligning the Two Main Approaches to the Study of Democratization. *Transcience*. 2024. Vol. 7(1). Pp. 83-99. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www2.huberlin.de/transcience/vol7_no1_83_99.pdf.
84. Douglas M. Seymour Martin Lipset, Sociologist, Dies at 84. 2007. URL: <https://www.nytimes.com/2007/01/04/obituaries/04lipset.html>.
85. Schmitter P. C. The Consolidation of Political Democracies. *Transitions to Democracy* / Geoffrey Pridham (ed.). Aldershot: Dartmouth, 1995. Pp. 535-570.
86. Huntington, S. P. Democracy's Third Wave. *The Journal of Democracy*. 1991. Vol. 2(2).
87. Hendriks C., Reid R. Citizen-Led Democratic Change: How Australia's Community Independents Movement Is Reshaping Representative Democracy. *Political Studies*. 2023. Vol. 72, Issue 4. Pp. 1609-1631. DOI: <https://doi.org/10.1177/00323217231219393>.
88. McCoy J. Democracy in Latin America: Political Change in Comparative Perspective. *Perspectives on Politics*. 2007. Vol. 5. Pp. 397-399. DOI: <https://doi.org/10.1017/S1537592707071289>.
89. Sato Y., Wahman M. (2019). Elite coordination and popular protest: the joint effect on democratic change. *Democratization*, 26, Pp. 1419-1438. DOI: <https://doi.org/10.1080/13510347.2019.1645127>.

90. Olsen J. Change and continuity: an institutional approach to institutions of democratic government. *European Political Science Review*. 2009. Vol. 1, Issue 1. Pp. 3-32. DOI: <https://doi.org/10.1017/S1755773909000022>.
91. Yılmaz H. External-Internal Linkages in Democratization: Developing an Open Model of Democratic Change. *Democratization*. 2002. Vol. 9. Pp. 67-84. DOI: <https://doi.org/10.1080/714000257>.
92. Mettler S., Soss J. The Consequences of Public Policy for Democratic Citizenship: Bridging Policy Studies and Mass Politics. *Perspectives on Politics*. 2004. Vol. 2, Issue 1. Pp. 55-73. DOI: <https://doi.org/10.1017/S1537592704000623>.
93. Boix C. Democracy, Development, and the International System. *American Political Science Review*. 2011. Vol. 105, Issue 4. Pp. 809-828. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0003055411000402>.
94. Papaioannou E., Siourounis G. Economic and Social Factors Driving the Third Wave of Democratization. *Public Choice & Political Economy eJournal*. 2004. DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.566021>.
95. Gleditsch K., Ward M. Diffusion and the International Context of Democratization. *International Organization*. 2006. Vol. 60, Issue 460. Pp. 911-933. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0020818306060309>.
96. Mansfield E., Pevehouse J. Democratization and International Organizations. *International Organization*. 2006. Vol. 60, Issue 1. Pp. 137-167. DOI: <https://doi.org/10.1017/S002081830606005X>.
97. Harbers I., Ingram M. Democratic Institutions Beyond the Nation State: Measuring Institutional Dissimilarity in Federal Countries. *Government and Opposition*. 2013. Vol. 49, Issue 1. Pp. 24-46. DOI: <https://doi.org/10.1017/gov.2013.20>.
98. Norris P. Is Western Democracy Backsliding? Diagnosing the Risks. *Political Economy: National*. 2017. DOI: <https://doi.org/10.2139/SSRN.2933655>.
99. Arat Z. Democracy and Economic Development: Modernization Theory Revisited. *Comparative politics*. 1988. Vol. 21, No. 1. Pp. 21-36. DOI: <https://doi.org/10.2307/422069>.

100. Ananda A., Dawson J. Cultural liberalism in Eastern and Western Europe: a societal antidote to democratic backsliding? *Journal of European Public Policy*. 2023. Vol. 31. Pp. 801-824. DOI: <https://doi.org/10.1080/13501763.2023.2179101>.
101. Malka A., Lelkes Y., Bakker B., Spivack E. Who Is Open to Authoritarian Governance within Western Democracies? *Perspectives on Politics*. 2020. Vol. 20, Issue 3. Pp. 808-827. DOI: <https://doi.org/10.1017/S1537592720002091>.
102. Herold M. The impact of conspiracy belief on democratic culture: Evidence from Europe. *Harvard Kennedy School Misinformation Review*. 2024. DOI: <https://doi.org/10.37016/mr-2020-165>.
103. Vatter A. Lijphart expanded: three dimensions of democracy in advanced OECD countries? *European Political Science Review*. 2009. Vol. 1, Issue 1. Pp. 125-154. DOI: <https://doi.org/10.1017/S1755773909000071>.
104. Gasiorowski M. Economic Crisis and Political Regime Change: An Event History Analysis. *American Political Science Review*. 1995. Vol. 89. Pp. 882-897. DOI: <https://doi.org/10.2307/2082515>.
105. Bowen J. Rethinking Democratic Governance: State Building, Autonomy, and Accountability in Correa's Ecuador. *Journal of Politics in Latin America*. 2015. Vol. 7, Issue 1. Pp. 83-110. DOI: <https://doi.org/10.1177/1866802X1500700103>.
106. Charron N., Lapuente V. Does democracy produce quality of government. *European Journal of Political Research*. 2010. Vol. 49. Pp. 443-470. DOI: <https://doi.org/10.1111/J.1475-6765.2009.01906.X>.
107. Enjolras, B., & Sivesind, K. H. (Eds.). *Civil society in comparative perspective* (Vol. 26). Bingley, UK: Emerald Group Publishing Limited. 2009. 293 p.
108. Hegre H., Bernhard M., Teorell J. Civil Society and the Democratic Peace. *Journal of Conflict Resolution*. 2020. Vol. 64, Issue 1. Pp. 32-62. DOI: <https://doi.org/10.1177/0022002719850620>.

109. Jaysawal N. Civil Society, Democratic Space, and Social Work. *SAGE Open*. 2013. Vol. 3. DOI: <https://doi.org/10.1177/2158244013504934>.
110. Hicks J. Relationship Between 'Civil Society' and 'Democratic Freedoms'. *K4D Helpdesk Report 1139*. 2022. DOI: <https://doi.org/10.19088/k4d.2022.086>.
111. Camacho L. Understanding support for democracy in new and old democracies in the Americas: the role of democratic experience. *Democratization*. 2019. Vol. 26, Issue 6. Pp. 1047-1069. DOI: <https://doi.org/10.1080/13510347.2019.1590817>.
112. Keen D. Does democracy protect? The United Kingdom, the United States, and Covid-19. *Disasters*. 2021. DOI: <https://doi.org/10.1111/disa.12527>.
113. Knudsen E. Stable or stagnant? Political economy and governance in the United Kingdom, France, Italy and Germany since 2000. *Global Policy*. 2023. DOI: <https://doi.org/10.1111/1758-5899.13271>.
114. Byrne L. Social Democracy's Muted Revival. *The Political Quarterly*. 2023. DOI: <https://doi.org/10.1111/1467-923x.13254>.
115. Boix C. Development and Democratization. *IBEI Working Papers*. 2009/26. DOI: <https://doi.org/10.2139/SSRN.1511742>.
116. Huntington S. How Countries Democratize. *Political Science Quarterly*. 2009. Volume 124, Issue 1. Pp. 31-69. DOI: <https://doi.org/10.1002/J.1538-165X.2009.TB00641.X>.
117. Clare J. Democratization and International Conflict. *Journal of Peace Research*. 2007. Vol. 44, Issue 3. Pp. 259-276. DOI: <https://doi.org/10.1177/0022343307076628>.
118. Романюк А. С. Порівняльний аналіз політичних систем країн Західної Європи: інституційний вимір : дис. ... д-ра політ. наук / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2008. 491 с. URL: <https://filos.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2014/12/Final-tekst-WU.pdf>.
119. Бурдяк В., Макара Ю. Наукові підходи до дослідження і розуміння політичної демократизації в країнах Центрально-Східної Європи. *Вісник*

Львівського університету. Серія: Філософські науки. 2021. № 27. С. 15–21.
URL:

https://chtyvo.org.ua/authors/Makar_Yurii/Naukovi_pidkhody_do_doslidzhennia_i_rozuminnia_politychnoi_demokratyzatsii_v_krainakh_TsSYe.pdf.

120. Вегеш М. М., Кополовець Р. І. Модель демократичної трансформації З. Бжезинського та А. Пшеворського і їхня роль у сучасній політичній науці. *Вісник Львівського університету. Серія Філософсько-політологічні студії*. 2020. Випуск 32. С. 88-94. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/31696>.

121. Brzeziński Z. The Crisis of Communism II. The Washington Quarterly. *Autumn*. 1987. Vol. 10. № 4. Pp. 3–9.

122. Przeworski A., Teune H. The Logic of Comparative Social Inquiry. Florida : Krieger Publishing Company, 1982. 164 p.

123. Keohane R., Macedo S., Moravcsik A. Democracy-Enhancing Multilateralism. *International Organization*. 2009. Vol. 63, Issue 1. Pp. 1-31. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0020818309090018>.

124. Ashraf A. Organizing Democracy: How International Organizations Assist New Democracies (by Paul Poast and Johannes Urpelainen). *Journal of Contemporary Philosophical and Anthropological Studies*. 2024. Vol. 2, No. 1. DOI: <https://doi.org/10.59652/jcpas.v2i1.107>.

125. Meyerrose A. The Unintended Consequences of Democracy Promotion: International Organizations and Democratic Backsliding. *Comparative Political Studies*. 2020. Vol. 53, Issue 10-11. Pp. 1547-1581. DOI: <https://doi.org/10.1177/0010414019897689>.

126. Безена І. М. Демократизація публічного управління та інформаційно-медійний розвиток компетентностей його посадовців. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2019. № 3(67). С. 27-32.

127. Onuch O. Why Ukrainians Are Rallying Around Democracy. *Journal of Democracy*. 2022. Vol. 33, No 4. Pp. 37-46. DOI: <https://doi.org/10.1353/jod.2022.0045>.

128. Дубовик В. Б. Демократизація та євроінтеграція: роль ОБСЄ. *Право та державне управління*. 2020. № 2. С. 285-288.
129. Машталір Х. В., Леськів С. Р. Реалізація демократії в Україні: політико-правовий аналіз. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2020. Т. 31(70). Ч. 1, № 2. С. 20-24.
130. Радченко Л. М. Проблеми демократизації українського суспільства. 2015. С. 293-295. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/36090/Radchenko_293-295.pdf?sequence=1.
131. Ткачук А., Ткачук О. Що таке демократія? Знати, розуміти, застосовувати. Посібник для молоді і не тільки. Київ: ТОВ “Видавництво “Юстон”, 2020. 96 с.
132. Дубовик В. Б. Демократизація та євроінтеграція: роль ОБСЄ. *Право та державне управління*. 2020. № 2. С. 285-288.
133. Knott E. Perpetually “partly free”: lessons from post-soviet hybrid regimes on backsliding in Central and Eastern Europe. *East European Politics*. 2018. Vol. 34, Issue 3. Pp. 355-376. DOI: <https://doi.org/10.1080/21599165.2018.1493993>.
134. Крисаченко В. Утвердження демократії в модерній Україні: євроінтеграційний дискурс. *Українознавство*. 2023. № 1(86). С. 49-66. DOI: [https://doi.org/10.30840/2413-7065.1\(86\).2023.275317](https://doi.org/10.30840/2413-7065.1(86).2023.275317).
135. Mughnetsyan T. On institutional determinants of democratic volatility (case of Ukraine). *ALTERNATIVE*. 2022. DOI: <https://doi.org/10.55528/18292828-2022.1-123>.
136. Назаренко С. І. Інгібітори проти інноваторів: ефект запізнення транзитних перетворень. *Міжнародні та політичні дослідження*. 2021. Вип. (34). С. 169–184. DOI: <https://doi.org/10.18524/2707-5206.2021.34.230875>.
137. Gel'man V. Post-Soviet Transitions and Democratization: Towards Theory-Building. *Democratization*. 2003. Vol. 10, Issue 210. Pp. 87-104. DOI: <https://doi.org/10.1080/714000120>.

138. Delcour L., Wolczuk K. Spoiler or facilitator of democratization?: Russia's role in Georgia and Ukraine. *Democratization*. 2015. Vol. 22, Issue 3. Pp. 459-478. DOI: <https://doi.org/10.1080/13510347.2014.996135>.
139. Reisinger W., Miller A., Hesli V., Maher K. Political Values in Russia, Ukraine and Lithuania: Sources and Implications for Democracy. *British Journal of Political Science*. 1994. Vol. 24, Issue 2. Pp. 183-223. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0007123400009789>.
140. Чижова О. Демократизація суспільно-державного розвитку як прагматична орієнтація України на сучасному етапі розвитку українського суспільства. *Освіта регіону*. 2009. № 4. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/109>.
141. *Decentralisation and Local Government Reform in Ukraine*. Council of Europe. Strasbourg: Council of Europe, 2017. URL: <https://rm.coe.int/168074740b>.
142. Levitas A. *Decentralization in Ukraine: Prospects and Challenges*. U-LEAD with Europe Programme, 2017.
143. *Anti-corruption Reform in Ukraine: Achievements and Remaining Challenges*. Transparency International Ukraine. 2021. URL: <https://ti-ukraine.org/en>.
144. Monitoring Report on Decentralisation Reform in Ukraine. *U-LEAD with Europe*. 2020. URL: <https://decentralization.gov.ua>.
145. Kuzio T. Oligarchs, corruption, and European integration in Ukraine. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*. 2015. Vol. 31(1). Pp. 1-25.
146. Bader, M., Huss, O., Meleshevych, A., & Nesterenko, O. Civil Society Against Corruption in Ukraine: Pathways to Impact. *Kyiv-Mohyla Law and Politics Journal*, (5), 2019. Pp. 1-35.
147. Support to judicial reform in Ukraine: Achievements and next steps. Council of Europe. Strasbourg: Council of Europe, 2021. URL: <https://www.coe.int/en/web/kyiv/justice-sector-reform>.
148. Історії успіхів та ключові досягнення організацій громадянського суспільства в Україні. *United Nations Development Programme*. 2022. URL:

<https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/istoriyi-uspikhiv-ta-klyuchovi-dosyahnennya-orhanizatsiy-hromadyanskoho-suspilstva-v-ukrayini-2017-2022>.

149. Росія на шляху до диктатури, але дві третини світу нейтральні або підтримують її. Розбір «Індексу демократії – 2022» від The Economist. *Forbes Ukraine*. 2023. URL: <https://forbes.ua/svit/indeks-demokratii-2022-02022023-11488>.

150. Українці назвали найбільші перешкоди для розвитку країни. *ukrinform.ua*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3300603-ukrainci-nazvali-najbilsipereskodi-dla-rozvitku-kraini.html>.

151. Баєва Ю. Є. Демократизація місцевого врядування як етап децентралізаційної реформи в Україні. *Просторовий розвиток*. 2024. № 7. С. 532-547. URL: <http://spd.knuba.edu.ua/article/view/302654/294617>.

152. Романова В., Умланд А. Реформа децентралізації в Україні: перші результати та виклики. *Політичні дослідження*. 2021. № 1. С. 41–51. URL: <http://pd.ipiend.gov.ua/article/view/235422/233865>.

153. Gavkalova N., Kolupaieva I. Decentralization of public administration in the process of building a democratic society. *Public Policy and Administration*. 2018. Vol. 17, No. 2. Pp. 216-225. DOI: <https://doi.org/10.13165/VPA-18-17-2-05>.

154. Bila-Tiunova L., Bilous-Osin T., Kozachuk D., Vasylykivska V. Participation of civil society in public administration: prospects for international experience implementation in Ukraine. *Humanities & Social Sciences Reviews*. 2019. Vol. 7, No. 5. Pp. 757-764. DOI: <https://doi.org/10.18510/HSSR.2019.7594>.

155. Terzyan, A. Towards Democratic Consolidation? Ukraine After the Revolution of Dignity. *Open Political Science*. 2020. Vol. 3, Issue 1. Pp. 183-191. DOI: <https://doi.org/10.1515/openps-2020-0015>.

156. Blahuta R., Blikhar V., Savenko V., Vinichuk M., Gapchich V. Problems of democratic development of the state and society in the conditions of the Russian federation's war with Ukraine: economic and legal aspect. *Financial and credit activity problems of theory and practice*. 2022. № 5(46). С. 417–426. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.5.46.2022.3890>.

157. Kyrydon A., Troyan S. The Russian-Ukrainian war 2014-2023: Interference factors of the War. *Foreign Affairs*. 2023. Vol. 33, No.6. Pp. 30-39 DOI: [https://doi.org/10.46493/2663-2675.33\(6\).2023.30-39](https://doi.org/10.46493/2663-2675.33(6).2023.30-39).
158. Knott E. Existential nationalism: Russia's war against Ukraine. *Nations and Nationalism*. 2022. Vol. 29, Issue 1. Pp. 45-52. DOI: <https://doi.org/10.1111/nana.12878>.
159. Rabinovych M., Brik T., Darkovich A., Savisko M., Hatsko V., Tytiuk S., Piddubnyi I. Explaining Ukraine's resilience to Russia's invasion: The role of local governance. *Governance*. 2024. Vol. 37, Issue 4. Pp. 1121-1140. DOI: <https://doi.org/10.1111/gove.12827>.
160. Stępniewski T. The Impact of the War with Russia on Domestic Politics in Ukraine. *Polish Political Science Yearbook*. 2024. Vol. 53(3). Pp. 131–138. DOI: <https://doi.org/10.15804/ppsy202433>.
161. Kurnyshova Y. Ukraine at War: Resilience and Normative Agency *Ahead of Print*. 2023. Vol. 17, Issue 2. Pp. 80-110. DOI: <https://doi.org/10.51870/uxxz5757>.
162. *Democracy Index 2024: Age of conflict*. Economist Intelligence Unit. 2024. URL: <https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2024>.
163. *Democracy Index 2019: A year of democratic setbacks and popular protest*. Economist Intelligence Unit. 2019. URL: <https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2019>.
164. Democracy index (Economist Intelligence Unit). *Our World in Data*. URL: <https://ourworldindata.org/grapher/democracy-index-eiu>.
165. *Democracy Index 2024: Global Democracy in Decline*. Economist Intelligence Unit. 2024. URL: <https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2024>.
166. *V-Dem Democracy Report 2024*. V-Dem Institute. 2024. URL: https://www.v-dem.net/documents/44/v-dem_dr2024_highres.pdf.

167. *Freedom in the World 2024: Democracy Under Siege*. Freedom House. 2024. URL: https://freedomhouse.org/sites/default/files/2024-02/FIW_2024_DigitalBooklet.pdf
168. *Nations in Transit 2024: A Region Reordered by Autocracy and Democracy*. Freedom House. 2024. URL: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2024/region-reordered-autocracy-and-democracy>.
169. *Ukraine Report 2024*. European Commission. 2024. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/ukraine-report-2024_en.
170. WJP Rule of Law Index. *World Justice Project*. 2024. URL: <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/global/2024>.
171. *Оцінка ситуації в країні, довіра до соціальних інституцій, ставлення до виборів під час війни, віра в перемогу (лютий – березень 2025 р.)*. Разумков Центр. 2025. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-vyboriv-pid-chas-viiny-vira-v-peremogu-liutyiberezen-2025r>.
172. Крайня В. КМІС: Українським медіа довіряють 27 % респондентів, не довіряють 42 %. (2025, січень 9). *detector.media*. URL: <https://detector.media/infospace/article/236875/2025-01-09-kmis-ukrainskym-media-doviryayut-27-responentiv-ne-doviryayut-42/>.
173. Михайловська О. В. Сучасні інструменти взаємодії в системі публічного управління. *Державне будівництво*. 2020. № 2. URL: <http://db.kh.ua/index.php/db/article/view/101/96>.
174. Крутякова Т. Вперше за довгий час: що обрали українці між демократію та сильним лідером, результати опитування. *Телеграф*. 2024. URL: <https://news.telegraf.com.ua/ukr/ukraina/2024-05-10/5851205-vpervye-za-dolgoe-vremya-chto-vybrali-ukraintsy-mezhdu-demokratiey-i-silnym-liderom-rezultaty-oprosa>.

175. Матяш Т. Більшість українців вважають, що демократична система важливіша, ніж сильний лідер, – опитування. *LB.ua*. 2024. URL: https://lb.ua/society/2024/05/10/612615_bilshist_ukraintsiv_vvazhayut_shcho.html.

176. Підсумки 2024 року: в очікуванні справедливого миру? – всеукраїнське опитування. Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва, & Центр Разумкова. 2024. URL: <https://dif.org.ua/article/pidsumki-2024-roku-v-ochikuvanni-spravedlivogo-miru-zagalnonatsionalne-opituvannya>.

177. Резнік О. Підтримка демократії в Україні під час війни. Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. URL: <https://dif.org.ua/article/pidtrimka-demokratii-v-ukraini-pid-chas-viyni>.

178. Чорна О. Виграти війну і не програти демократію: чи зможе Україна впоратися з цим завданням? *ДМ «ЗМІ для змін»*. URL: <http://surl.li/numwa>.

179. Україна воює за цінності свободи й демократії, тому розраховує на підтримку цивілізованого світу – Президент. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. 2022. URL: <http://surl.li/numwt>.

180. Яремко І. І. Ефективність публічного управління та адміністрування: проблеми та напрямки вдосконалення процесів оцінювання. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку*. 2022. № 1(7). С. 49-56.

181. Бакуменко В. Д., Красноручський О. О. Предметна системологія публічного управління та адміністрування. *Публічне управління XXI століття: світові практики та національні перспективи* : збірник тез. Харків, 2018. С. 386-388.

182. Бакуменко В. Д. Формування державно-управлінських рішень: проблеми теорії, методології, практики : монографія. Київ : Вид-во УАДУ, 2000. 328 с.

183. Ткачова О. Ефективність державного управління: поняття та підходи до оцінювання. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2013. № 2. С. 30-37.

184. Мороз О. С. Ефективність публічного управління в виконавчих органах місцевого самоврядування. *Економіка і організація управління*. 2016. № 3(23). С. 243-251.

185. Звіт про результати діяльності. *Національне агентство з питань запобігання корупції*. 2023. URL: https://nazk.gov.ua/uk/zvity/?utm_source=chatgpt.com.

186. Кохан, О. І. (2025). Проблеми реалізації антикорупційної політики у соціальній сфері. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 3(87). С. 51-55.

187. Ляшенко О. М., Михайловська О. В. Когерентність економічних рішень у середовищі інформаційної турбулентності: вплив інституційної комунікації *Економічний простір*. 2025. № 200. С. 206-214.

188. E-Government in Ukraine: Progress and Opportunities. *World Bank*. 2021. URL: <https://documents.worldbank.org/>

189. Калугіна І. О. Проблеми вдосконалення антикорупційної політики в Україні у контексті сучасних викликів. *Вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. № 78. С. 71–75. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/11/11.pdf>.

190. Барчук Н., Жернаков М., Кузишин Я. *Судова реформа в Україні: успіхи, виклики та майбутні пріоритети*. Batory Foundation. 2024. URL: https://www.batory.org.pl/wp-content/uploads/2024/11/Sudowa-reforma-w-Ukrajini_UA.pdf.

191. Сологуб І. *Успішність реформ і громадянська активність: що думають українці*. VoxUkraine. 2023. URL: <https://voxukraine.org/uspishnist-reform-i-gromadyanska-aktyvnist-shho-dumayut-ukrayintsi>.

192. *Громадянське суспільство в Україні: погляд громадян*. Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. 2019. URL: <https://dif.org.ua/article/gromadyanske-suspilstvo-v-ukraini-poglyad-gromadyan>.

193. Соціологічні виміри громадянського суспільства в Україні / за наук. ред. О. Резніка. Київ: Інститут соціології НАН України, 2019. 288 с. URL:

<https://i-soc.com.ua/assets/files/book/reznik.o.s/sociological-dimensions-of-civil-society-in-ukraine.pdf>.

194. Michels A., De Graaf L. Examining Citizen Participation: Local Participatory Policy Making and Democracy. *Local Government Studies*. 2010. Vol. 36, Issue 4. Pp. 477-491. DOI: <https://doi.org/10.1080/03003930.2010.494101>.

195. Theuwis M., Van Ham C., Jacobs K. A meta-analysis of the effects of democratic innovations on participants' attitudes, behaviour and capabilities. *European Journal of Political Research*. 2024. Vol. 64, Issue 2. Pp. 960-984. DOI: <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12722>.

196. Bowler S., Donovan T. Democracy, Institutions and Attitudes about Citizen Influence on Government. *British Journal of Political Science*. 2002. Vol. 32. Pp. 371-390. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0007123402000157>.

197. Ianniello M., Iacuzzi S., Fedele P., Brusati L. Obstacles and solutions on the ladder of citizen participation: a systematic review. *Public Management Review*. 2019. Vol. 21. Pp. 21-46. DOI: <https://doi.org/10.1080/14719037.2018.1438499>.

198. Fung A. Putting the Public Back into Governance: The Challenges of Citizen Participation and Its Future. *Public Administration Review*. 2015. Vol. 75. Pp. 513-522. DOI: <https://doi.org/10.1111/PUAR.12361>.

199. Magalhães P. Government effectiveness and support for democracy. *European Journal of Political Research*. 2014. Vol. 53. Pp. 77-97. DOI: <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12024>.

200. Liashenko O., Mykhailovska O., Shestakovska T., Selyutin S. Effectiveness of governance vs social development: a multivariate approach to countries' classification. *Administratie si Management Public*. 2024. Vol. 42. Pp. 6-24. DOI: <https://doi.org/10.24818/amp/2024.42-01>.

201. Kosach I., Duka A., Starchenk G., Myhaylovska O., Zhavoronok A. Socioeconomic viability of public management in the context of European integration processes. *Administratie si Management Public*. 2020. № 35. Pp. 139-152.

202. Судаков В. Проблема демократизації трансформаційних змін українського суспільства. *Strategic Group Sofia*. URL: <http://sg-sofia.com.ua/problema-demokratizazii-transformazijnih-zmin-ukr-susp>.

203. Застава І. Демократизація суспільства: сутність та особливості реалізації в умовах глобалізаційних процесів. *Evropský politický a právní diskurz*. 2018. Sv. 5, Vyd. 4. С. 131-135. URL: <https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2018/2018-5-4/20.pdf>.

204. Гошовська В. А., Сурай І. Г. На шляху демократизації українського суспільства: концептуальні основи та проблеми їх реалізації. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія : Політичні науки*. 2016. № 2. С. 5-9.

205. Як зберегти демократію в Україні під час війни? Думки політиків і громадських експертів. Коаліція Реанімаційний Пакет Реформ – об'єднання провідних організацій для впровадження реформ в Україні. *Реанімаційний Пакет Реформ*. 2022. URL: <http://surl.li/numvp>.

206. Wiktorska-Święcka A. Homo democraticus: o wartościach etycznych we współczesnej edukacji politycznej. *Wartości społeczne w służbie publicznej / pod red. L. Dzie-więcka-Bokun, J. Kędzior*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2009. S. 168-188.

207. Романенко О. В. Демократичні цінності як основа діалогу цивілізацій в глобалізованому світі. *Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник»*. 2020. Вип. 155. С. 88-91.

208. Кампо В. Доктрина європейських спільних демократичних цінностей професора Л. Юзькова: історія і сучасність. *Вісник Конституційного Суду України*. 2018. № 3. С. 220-235.

209. Кисельова В., Українець О. Єврореформування України: цінності мають значення. *Аналітичний центр «Обсерваторія демократії»*. URL: <https://salo.li/d465B43>.

210. Балакірева О. М. Демократичні цінності в українському суспільстві. *Український соціум*. 2007. № 3 (20). С. 7–25.

211. Щербак І. Демократичні цінності населення України: структурата фактори формування. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціологія*. 2017. № 1(8). С. 66-71.

212. Куницький М. П. Виклики і перспективи розвитку сучасної демократії. *Науковий журнал «Політикус»*. 2021. С. 37-40.

213. Загрози та виклики демократії у воєнний час: думки експертів. *UPLAN (Ukrainian Public Law and Administration Network)*. 2022. URL: <https://uplan.org.ua/news/zahrozy-ta-vyklyky-demokratii-u-voiennyi-chas-dumky-ekspertiv>.

214. *Ukraine 2024 Report*. Directorate-General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations. *European Commission*. 2024. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/1924a044-b30f-48a2-99c1-50edeac14da1_en.

215. Міністерство фінансів України. (2021, березень 25). *Запущено інтерактивний сайт «Матриці реформ»*. Міністерство фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/zapushcheno_interaktivnii_sait_matritsi_reform-4634.

216. *The OECD Public Integrity Indicators for Ukraine have been published*. National Agency on Corruption Prevention of Ukraine (NAZK). 2023, June 20. URL: <https://nazk.gov.ua/en/news/the-oecd-public-integrity-indicators-for-ukraine-have-been-published>.

217. Kravchuk V. *Public policy cycle in Ukraine: characteristics and stages of development*. *Studium Europy Środkowej i Wschodniej*. 2015. Vol. 4. Pp. 221-232. URL: https://jcee.wsgk.com.pl/wp-content/uploads/archive_2015/8.%20Studium_Europy_Srodkowej_i_Wschodniej_NR4_grudzien_2015_-20.pdf.

218. Hanberger A. Power in and of evaluation: A framework of analysis. *Evaluation*. 2022. Vol. 28, Issue 3. Pp. 265-283. DOI: <https://doi.org/10.1177/13563890221102190>.

219. Hanberger A. Rethinking democratic evaluation for a polarised and mediatised society. *Evaluation*. 2018. Vol. 24, Issue 4. Pp. 382-399. DOI: <https://doi.org/10.1177/1356389018802133>.

220. Sekli M., De La Vega I. Adoption of Big Data Analytics and Its Impact on Organizational Performance in Higher Education Mediated by Knowledge Management. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*. 2021. Vol. 7, Issue 4. DOI: <https://doi.org/10.3390/joitmc7040221>.

221. Shahbaz M., Gao C., Zhai L., Shahzad F., Hu Y. Investigating the adoption of big data analytics in healthcare: the moderating role of resistance to change. *Journal of Big Data*. 2019. Vol. 6. DOI: <https://doi.org/10.1186/s40537-019-0170-y>.

222. Chen C., Jyan H., Chien S., Jen H., Hsu C., Lee P., Lee C., Yang Y., Chen M., Chen L., Chen H., Chan C. Containing COVID-19 Among 627,386 Persons in Contact With the Diamond Princess Cruise Ship Passengers Who Disembarked in Taiwan: Big Data Analytics. *Journal of Medical Internet Research*. 2020. Vol. 22. DOI: <https://doi.org/10.2196/preprints.19540>.

223. Elfeky A., Najmi A., Elbyaly M. The effect of big data technologies usage on social competence. *PeerJ Computer Science*. 2023. Vol. 9. DOI: <https://doi.org/10.7717/peerj-cs.1691>.

224. Tamilina L. Do Ukrainians trust democratic institutions? Institutional confidence and democracy amid the war in Ukraine. *VoxUkraine*. 2024. URL: <https://voxukraine.org/en/do-ukrainians-trust-democratic-institutions-institutional-confidence-and-democracy-amid-the-war-in-ukraine>.

225. *Ukraine: Freedom in the world 2024*. Freedom House. 2024. URL: <https://freedomhouse.org/country/ukraine/freedom-world/2024>.

226. Public administration reform. *National Agency of Ukraine on Civil Service (NADS)*. URL: <https://nads.gov.ua/en/public-administration-reform>.

227. Decentralization challenges to local-level governance under martial law in Ukraine. *PONARS Eurasia*. 2024. URL: <https://www.ponarseurasia.org/decentralization-challenges-to-local-level-governance-under-martial-law-in-ukraine>.

228. Рой О. В. Військові адміністрації в Україні як тимчасові органи державної влади. *Український правничий журнал*. 2024. № 1. С. 441–446. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/03/80.pdf>.

229. Публічний звіт за 2024 рік. *Куп'янська районна військова адміністрація*. 2025. URL: <https://kupyanska-rda.gov.ua/publichnij-zvit-10-00-43-05-03-2025>.

230. Кабінет Міністрів України. (2024, квітень 4). *Уряд України затвердив Дорожню карту децентралізації на 2024–2027 роки*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-ukrainy-zatverdyy-dorozhniu-kartu-detsentralizatsii>

231. Національне агентство України з питань державної служби. (n.d.). *Курси*. Портал підвищення кваліфікації. URL: <https://pdp.nacs.gov.ua/courses>.

232. Chen Y., Xu Y., Yang Y., Zhao Y. Understanding the Implementation of the Sponge City Program in China: Policy Cycle Analysis Approach. *Sustainability*. 2020. Vol. 12(13). Art. 5261. URL: <https://www.mdpi.com/2071-1050/12/13/5261>.

233. Examples & Success Stories. *Balanced Scorecard Institute*. URL: <https://balancedscorecard.org/bsc-basics/examples-success-stories>.

234. Performing a PESTLE analysis for strategic HR planning. *Talent Management Institute*. 2024. URL: <https://www.tmi.org/blogs/performing-a-pestle-analysis-for-strategic-hr-planning>.

235. SMART Indicators Checklist, with Case Study. *Switchboard*. URL: <https://www.switchboardta.org/resource/choosing-smart-indicators-checklist-and-a-meta-case-study>.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

*Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації**статті у закордонних та наукових фахових виданнях України,**включених до міжнародних наукометричних баз:*

1. Rudenko, O., Mykhailovska, O., Kaplenko, H., Bazarko, I. and Maksak, V. (2023). Global and Regional Threats to Human', Society', and State' Security. *Econ. Aff.* 68(04): 2193-2206. Scopus DOI <https://doi.org/10.46852/0424-2513.4.2023.28>. <https://ndpublisher.in/admin/issues/EAv68n5z2.pdf>.
2. Максак В. І. (2024). Демократія в Україні: виклики, цінності та перспективи розвитку. *Публічне управління і адміністрування в Україні*, 39, 203-207. DOI <https://doi.org/10.32782/pma2663-5240-2024.39.38>. <https://pag-journal.iei.od.ua/archives/2024/39-2024/40.pdf>
3. Руденко О.М., Максак В.І. (2024). Сутність демократизації суспільства в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія Публічне управління та адміністрування*, 35 (74), 3, 128-133. DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2024.3/24>. https://pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/3_2024/26.pdf
4. Максак В.І. (2025). Глобальні моделі демократизації та роль міжнародних організацій у демократичній консолідації. *Право та державне управління*, 2, 407-414. DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2025.2.56>. https://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2025/58.pdf.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

5. Максак В.І. Процеси демократизації українського суспільства. *Сучасна парадигма публічного управління: Збірник тез IV Міжнародної науково-практичної конференції (10-12 листопада 2022р.) / За наук. ред. к.е.н.,*

доцента Стасишина А.В. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, Львів, 2022. С. 151-153. https://pumo.stu.cn.ua/wp-content/uploads/2023/02/2022_lviv.pdf

6. Руденко О.М., Максак В.І. Актуальні питання демократизації суспільства. *Європейський вимір публічного управління*: матеріали VI регіональної наукової конференції; 16.12.2022 р., м. Чернігів / за заг. ред. Руденко О.М., Михайловської О.В. Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2022. С. 38-41. https://pumo.stu.cn.ua/wp-content/uploads/2023/03/18_yevropejskyj-vymir-publichnogo-upravlinnya_2022.pdf

7. Максак В.І. Актуальні питання розвитку територіальних громад. *Модернізація вітчизняної правової системи в умовах світової інтеграції*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Кропивницький, 22-23 березня 2023 р. / за заг. ред. О. Р. Антонова, С. І. Москаленко. Кропивницький : ЛА НАУ, 2023. 368 с. ISBN 978-611-01-2892-6. С. 93-95. https://www.glau.kr.ua/images/docs/Materialy_4mizhnar_konf_pravo.pdf

8. Максак В.І. Ефективність публічного управління: базові контенти. *Публічне управління XXI століття: особливості воєнного і післявоєнного періодів = Public administration of the XXIst Century: peculiarities of the war and post-war periods*: міжнародний науковий конгрес (23; 2023; Харків): збірник наукових матеріалів [Електронний ресурс] / Редкол.: Л.О.Белова, В.Ф.Золотарьов, Л.Ю.Величко та інш.; Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна, ННІ «Інститут державного управління»; Харківський університетський консорціум. – Харків: ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2023. 680 с. (PDF) ISBN 978-966-285-676-7. С. 132-135. <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/18045>

9. Максак В.І. Теоретичні підходи до розуміння демократизації: історичний та концептуальний контекст. *Юність науки – 2025* : збірник тез доповідей XV Міжнародної науковопрактичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених (м. Чернігів, 23-25 квітня 2025 р.). Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2025. С. 198-199.

УКРАЇНА
ТУПИЧІВСЬКА СІЛЬСЬКА РАДА

вул. Чернігівська, 75, с. Тупичів, Чернігівський район, Чернігівська область, 15150, тел./факс: (04645) 3-52-75,
e-mail: org.trada@gmail.com, web: tupychiv-gromada.gov.ua, код ЄДРПОУ 04415235

01.12.2025 № 02-19/1340.1

На № _____ від _____

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційної роботи
Максака Володимира Івановича
на тему: «Державна політика демократизації українського суспільства»

Результати дисертаційної роботи Максака Володимира Івановича на тему: «Державна політика демократизації українського суспільства» впроваджені у практичну діяльність Тупичівської сільської ради у формі інституційно-організаційної підтримки територіальних громад Чернігівщини, та використані при розробці Стратегії розвитку Тупичівської сільської територіальної громади на 2025-2027 роки з перспективою до 2034 року, зокрема в частинах III.A. Аналіз сценаріїв розвитку громади; IV. Бачення розвитку громади; V. Стратегічні та оперативні цілі стратегії.

Рекомендаційні положення, запропоновані у дисертаційній роботі щодо системи індикаторного оцінювання реалізації політики демократизації, що включає коефіцієнт реалізаційної спроможності демократизації та дозволяє здійснювати порівняльний кількісний аналіз ефективності реалізації політики в територіальному розрізі, ідентифікувати слабкі ланки в системі публічного управління та спрямовувати ресурсну й управлінську підтримку використані для здійснення аналізу сильних і слабких сторін розвитку Тупичівської територіальної громади, зокрема в умовах війни та повоєнного відродження, виокремлення стратегічних механізмів розвитку у часи динамічних змін, що сприятиме формуванню демократичної політичної культури як чинника стійкості відповідних територіальних інституцій.

Авторські розробки щодо аналізу сучасних викликів, з якими стикається політика демократизації в умовах війни, економічної дестабілізації, інформаційної агресії та гібридних загроз, використано при формуванні сценаріїв розвитку Тупичівської сільської територіальної громади в контексті розвитку спільноти та політики міжнародної співпраці. Доведено взаємозалежність сучасних викликів/ризиків та формування стратегічної мети демократичного врядування, узгодження безпекових і демократичних пріоритетів, консолідації дій громадянського суспільства та міжнародних партнерів.

Сільський голова

Лариса ШОВКОВА

**БРОВАРСЬКА РАЙОННА РАДА
КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

вул. Героїв України, 15, м. Бровари, Київська область, 07400, тел. (04594) 6-50-69,
rada@brovrayrada.gov.ua, код ЄДРПОУ 23583547

06.02.2026 № 1
На № _____ від _____

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційної роботи
Максака Володимира Івановича
на тему: «Державна політика демократизації українського суспільства»**

Результати дисертаційної роботи Максака Володимира Івановича на тему: «Державна політика демократизації українського суспільства» впроваджені у діяльності Броварської районної ради в процесі підготовки Цільових програм.

Так, базові положення дисертаційної роботи, рекомендації та пропозиції щодо механізмів зворотного зв'язку як інструментів комунікації в системі публічного управління були взяті до уваги при розробці Програми висвітлення діяльності Броварської районної державної адміністрації та Броварської районної ради у засобах масової інформації та інформування населення Броварщини на 2026-2027 роки.

Запропоновані у дисертаційній роботі механізми інформаційної взаємодії та інформаційно-комунікативні механізми були використані при визначенні принципів прозорості і підзвітності в контексті визначення проблеми, на розв'язання якої спрямована дана Програма, а також уявлення про комунікаційні ризики в процесі реалізації політики демократизації – дезінформація, маніпуляції, цифрова нерівність тощо.

Слід відмітити ґрунтовні напрацювання В.І.Максака щодо інформаційної взаємодії, яка є критично важливою складовою ефективної демократизації, оскільки забезпечує доступ громадян до рішень, їхню участь у врядуванні та контроль за діяльністю публічних інституцій, у тому числі, на місцевому рівні.

Голова ради

Сергій ГРИШКО

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І
НАУКИ УКРАЇНИ

MINISTRY OF EDUCATION AND
SCIENCE OF UKRAINE

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ЧЕРНІГІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

тел. +38(0462) 665-103;
факс +38(0462) 665-105
E-mail: cstu@stu.cn.ua
www.stu.cn.ua
Код ЄДРПОУ 05460798

CHERNIHIV POLYTECHNIC
NATIONAL UNIVERSITY

вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14030,
Україна

95, Shevchenko str., Chernihiv, 14030,
Ukraine

23.02.2022 № 202/22-367
На № _____ від _____

Довідка
про впровадження результатів дисертаційної роботи
Максака Володимира Івановича на тему «Державна політика
демократизації українського суспільства»

Окремі теоретичні та науково-методичні положення дисертаційної роботи Максака Володимира Івановича на тему «Державна політика демократизації українського суспільства» було впроваджено в навчальний процес Національного університету «Чернігівська політехніка» при викладанні дисциплін: «Децентралізація влади в Україні», «Громадянське суспільство та сучасна демократія», «Публічна політика та публічна дипломатія», «Теорія та практика функціонування публічного управління та адміністрування» в межах освітньо-професійної програми «Публічне управління та адміністрування» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» галузі знань 281 «Публічне управління та адміністрування» та «Міжнародні комунікації та дипломатія» в межах освітньо-професійної програми «Публічне управління та адміністрування» другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» галузі знань 28 Публічне управління та адміністрування.

Наукові розробки Максака В.І. були використані в процесі виконання науково-дослідних робіт Національного університету «Чернігівська політехніка» за темами: «Механізми державного управління регіональним розвитком в умовах переформатування владних відносин» (№ 0120U105292), де автором запропоновано інтегровану модель реалізації демократичних перетворень з урахуванням нормативно-правового оновлення, інституційної координації, управлінських рішень, інформаційної взаємодії, кадрового потенціалу та регіональної локалізації, «Публічне управління та децентралізація влади» (№ 0120U101815), де автором розроблено прикладні механізми реалізації державної політики демократизації українського суспільства в умовах децентралізації, цифровізації й безпекових викликів, «Європейський досвід інноваційного розвитку системи публічного управління для забезпечення суспільної стабільності України» (№ 0120U104277), де

Система управління якістю сертифікована
за ДСТУ ISO 9001:2015 (ISO 9001:2015, IDT)

The quality management system is certified according to the
ISO 9001:2015

автором досліджено участь України у європейських програмах та відповідність критеріям членства в ЄС і НАТО як інструменту стандартизації демократичних практик.

В.о. ректора

Володимир КАЛЬЧЕНКО